

BUNGE LA TANZANIA

MAJADILIANO YA BUNGE

MKUTANO WA KUMI NA MBILI

Kikao cha Sita – Tarehe 3 Septemba, 2013

(Mkutano Ulianza Saa Tatu Asubuhi)

D U A

Mwenyekiti (*Mhe. Jenista J. Mhagama*) Alisoma Dua

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge tukae. Huu ni Mkutano wa Kumi na Mbili na kikao chetu cha leo ni kikao cha Sita na hivyo basi, kwa mujibu wa ratiba ya Kikao chetu cha Sita ninaomba nimwite Katibu ili atupe mwongozo tuweze kuanza kazi ya leo. Katibu.

MASWALI NA MAJIBU

MWENYEKITI: Ahsante sana Katibu. Waheshimiwa Wabunge tunaanza moja kwa moja na maswali kama ajenda ya kwanza, na swali la kwanza linaenda ofisi ya Waziri Mkuu, linaulizwa na Mheshimiwa Philipa Mturano, Mbunge wa Viti Maalum, kwa niaba yake Mheshimiwa Cecilia Daniel Paresso.

Na. 67

Uwezeshaji wa Wananchi Kiuchumi

MHE. CECILIA D. PARESSO (K.n.y. MHE. PHILIPA G. MTURANO) aliuliza:-

Wananchi wengi wa Vijijini kipato chao ni kidogo na hawana dhamana ya kukopesheka:-

(a) Je, Serikali inawawezeshaje wananchi ili waweze kukopesheka na kuinuka kiuchumi?

(b) Je, kwa nini masharti ya ukopeshaji yasiondolewe kwa Serikali kutoa udhamini wa muda mrefu wa miaka 3-5 kulingana na hali ya mtu ilivyo?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, UWEKEZAJI NA UWEZESHAJI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri Mkuu, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Philipa Geoffrey Mturano, Mbunge wa Viti Maalum, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali inawawezesha wananchi ili waweze kukopesheka na kuinuka kiuchumi kupitia sera ya Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi ya mwaka 2004 na sheria ya Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi Na. 6 ya mwaka 2004.

Sera ya Uwezeshaji wananchi Kiuchumi imeainisha nia ya Serikali ya kuweka mazingira mazuri ya upatikanaji wa mitaji kwa kuboresha vyanzo vya akiba na kuchukua hatua za kuondoa vikwazo mbalimbali ili kuwezesha mabanki kukopesha amana kwa gharama nafuu.

Kutokana na sera hiyo, mipango miradi na Mifuko mbalimbali imeanzishwa ili kuwezesha wananchi kukopa kwa urahisi. Mifano ya mipango na Mifuko hiyo ni pamoja na mpango wa kuwadhamini Wajasiriamali Wadogo na wa Kati, unaosimamiwa na Benki Kuu ya Tanzania; mpango wa kuwawezesha wananchi na kuongeza ajira; mfuko wa uwezeshaji wananchi kiuchumi (*Small Enterprise Loan Facility*), Mfuko wa Maendeleo ya Vijana, Mfuko wa Maendeleo ya Wanawake; Mfuko wa Rais wa Kujitegemea, Shirika la Maendeleo ya Viwanda Vidogo Vidogo, na Mipango mingine ya kusaidia Mifuko hiyo kama vile MKURABITA, *BEST* na kadhalika.

(b) Mheshimiwa Mwenyekiti, masharti ya ukopeshaji yamewekwa ili mikopo itumike kwa kazi iliyokusudiwa na mkopaji aweze kurejesha mkopo ili wengine nao wakope. Kabla ya kutoa mkopo, mambo matano huangaliwa ambayo ni uwezo wa kulipa mkopo, mtaji ambao mkopaji amewekeza kwenye mradi, tabia ya mkopaji, dhamana ambayo mkopaji ataweka na masharti maalum ya mkopo.

Masharti ya mkopo huendana na nia ya mkopo unaoombwa na mategemeo ya urejeshaji wa mkopo husika. Hivyo, masharti ya kukopa hayawezi kuondolewa yote bali yanaweza kupunguzwa ili kuifanya mikopo iwe na

masharti na gharama nafuu kupitia mipango na mifuko niliyoieleza katika sehemu (a) ya swali hili.

Hata hivyo, kwa sasa Serikali inadhamini mikopo ya miaka mitatu au zaidi kupitia *Agricultural Input Trust Fund (AGITF)* kutegemeana na aina ya mradi. Aidha, Serikali inaendelea kuimarisha benki ya Rasilimali na kuanzisha Benki ya Maendeleo ya kilimo ambazo ukopesaji wake ni wa masharti nafuu na kwa muda mrefu.

MHE. CECILIA D. PARESSO: Mheshimiwa Mwenyekiti ahsante. Naomba niulize maswali mawili madogo ya nyongeza; Kwa kuwa, mifuko yote hii iliyotajwa na Serikali uzoefu umeonesha mifuko mingi ipo mijini na wananchi wa vijijini hasa Wanawake na Vijana hawafahamu mifuko hii.

Je, ni lini Serikali itahakikisha kwamba mifuko hii inafika vijijini na inawanufaisha akina mama na vijana wa vijijini.

Swali la pili; kwa kuwa baadhi ya mabanki na taasisi za fedha zinazotoa mikopo mara nyingi zimekuwa zikitoa mikopo kwa riba kuwa kitu ambacho kinawafanya waombaji mikopo kushindwa kukopa au wakati mwingine kushindwa kurejesha mikopo hiyo, Je, kwanini Serikali sasa isione umuhimu wa kusimamia mabanki haya na taasisi hizi ili riba ziweze kupunguzwa na wananchi waweze kunufaika na mikopo?(*Makofi*)

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, UWEKEZAJI NA UWEZESHAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza namshukuru kupitia maswali yake tutaweza kuimarisha Uchumi Vijijini

lakini vilevile kuweka bayana mambo fulani katika kuwezesha wananchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwa sababu ya miundombinu mizuri mijini utakuta kwamba mifuko hiyo mingi iko mijini, lakini Benki ya *NMB* imejitahidi sana kupitia sera za Serikali kuwa maeneo mengi ya vijijini, na Benki ya *CRDB* vile vile inafanya hivyo.

Kwa hivyo, kupitia mabenki hayo, Baraza la Uwezeshaji ambalo ndilo lina jukumu la kuhamasisha sekta zote na maeneo yote kuwezesha wananchi, imeweka fedha zake kama dhamana kule ili mabenki hayo yaweze kukopesha wananchi kwa masharti nafuu na wakati huo wakiwa na hakika kwamba mikopo yao itarejeshwa kupitia udhamini wa Baraza la Uwezeshaji. Tutaendelea vilevile kuhamasisha mifuko na mabenki mengi kuona umuhimu wa kuwawezesha wananchi mbali na mikopo ile ya kibiashara.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala la riba kubwa ni suala la sera za fedha, vilevile ni mazingira ambayo yapo ndani ya nchi ambayo yanaongeza *risk* au athari za kukopesha, kwa hivyo, hilo tunaliendea kwa kuimarisha uchumi wetu na kupunguza gharama za kukopesha.

Ninaamini kabisa Serikali itasaidiana na sekta binafsi kuona mabenki yanakuwa imara na kuona kwamba *risk* mbalimbali zinapunguzwa na gharama za utawala zinapungua ili riba hii iende chini na wananchi wote wawe na uwezo wa kukopa kwa sababu biashara huria au biashara ya soko kwa kweli faida yake ni ndogo ndogo.

Kama mfanyabiashara anataka kupata faida ni lazima mtaji wake ule uwe unapatikana kwa gharama ya chini kuliko faida atakayopata kutokana na biashara yake, na haya ndiyo mambo ambayo Baraza la Uwezeshaji pamoja na Ofisi ya Waziri Mkuu tunajitahidi kufanya.

MHE. ANNE K. MALECELA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninakushukuru sana kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali la nyongeza.

Kwa kuwa, kuna taasisi ambazo zinapita na kuwakopesha wananchi mikopo ya kilimo na ninaomba nizishukuru sana kwa sababu zimepita Kata zangu za Bendera, Kihurio, Ndungu, na Maore. Lakini kwa sasa wananchi wale wamelima mpunga na mpunga hauna bei gunia moja ni shilingi 35,000. Kwa hiyo wananchi wanashindwa kuuza mara moja na kurejesha ile mikopo;

Je, Waziri anaweza akatusaidia kuziambia hizi taasisi japo zirefushe muda kidogo ili bei ipande wananchi wangu waweze kulipa, Ahsante sana.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, UWEKEZAJI NA UWEZESHAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, namshukuru sana Mama Anne Kilango Malecela, kwa swali lake zuri la kutaka kuwasaidia wakulima na Watanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba wakati kunapokuwa na mazao mengi hususani mchele au mpunga bei ya mazao haya yanakuwa chini na kwa hivyo

gharama za kulipa mikopo au mitaji ambayo imetumika kulima kwa vyovyote vile mkulima hatapata faida.

Katika kumsaidia Mkulima tutafanya hivyo, lakini itakuwa hiari ya wale waliokopesha na mimi pamoja na Serikali tutahamasisha tutawaonesha kwamba wakisubiri kidogo watapata faida wao na wakulima wataendelea kupata ili hatimaye waendeleo kukopa.

MHE. MOSES J. MACHALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninakushukuru kwa kunipa fursa niulize swali moja dogo la nyongeza.

Inavyoonekana imekuwa ni mkakati wa Serikali wa kutaka kuweza kuanzisha taasisi au benki za kuwawezesha wananchi ili kuweza kujikwamua na lindi la umaskini. Mojawapo Waziri katika majibu yake ya msingi ameeleza kwamba Serikali imekusudia kuanzisha Benki ya Maendeleo ya Kilimo ili kuweza kuwakopesha wananchi kama sehemu ya kuwawezesha. Ningependa Serikali itoe kauli katika Bunge hili, ni lini sasa Benki hii itaanzishwa badala ya majibu kwamba ni mchakato, mchakato umefikia hapa. Atueleze *exactly* kwamba benki hii itaanzishwa lini. Naomba kauli ya Serikali.

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, namwomba Mheshimiwa Machali asubiri leo katika orodha ya kazi zilizopangwa lipo swali la uanzishwaji wa Benki ya Kilimo, kwa hiyo maelezo haya yatatolewa.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge baada ya majibu ya Waziri mwenye dhamana ya Kilimo, naomba tuendelee na swali linalofuata nalo linaulizwa na Mheshimiwa Dkt. Augustine Lyatonga Mrema, Mbunge wa Vunjo na linakwenda Ofisi hiyo ya Waziri Mkuu

Na. 68

Wananchi Kutozwa Ushuru wa Mazao Mara Mbili

MHE. DKT. AUGUSTINE L. MREMA aliuliza:-

Je, kwa nini wananchi wa Vunjo wanatozwa ushuru wa mazao mara mbili pale wanaponunua ndizi katika soko la Mwika na pia katika Kata ya Kilema Kusini wakiwa wanasafirisha ndizi hizo kwenda Dar es Salaam?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri Mkuu, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Dkt. Augustine Lyatonga Mrema, Mbunge wa Vunjo, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna aina mbili za ushuru unaotozwa kwenye mazao katika Halmashauri ya Wilaya ya Moshi. Ushuru wa kwanza ni ushuru wa soko na ushuru wa pili ni ushuru wa mazao. Ushuru wa soko hutozwa pindi mkulima anapopeleka bidhaa sokoni na hutozwa shilingi mia mbili kwa kila mkungu wa ndizi na ushuru wa mazao

hutozwa pindi mnunuzi anaponunua mazao kutoka sokoni na kusafirisha kwenda nje ya Wilaya. Mnunuzi hutozwa asilimia tano ya bei ya manunuzi.

Ushuru huu unatozwa kulingana na sheria ya fedha za Serikali za Mitaa ya mwaka 1982 Sura Na. 290 Kifungu cha 7(1),(g) pamoja na sheria ndogo zilizowekwa na Halmashauri. Kulingana na sheria hiyo, ushuru huu unatozwa mahali ambapo mazao yanazalishwa (*at source*) na hutozwa kwa mnunuzi.

Mheshimwia Mwenyekiti, katika Halmashauri ya Wilaya ya Moshi, ushuru wa mazao kama ndizi unatozwa kwa wafanyabiashara katika masoko mbalimbali kama ilivyo kwa soko la Mwika kwa kutumia wakala. Kituo cha kukusanya ushuru kilichopo katika Kata ya Kilema Kusini kinakusanya ushuru wa mazao yote ambayo hayajalipiwa ushuru sokoni au yale yaliyotoka mashambani na kutakiwa kusafirishwa kwenda Dar es Salaam.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa maelezo haya naomba kutoa rai kwa Mbunge kuipatia ofisi hii taarifa ya kuwepo Watendaji wanaotoza ushuru mara mbili kinyume na sheria na taratibu nilizoieleza ili hatua stahili ziweze kuchukuliwa.

MWENYEKITI: Ahsante sana, swali la nyongeza Mheshimiwa Augustine Lyatonga Mrema, ambaye na yeye alikuwa kwenye Ofisi hiyo ya Waziri Mkuu enzi zake. (*Makofi*)

MHE. DKT. AUGUSTINE L. MREMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana. Kwanza nataka kuwaarifu Wabunge kwamba Rais alikwishanitambua rasmi mimi Naibu Waziri Mkuu Mstaafu na haki zangu ameagiza Waziri

MWENYEKITI: Kwa kweli tunatambua ulikuwa kwenye Ofisi hiyo ya Waziri Mkuu kama Naibu Waziri Mkuu Mstaafu. Endelea. (*Makofi*)

MHE. DKT. AUGUSTINE L. MREMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nimshukuru Waziri kwa majibu yake mazuri aliyonijibu.

Mwaka jana Mheshimiwa Mwanri, Naibu Waziri, Ofisi ya Waziri Mkuu, akijibu swali la Mheshimiwa Jasson Rweikiza, Mbunge wa Bukoba Vijijini, lililokuwa linafanana na swali hili, alisema kule sokoni wafanyabiashara wadogowadogo, akina mama, vijana wanaouza vitu vidogovidogo wasitozwe kitu chochote, huo ndiyo msimamo ambao unajulikana na Wabunge ni mashahidi kwamba amri hiyo ilitolewa. Kule Mwika bado wafanyabishara wadogo wadogo wanaendelea kunyanyaswa na kusumbuliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi hatukatai wakulima wakubwa watozwe ushuru, lakini kutoza ndizi Mwika sokoni unakuja kumvizia mtu huyo huyo pale Kilimapofu unamtoza tena, katika Jimbo hilo hilo, Wilaya hiyo hiyo, kwanini tunafanya hivyo? Kwanini tusiende kutoza karibu na mpaka wa Same na Moshi.

MWENYEKITI: Swali sasa Mheshimiwa Dkt. Augustine Lyatonga Mrema.

MHE. DKT. AUGUSTINE L. MREMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, swali nataka Waziri anijibu kwanini watu wangu wanasumbuliwa na kunyanyaswa kwa ajili ya ushuru ambao ungeweza kuwekewa utaratibu mzuri zaidi wenye heshima bila kuwanyanyasa hawa akina mama na kuwasumbua?

Je, hilo huwezi Mheshimiwa Waziri? Serikali yako haiwezi? Mbona wakati wangu niliweza jamani!
(Makofi/Kicheko)

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu maswali ya nyongeza ya Mheshimiwa Dkt. Augustine Lyatonga Mrema Mbunge wa Vunjo na Naibu Waziri Mkuu Mstaafu kama ifuatavyo.

Kwanza, ushuru unatofautiana baina ya Halmashauri na Halmashauri. Kama nilivyosema Halmashauri ya Wilaya ya Moshi wana ushuru wa aina mbili. Kama mtu anaenda kununua ndizi tu kwa ajili ya kula nyumbani yule mkulima ndiyo analipa shilingi mia mbili kwa Mkungu ule wa ndizi. Lakini kama ndizi hizo kuna mnunuzi atakuja kununua na kusafirisha nje ya Wilaya pale ndiyo asilimia tano ile niliyoieleza itatozwa.

Kama nilivyosema kama mtu atakuwa amefuata taratibu na sheria zilizowekwa akalipa ule ushuru, kama amenunua shambani au eneo lolote, akifika huko katika vituo vingine sidhani kama atasumbuliwa.

Kwa biashara ndogondogo hata mimi ninakubali kwamba kwa kweli hatustahili kuwatoza ushuru. Lakini ushuru wote niliousema, ule ushuru wa soko umepitishwa na Halmashauri ya Wilaya ya Moshi, na ule ushuru wa mazao umepitishwa na Halmashauri ya Wilaya ya Moshi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama ushuru huu wa soko wanauona ni usumbufu namshauri Mbunge arudi katika Halmashauri yake wakashauriane waone ni kwa kiasi gani kama wanaweza kuupunguza huo ushuru au kuuondoa kabisa.

MHE. PAULINE P. GEKUL: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi niulize swali moja la nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wananchi wa Babati wanapata tatizo hili ambalo wanapata wananchi wa Vunjo, wananchi wa Babati Mjini wanaolima mashamba yao Babati Vijijini, wakulima wale wanatozwa ushuru wakati wanachukua mazao yao wanayapeleka nyumbani kuyahifadhi. Naomba kupata kauli ya Waziri kama wakulima wale hawatakiwi kutozwa ushuru, ni kwanini hawa wanatozwa, na uko tayari kuwaelekeza sasa wasitishe haraka?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (TAMISEMI): Mheshimiwa Mwenyekiti, nimesema kwamba ushuru huu hutofautiana Halmashauri moja na Halmashauri nyingine. Sasa kwa kuwa sijaijua na sijaiona Sheria ambayo inatumika kuwatoza wananchi wa Babati Mjini wakati wanapotoa mazao yao kutoka Babati Vijijini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kweli siko tayari kutoa kauli labda Mheshimiwa Gekul anilettee Sheria au uthibitisho ambao unaonyesha kwamba wanatozwa kinyume cha Sheria.

Na. 69

Halmashauri ya Serikali ya Kijiji cha Chemchem

MHE. MCH. ISRAEL Y. NATSE aliuliza:-

Wananchi wa kijiji cha Chemchem Wilayani Karatu kwa kufuata taratibu zote za kisheria waliondoa Halmashauri ya Kijiji chao katika Mkutano uliofanyika mwezi Mei, 2011 na juhudi kubwa imefanyika ili wanakijiji hao wapate Serikali yao bila ya mafanikio hadi leo.

Je, Serikali inatoa kauli gani ili wananchi wa kijiji cha Chemchem wapate Serikali yao?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (TAMISEMI) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri Mkuu naomba kujibu swali la Mheshimiwa Mchungaji Israel Yohana Natse, Mbunge wa Karatu, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa kifidungu cha 146 cha Sheria Namba 7 ya mwaka 1982 mkutano mkuu wa kijiji ndiyo wenye mamlaka ya kuichagua na kuiondoa madarakani Serikali ya Kijiji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo naomba izingatiwe na ieleweke kuwa pamoja na mkutano mkuu kuwa na mamlaka ya kuiondoa Serikali ya Kijiji madarakani zipo taratibu zingine zinazopaswa kufuatwa ambazo kwanza ni lazima uitishwe mkutano mkuu wa kijiji na wananchi waeleze dhamira yao kwa kuzieleza sababu zilizowafanya wafanye dhamira hiyo. Mkutano huu Mwenyekiti wake ni Mkuu wa Wilaya husika.

Aidha, akidi ya wajumbe inatakiwa itimie kwa maana ya theluthi mbili ya wananchi wote katika kijiji na wasaini. Vile vile inatakiwa iundwe Tume kwa ajili ya uchunguzi wa tuhuma zilizowasilishwa baada ya uchunguzi huo. Wajumbe wanaotuhumiwa wanatakiwa wapewe nafasi ya kujieleza na kujitetea kabla ya uamuzi kufanyika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tatizo lililopo katika Kijiji cha Chemchem ni ukweli kwamba hawajafuata taratibu hizo licha ya kupewa maelekezo na ngazi mbalimbali za Serikali. Naomba nitamke kwamba kisheria Serikali hiyo ya Kijiji cha Chemchem bado inatambulika kuwa ni Serikali halali.

MHE. MCH. ISRAEL Y. NATSE: Nashukuru Mheshimiwa Mwenyekiti. Pamoja na majibu ya danadana za kisiasa kuliko uhalisia. Ninapenda kuuliza maswali mawili ya nyongeza. Ni ukweli usiofichika kwamba wananchi wa kijiji cha Chemchem walifuata taratibu zote tangu wakati wa Mkuu wa Wilaya Mheshimiwa Sedoyeka, Mkuu wa Mkoa Mheshimiwa Shirima na wote wanajua na barua ziko Ofisi ya Waziri Mkuu. Amekuja Mkuu wa Mkoa wa sasa Mheshimiwa Mulongo, Mkuu wa Wilaya wa sasa Mheshimiwa Tibenda, matatizo yako hayo. Kwa Waziri kuniambia kwamba taratibu hazijafuatwa na viongozi hao wa kisiasa wapo, hii dhahiri kwamba Serikali inalea ufidia katika kijiji kile? Serikali ni chanzo cha mgororo wa kijiji kile? Kwa hiyo, naomba kauli ya Serikali kuwa chanzo cha mgororo wa matatizo ya Chemchem? *(Makofi)*

Swali la pili. Kwa kuwa wananchi wamehangaika na hawapati majibu. Wananchi wa Karatu wana usemi unaosema: Ukimkimbiza sana mji anageuka kuwa nyoka. Kwa mantiki hiyo haitashangaza kuona kwamba baadaye nguvu ya umma itumike, maana huwezi kulazimisha Serikali ambayo wananchi hawaitaki. Kwa hiyo niombe Serikali iwe wazi kutatua matatizo ya Chemchem haraka iwezekanavyo? *(Makofi/Kicheko)*

MWENYEKKITI: Mchungaji kwa hiyo swali hilo la pili ni nini sasa hapa?

MHE. MCH. ISRAEL Y. NATSE: Mheshimiwa Mwenyekiti, Mkuu wa Wilaya yupo, Mkuu wa Mkoa yupo, Mkurugenzi

yupo, kwa nini hawatekelezi hayo ambayo wanadai sasa? Kwamba ikitumika nguvu ya umma.....

MWENYEKITI: Tayari swali lako limesikika. Majibu Mheshimiwa Waziri.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (TAMISEMI): Mheshimiwa Mwenyekiti, yapo maelekezo yamepelekwa katika Halmashauri na viongozi wa ngazi ya Wilaya na Mkoa lakini bado kumekuwa na mvutano baina ya Halmashauri yaani *management* na Baraza la Halmashauri, Madiwani waking'ang'ania kwamba utaratibu uliotumika ni sahihi na *management* bado ikisisitiza na hata Mkoa na Wilaya ikisisitiza kwamba taratibu hazikufuatwa.

Kama kweli Mheshimiwa Natse ana uhakika kwamba wananchi hawaitaki ile Serikali ya Kijiji na kwamba taratibu zilifuatwa na wana uhakika kwamba zikifuatwa ile Serikali ya kijiji itaondoshwa madarakani. Kwa nini wanaogopa kufuata utaratibu ambao Serikali imeuelekeza. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti napenda nimshauri tena na tena Mheshimiwa Natse wakafuate taratibu zile ambazo nimezielekeza pamoja na kwamba ninafahamu kwamba chama alichu na yeye binafsi ni miongoni mwa watu ambao hawapendi kufuata taratibu kwa kisingizio cha kutumia nguvu za umma. Wao watumie nguvu za umma na Serikali tutawaongoza taratibu zikoje katika kufanya maamuzi mahali popote. (*Makofi*)

MHE. KAIKA S. TELELE: Ahsante sana Mheshimiwa Mwenyekiti. Mwaka jana wananchi wa Enduleni nao walimwondoa Mwenyekiti wao wa kijiji katika uongozi.

Lakini bahati mbaya sana Mkuu wa Mkoa wa Arusha, Mugesha Mulongo aliingilia kati, aliingilia kati tatizo hilo na kumrejesha yule Mwenyekiti.

Sasa yule Mwenyekiti ametengwa na wananchi hawezi kuitisha vikao.

Sasa nini kauli ya Serikali kwa nini mkubwa kama Mkuu wa Mkoa ameingilia jambo hilo badala ya Mkurugenzi au DC kwa nini? Ni kweli kwamba taratibu wamefuata. Lakini nguvu za Serikali zimetumika. Nini kauli ya Serikali juu ya jambo hili? *(Makofi)*

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (TAMISEMI): Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nina uhakika kabisa kama taratibu zimefuatwa Mkuu wa Mkoa wala Mkuu wa Wilaya hawawezi kuingilia. *(Makofi)*

Mwenyekiti yupo naomba mumsikilize na ndiyo taratibu zenyewe ambazo tumetakiwa kuzifuata. Kama hatuwezi kufuata ndani ya Bunge hivi tukiwa nje ya ustaarabu wetu inakuwa kwa kiasi gani.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri endelea na majibu.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (TAMISEMI): Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda niseme kwamba kama Waziri wa Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa (TAMISEMI) tutafuatilia kuona kama kweli taratibu zilifuatwa lakini waliingiliwa bila sababu na sisi tutatoa kauli wakati huo. *(Makofi)*

MHE. DAVID E. SILINDE: Nashukuru sana Mheshimiwa Mwenyekiti. Kwa kuwa Mheshimiwa Mwenyekiti wananchi wamekuwa wakiwaondoa Wenyeviti wabadhirifu na waizi na kwa kuwa huu utaratibu siyo tu kwenye Wilaya ya Wabunge hata mimi jimboni kwangu katika kijiji cha Kamsamba na vijiji vingine kwamba Kamati ya Ulinzi kupitia Mkuu wa Wilaya wananchi wameondoa Mwenyekiti mwizi yaani Mkuu wa Wilaya anakwenda kurudisha Mwenyekiti mwizi.

Sasa nataka nifahamu kama hii ni Sera ya Chama cha Mapinduzi kulinda Wenyeviti wezi ambao wanakataliwa na wananchi? *(Makofi)*

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (TAMISEMI): Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa maelezo yake tu inaonyesha kwamba taratibu za kumwondosha Mwenyekiti hazikufuatwa. Kwa sababu kama nilivyosema Mkutano wa kumwondoa Mwenyekiti madarakani Mwenyekiti ni Mkuu wa Wilaya.

Sasa kama walimwondoa bila kuwepo Mheshimiwa Mkuu wa Wilaya ndiyo kusema taratibu hazikufuatwa ndiyo

maana Mkuu wa Wilaya baadaye alienda kumrejsha madarakani. Naomba mkafuate taratibu muitishe tena kikao, mwalikeni Mkuu wa Wilaya ili kama kweli Mwenyekiti ni mbadhirifu aweze kuondolewa.

Lakini pia napenda niseme hata mwizi ana haki ya kujieleza na kujitetea. Tufuate taratibu na pia niseme kwamba si Sera ya Chama cha Mapinduzi kulinda wezi. Lakini ninachotaka kusema Sheria, Kanuni, Taratibu zifuatwe tusichukue Sheria mkononi. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Asante Waheshimiwa Wabunge tunaendelea na swali linalofuata, linaenda Ofisi ya Makamu wa Rais, Mazingira na linaulizwa na Mheshimiwa Mchungaji Peter S. Msigwa, Mbunge wa Iringa Mjini.

Na. 70

Uharibifu wa Mazingira na Kampuni ya TANWAT – Njombe

MHE. MCH. PETER S. MSIGWA aliuliza:-

Kumekuwepo na ushahidi wa kimazingira wa uharibifu wa mazingira unaofanywa na kampuni ya *Tanganyika Wattle Company Ltd. (TANWAT)* Mjini Njombe kutokana na upandaji wa miti isiyo rafiki kwa utumzaji wa vyanzo vya maji na matumizi ya kemikali zenye kuleta madhara kwa binadamu na mifugo:-

(a) Je, Serikali ina taarifa ya uharibifu huo?

(b) Je, ni hatua gani za kisheria zimekwisha chukuliwa dhidi ya uwekezaji huo usiozingatia utunzaji wa mazingira?

(c) Je, ni nini kauli ya Serikali kulinda afya za watu wake, mifugo na mazingira kutokana na kumwagwa kwa mabaki ya miwati yenye dawa aina *Formic Acid* na *Sodium Metasolfanic* na *Tanalith* kwenye maeneo yasiyo maalum kama vile kwenye vyanzo vya maji?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA MAKAMU WA RAIS, MAZINGIRA
alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Mchungaji Peter Msigwa, Mbunge wa Iringa Mjini, lenye vipengele (a), (b) na (c) kama ifuatavyo:-

(a) Serikali ina taarifa juu ya suala hili.

(b) Hatua za kisheria zilizochukuliwa na Serikali kuhusu suala hili ni pamoja na Ofisi ya Mkuu wa Mkoa wa Njombe na Halmashauri ya mji wa Njombe kutembelea eneo la kampuni na vyanzo vya maji vilivyoathirika mnamo mwezi Mei mwaka 2013 na kubaini kuwepo kwa tatizo hilo.

Serikali iliagiza kampuni ya TANWAT kusitisha shughuli zake kwenye vyanzo vya maji na kingo za mito. Hili ni kutokana na Sheria ya Usimamizi ya Mazingira ya mwaka 2004 kifungu cha 57(1) kukataza shughuli yoyote ya binadamu ya kudumu au ambayo kwa asili yake inaweza kuhatarisha au kuathiri vibaya ulinzi wa mazingira au

utunzaji wa bahari au kingo za mto, bwawa, au miambao ya asili ya ziwa ndani ya mita 60.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hadi kufikia Agosti 23, mwaka huu takribani hekta 273 zilizopandwa ndani ya mita 60 kwenye vyanzo vya maji zimekwisha ondolewa. Aidha zoezi hili linaendelea kwa kasi inayoridhisha na kufikia mwisho wa mwaka huu miti yote iliyopandwa karibu na vyanzo vya maji na kingo za mito itakuwa tayari imeondolewa.

(c) Ni dhahiri kuwa Serikali ina jukumu la kulinda afya za watu wake, mifugo na mazingira kwa ujumla. Hivyo basi, iwapo itabainika kuwa kampuni hiyo inafanya kosa hilo Serikali itawahukulia hatua za kisheria, ikiwa ni pamoja na kusitisha shughuli zote zinazofanyika katika maeneo yasiyo rasmi kama vile kwenye vyanzo vya maji.

MHE. MCH. PETER S. MSIGWA: Ni kweli kabisa kwamba Halmashauri pamoja na Mkoa umeshughulikia suala hili lakini mpaka ninapozungumza na taarifa nilizonazo mpaka sasa hivi hizo hekta 273 unazosisema zimeondolewa hakuna kitu kilichofanyika mpaka sasa hivi. Sasa nisingependa kubishana na Waziri. Swali la kwanza.

Utakuwa tayari kwenda maeneo ya bwawa hilo ukajionee hali halisi badala ya kupewa taarifa ambazo kimsingi naamini siyo za kweli na kwa kuwa jimbo hili ni la Mheshimiwa Spika, na yeye yuko *busy* na mambo ya Bunge. Utakuwa tayari kuongozana na mimi ili tukajionee wenyewe kuhusu mazingira yanavyoharibika?

Swali la pili, unasema Serikali itachukua hatua ikithibitika. Lakini katika swali langu la pili nimezungumza kabisa kwamba hata Serikali mmeona kwamba mazingira yanaharibiwa na ndiyo maana hata Serikali ya Mkoa iliamua kuchukua hatua.

Sasa ni uthibitisho gani unaoutaka kwa sababu hawa watu wamekuwa wakimwaga hizi takataka barabarani, wanaharibu maeneo ya mito na hatua hazijachukuliwa. Unataka uthibitisho gani zaidi ya huu ambao Serikali yenyewe imekiri kwamba kuna matatizo katika maeneo hayo?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA MAKAMU WA RAIS, MAZINGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, natambua kabisa kwamba hili ni jimbo la Mheshimiwa Spika na nina uhakika kabisa kama utapenda tuambatane na Mheshimiwa Spika, pamoja na wewe uwe nasi tutakuwa tayari kwenda na wewe kuona.

Lakini nikuhakikishie tu kwamba siyo kwamba tu nimeletewa taarifa, nimetuma wataalam na wataalam hawa wametoka Ofisi za *NEMC*, wametoka Ofisi ya Wakala wa Mkemia Mkuu wa Serikali na mara ya mwisho wamekwenda kukagua tarehe 23 mwezi wa nane mwaka huu.

Kwa hivyo taarifa nilizopewa ni za uhakika na katika hekta 283.9 ni hizi hekta 273 zimeshakwisha ondolewa. Sasa tuangalie ni msitu mkubwa na tunachoondoa ni mita 60.

Kwa hivyo tunachozungumzia mita 60 kutoka kwenye kingo za mito au vyanzo vya maji.

Swali la pili Serikali imechukua hatua gani? Kuchukua hatua ya kuwalazimisha kuondoa ile miti mikaratusi waliyokuwa wameipanda ndiyo hatua tuliyochukua. Zaidi ya hapo hakuna kingine kwa sababu vyanzo vya maji kama Sheria inataka kwamba mita 60 kutoka chanzo cha maji kusiwe kumefanyiwa shughuli zozote za kibinadamu na hizo ndiyo Serikali hatua iliyochukua.

MHE. ESTER A. BULAYA: Ahsante Mheshimiwa Mwenyekiti kwa kuniona. Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba Serikali inasisitiza suala la watu kujenga nje ya mita 60 kutoka kwenye vyanzo vya maji au baharini.

Lakini tumeona kasi ya ongezeko la watu wenye fedha kuendelea kujenga kando kando ya bahari na ndani ya mita 60 kama Sheria ya Mazingira inavyosema na wamekuwa wakitumia mwanya wa Mahakama kwa ajili ya kuweka mazui na kuhalalisha ufiisadi huo wa kujenga kando kando za mito.

Sasa nimwulize Mheshimiwa Waziri, NEMC inafanya kazi kwa mujibu wa Sheria kwa nini isisimamie Sheria zake na kwenda kuvunja zile nyumba mbali na kwamba kuna zui Mahakamani? *(Makofi)*

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA MAKAMU WA RAIS, MAZINGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kama jibu la msingi lilivyosema na tunaendelea kuisitiza mita 60 kwenye fukwe

na kwenye mito, sehemu chepechepe na oevu haturuhusiwi kufanya shughuli huko. Haturuhusiwi kufanya shughuli huko kwenye maeneo oevu.

Kwa hiyo, swali la Mheshimiwa Bulaya linadhihirisha kwamba kweli kuna watu wenye kiburi ambao hawasikii na hawataki kutii Sheria, wanafanya hivyo lakini kama mtu amekimbilia Mahakamani akaweka *Court injunction* Wizara au Serikali haiwezi tena kupinga muhimili mwingine. Kwa hiyo tutaendelea kufuatilia kesi hiyo mpaka itakapokwisha na sisi tunafuatilia kwa karibu sana. Lakini bado nasisitiza kwenye maeneo yoyote chepechepe tafadhali tusifanye shughuli. *(Kicheko)*

MWENYEKITI: Tunakushukuru sana Mheshimiwa Huvisa na kwa kweli tunakuomba sana uendelee kujitahidi kutusaidia kutunza maeneo haya oevu na chepechepe. Jitahidi sana. Mheshimiwa Ritta Kabati. *(Kicheko)*

MHE. DKT. TEREZYA P.L. KABATI: Nakushukuru Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuniona. Kwa kuwa Mto Ruaha ni tunu ya Taifa na mtu huu unapita pia katika Jimbo letu la Iringa Mjini. Badala ya Serikali kuwafukuza wananchi wanaofanya shughuli za kijamii kandokando ya mto huu. Ni Kwa nini Serikali isiende kuwapatia wananchi elimu ya mazingira endelevu?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA MAKAMU WA RAIS, MAZINGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kabisa wananchi wanahitaji elimu na Ofisi ya Makamu wa Rais iko mbele kabisa kutoa elimu. Tunatembea katika Halmashauri

mbalimbali kutoa elimu. Lakini bado nasisita mita 60 ni lazima kuondoka hizo hazihitaji elimu. Kwa sababu sheria inasema *with in 60 meters* watu hawaruhusiwi kufanya shughuli.

Kwa hiyo, ninaomba watu wote wanaofanya shughuli kwenye mita 60 ufukweni na kwenye mito, tafadhali sana naomba waondoke wenyewe kabla hatujafanya mambo mengine. Nawaomba waondoke kwa hiari. (*Makofi*)

Na. 71

Kupunguza Uharibifu wa Mazingira

MH. ANASTAZIA J. WAMBURA aliuliza:-

Mwaka 2007 wakati nikiuliza Swali langu Bungeni, niliomba Serikali kupunguza tatizo la uharibifu wa Mazingira kwa kuwawezesha kina Mama kutumia Gesi Asilia kama Nishati mbadala ya kupikia, ili kupunguza matumizi ya kuni na mkaa:-

Je, ni kiasi gani tatizo hili limepungua mpaka sasa?

NAIBU WAZIRI WA NCHI, OFISI YA MAKAMU WA RAIS, MAZINGIRA alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Makamu wa Rais, Mazingira, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Anastazia James Wambura, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwaka 2006 Serikali, kupitia Shirika la Maendeleo ya Mafuta Tanzania (TPDC) iliajiri Mshauri Mwelekezi ili kufanya upembuzi yakinifu wa usambazaji wa gesi asili Jijini Dar-es-Salaam. Taarifa yake ilipendekeza kusambaza gesi asili kwa kaya 30,000 magari 8,000 taasisi na mahoteli yapatayo 10 na ujenzi wa vituo vya kujaza gesi kwenye magari vipatavyo 15.

Mheshimiwa Mwenyekiti, utekelezaji wa mradi huu kwa sasa unakadiriwa kugharimu jumla ya dola za Kimarekani milioni 55. Kutokana na ukosefu wa fedha Serikali, iliamua kuwekeza katika mradi huu kwa awamu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, awamu ya kwanza ilikuwa ya mradi hamasishi ambao ulitekelezwa kwa kushirikiana na Kampuni ya *Pan African Energy*. Chini ya mpango huu mradi hamasishi umetekelezwa ambapo taasisi mbalimbali zimeunganishwa, zikiwemo Gereza la Keko, Kambi ya Mgulani *JKT* na hoteli ya Serena, yaani *Movenpick*, wakati huo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kituo kimoja cha kujaza gesi kwenye magari kimejengwa eneo la ubungo maziwa, nyumba zipatazo 57 zimeunganishwa kwenye mfumo huu eneo la Mikocheni. Kadhalika viwanda vinne vilivyoko eneo la viwanda Mikocheni vimeunganishwa, ikiwa ni pamoja na magari zaidi ya 46 yamebadilishwa kutoka kwenye mfumo wa mafuta hadi kutumia mfumo wa gesi asili. Mpango wa Serikali ni kuendelea na miradi ya usambazaji wa gesi asili kwa awamu kwa ajili ya matumizi ya majumbani, kwenye

taasisi na mahotelini ili kupunguza matumkizi ya kuni na mkaa na hivyo kuokoa mazingira.

MHE. ANASTAZIA J. WAMBURA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipa nafasi ya kuuliza maswali madogo mawili ya nyongeza. Kwanza kabisa naipongeza *TPDC* kwa jitihada ambazo imekuwa ikifanya katika kuhakikisha kwamba, inanusuru mazingira yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, matatizo yanayotokana na matumizi ya kuni na mkaa ni makubwa na inaonekana Serikali imekuwa na kigugumizi kutoa *status* ya hali ya uharibifu wa mazingira unaotokana na nishati hii. Kwa hiyo, swali langu kimsingi halikujibiwa, lakini nina maswali mawili, la kwanza:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika malengo ya millennia kwa upande wa mazingira, moja ya vipimo vya mafanikio ni kupungua kwa matumizi ya nishati ya kuni na mkaa. Katika nchi yetu watumiaji wakubwa wa nishati hii ni Kaya masikini zenye kipato cha chini.

Sasa ningependa kujua. Je, Serikali, ina mkakati gani mahususi wa kuziwezesha Kaya hizi zenye kipato cha chini kuachana na matumizi ya kuni na mkaa? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili. Mkoani Mtwara, kuna ongezeko kubwa sana la shughuli za mama-lishe kutokana na ongezeko la uwekezaji katika Mkoa wa Mtwara. Matumizi ya mkaa yameongezeka sana na wanakiri kwamba, wanatumia wastani wa gunia moja kwa

siku kila mama-lishe. Lakini sasa hawana uwezo wa kununua mitungi na majiko.

Je, Serikali, itakuwa tayari sasa kuanzisha *revolving fund* ili kuweza kuwakopesha akinamama hawa majiko na mitungi, ili kusudi kuachana na matumizi ya kuni na mkaa?

MWENYEKITI: Majibu Mheshimiwa Waziri wa Nchi, Ofisi ya Makamu wa Rais, Mazingira. Hasa yakiwalenga akinamama hasa kaya maskini za akinamama vijijini, ndiyo walengwa wakubwa. (*Makofi*)

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA MAKAMU WA RAIS, MAZINGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Anastazia Wabura, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kabisa malengo ya millennia yanaangalia pia upunguzaji wa matumizi ya kuni na mkaa. Hasa tukizingatia sasahivi tatizo kubwa la mabadiliko ya tabianchi ni tatizo la kidunia ni tatizo la Kimataifa.

Lakini jibu la msingi, tumezingatia zaidi Dar-es-Salaam kwa sababu 50% ya mkaa au miti inayovunwa ni mkaa unaoletwa Dar-es-Salaam. Kwa hiyo, soko kubwa sana la mkaa, kuni, ni Dar-es-Salaam. Hata ukiangalia vifaa vya ujenzi vinavyotokana na misitu, soko kubwa liko Dar-es-Salaam. Kwa hiyo, tukiweza kabisa kumaliaza soko la Dar-es-Salaam, kuuwa soko la Dar-es-Salaam, tutakuwa tumeweza kuharibu 50% ya soko.

Kwa hiyo, miti hiyo yote inayoleta mkaa Dar-es-Salaam, maana yake itakuwa imehifadhiwa. Kwa hiyo, huo ni mkakati mkubwa kabisa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini la watumiaji wadogo-wadogo pia, nakiri kwamba, kweli Kaya masikini na sio masikini tu, hata sisi wenyewe humu ndani bado tunatumia nishati hiyo hiyo.

Tatizo hilo kama nilivyosema ni tatizo la Kimataifa na ndio maana kwenye mikutano yote ya Kimataifa sisi, Bara la Afrika na mimi nikiwa Rais wa Mazingira Afrika, msisitizo wetu mkubwa ni kutaka fidia kwa nchi zilizoendelea kwa sababu mabadiliko ya tabianchi athari yake kubwa imetokana na viwanda vya nchi zilizoendelea.

Kwa hiyo, tuko bado tunadai fidia na kwa kiasi fulani tumeweza kupata pesa za kujenga ufukwe wa Tanga, Pangani pamoja na *Oyster-Bay*. Pesa hizo zimeshafika, sasa hivi tuko kwenye mambo ya Mkandarasi.

Kwa hiyo, kwa kiasi fulani tumeanza kupata pesa. Lakini bado tunadai fidia kutokana na kwamba miti yetu na misitu yetu ndio inayotumika kunyonya gesi joto la dunia. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini vilevile nikizingatia swali la pili, Mkoa wa Mtwara, kweli masuala ya uchimbaji wa gesi mkoa ule wa Mtwara sasahivi unaenda kwa kasi sana,

lakini bado tunapongeza jitihada za *NGO* hizi ndogo-ndogo ambazo zinasaidia kuwaelimisha wananchi.

Kwa hiyo, mimi ninawaomba kabisa Waheshimiwa Wabunge, kwenye Halmashauri tujitahidi kuwaelimisha wananchi wetu, tuelimisha Serikali zetu za Mitaa, ili wote tuwe na kauli moja kwamba, tuwasaidie akinamalishe kutumia nishati mbadala. Watumie nishati kama gesi hiyo asilia, *biogas*, kutumia majiko banifu na kadhalika. Kwa hiyo, hizo zote ni jitihada za kupunguza utumiaji wa kuni na mkaa. Ahsante sana. (*Makofi*)

MHE. CYNTHIA H. NGOYE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninaomba na mimi kuuliza swali moja tu la nyongeza. Kwa kuwa, Serikali, inasema haina fedha ya kutosha ya kuendeleza miradi hii ya gesi kama nishati mbadala. Wakati huo huo tuna wawekezaji mbalimbali hapa nchini, ambao miradi yao inachangia sana uharibifu wa mazingira. Kwa mfano, wachimbaji wa madini na vilevile wawekezaji ambao wanakuhusika na vitalu vya mbao na wengine ambao wanafanya kazi za miradi inayoharibu mazingira.

Mheshimiwa Mwenyekiti, watu hao wangeombwa kuchangia fedha kutokana na miradi wanayotekeleza, ili fedha hiyo, iweze kusaidia kuendeleza miradi hii ya gesi kama nishati mbadala na ili kuwasaidia wanawake ambao ndio wanaathirika sana katika uharibifu wa mazingira na kutumia makaa badala ya nishati? Ahsante sana.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA MAKAMU WA RAIS, MAZINGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri

wa Nchi, Ofisi ya Makamu wa Rais, Mazingira, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Hilda Ngoye, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba, tuna wawekezaji kama vile wachimbaji, lakini vilevile Sheria ya Mazingira, Namba 20 ya Mwaka 2004, inatoa nafasi kwa kuanzisha Mfuko wa Mazingira. Mfuko huu tuko katika hatua nzuri sana kuanzisha na tayari Mwenyekiti wake ameshateuliwa na Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Dkt. Jakaya Mrisho Kikwete.

Lakini niseme tu kwamba, Sheria hii inazipa Halmashauri mamlaka makubwa sana ya kuweza kuanzisha Sheria ndogo-ndogo katika maeneo yake. Hii ni pamoja na kuwaomba Waheshimiwa wabunge wanapokuwa katika Wilaya zao au Majimbo yao, waweze kuanzisha Sheria ndogo ndogo. Ikiwa ni pamoja na kuwezesha na kuwahamasisha wananchi kutumia *bio-gas*, yaani gesi itokanayo na kinyesi cha mifugo.

Vile vile waweze kujaribu kuona namna ambavyo wanaweza wakatumia nishati mbadala, ili tuweze kuhakikisha kwamba Wilaya zetu zinawahamasisha wananchi hawa ambao wana kipato kidogo waweze kulinda mazingira yetu. (*Makofi*)

MHE. DIANA M. CHILOLO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. kwa kuwa, umeme ni njia nyepesi sana ya kutumia majumbani kwa shughuli za kupika. Na kwa kuwa, nilipokuwa Kamati ya Nishati na Madini, tuliwahi kwenda nje ya nchi kujifunza njia mbalimbali za kupata umeme;

tumekuta wanatumia pumba za mpunga, makapi ya miwa na njia mbalimbali na tulienda na watu wa Wizara ya Nishati na Madini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kwa nini njia hizo zisiletwe hapa Tanzania, wakati vyanzo hivyo vipo? Ili umeme uweze kupatikana kila kona na gharama iwe nafuu kwa ajili ya wananchi kutumia?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Diana, swali la msingi sasa ni masuala ya nishati ya gesi kwa matumizi. Sasa Mheshimiwa Mbunge, anauliza matumizi, kwa nini vyanzo rahisi vya umeme visianze kufanyiwa kazi?

Nadhani Naibu Waziri wa Nishati na Madini. Mheshimiwa Waziri wa Mazingira, hivyo vyanzo vya umeme na wewe una? Haya, twende, Mheshimiwa Waziri.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA MAKAMU WA RAIS, MAZINGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Diana Chilolo, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kweli anachosema kinatendeka kwa sababu, hiyo yote ni *bio-gas*. Unaweza kupata umeme kutokana na *bio-gas*. Lakini si rahisi kama anavyofikiri kwa sababu, Ofisi ya Makamu wa Rais, imeshafanya miradi kama hiyo Kijiji cha Chololo hapa Dodoma.

Lakini ni wananchi wachache sana wamemudu kutokana na gharama ya vifaa hivyo kwa sababu ni

lazima hiyo ni *bio-gas*. Kwa mfano mabaki ya chakula, mpunga au mabaki ya mahindi, magunzi, unaweza ukatengeneza ukapata *bio-gas* na ile *bio-gas* ukai-*transform* ukapata umeme. (*Makofi*)

Kwa hiyo, kuna vifaa vinavyotakiwa na ndio maana tumeandika mradi wa Kitaifa, tunajaribu kuomba Mfuko wa *Global Environmental Facility*, kama tukipata hela hizo tutatafuta vijiji ambavyo vitakuwa *pilot study*, ili kuweza kutumia vyanzo hivyo vingine vya nishati. Ahsante sana. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea na Swali linalofuata. Tunakushukuru Mheshimiwa Waziri Terezya Huvisa, Waziri wa Nchi Ofisi ya Makamu wa Rais, Mazingira kwa majibu yako na tunakupongeza kwa kuchaguliwa kuwa Rais kwenye masuala haya ya Mazingira. Lakini nadhani hiyo haimaanishi masuala mengine. Tunakupongeza sana. (*Makofi*)

Na. 72

Kuanzishwa kwa Benki ya Kilimo

MHE. FAKHARIA KHAMIS SHOMAR (K.n.y. MHE. TAUHIDA CASSIAN GALLOS NYIMBO) aliuliza:-

Maendeleo ya Kilimo ni muhimu katika ukuaji wa uchumi na Serikali, iliahidi kuanzishwa Benki ya Kilimo:-

(a) Je, ni lini Benki hiyo itaanzishwa?

(b) Je, ni watu gani wanafaidika na benki hiyo hadi sasa?

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA
alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Kilimo, Chakula na Ushirika, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Tauhida Cassian Gallos Nyimbo, Mbunge wa Viti Maalum, lenye sehemu (a) na (b), kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kuhakikisha upatikanaji endelevu wa huduma za fedha kwa wakulima Serikali, inaendelea na maandalizi ya uanzishwaji wa Benki ya Kilimo nchini, ambapo Bodi ya Wakurugenzi wa benki hiyo imeteuliwa na Wajumbe hao wameshatangazwa kwenye vyombo vya habari.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi ya Wakurugenzi, inaendelea na mchakato wa kuajiri Watendaji wa Benki hiyo, ikiwemo Mtendaji Mkuu, Wakurugenzi, Mameneja na Watumishi wengine wa Benki hiyo, ili iweze kuanza kazi rasmi ya kuwahudumia wakulima nchini.

Aidha, Serikali, pia imefungua akaunti ya benki hiyo katika Benki ya Rassilimali Tanzania (TIB) ambapo Wizara ya Fedha kupitia Benki Kuu inaendelea na utaratibu wa kuhamisha kiasi cha shilingi bilioni 100 zilizotengwa na Serikali kama mtaji wa kuanzishia. Vilevile jengo kwa ajili ya Ofisi za Benki hiyo, limeshapatikana.

(b) Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa, Benki hiyo haijaanza rasmi kufanya kazi kwa sasa, wakulima hawajaanza kupokea manufaa yake. Hata hivyo, benki hiyo inalenga kuwanufaisha wakulima, hususan wakulima wadogo, ambao katika taratibu zilizopo katika taasisi nyingi za fedha nyingine, hawawezi kupata mikopo.

Aidha Benki hiyo, inategemea kupata uzoefu uliopatikana katika utoaji wa mikopo kupitia dirisha la Kilimo la *TIB*, ambapo wakulima kupitia Vyama vya Ushirika, vikundi vya wakulima, vyama vya msingi, vyama vya akiba – *SACCOS*, vikoba, pamoja na wakulima binafsi na makampuni ya Kilimo, wamekuwa wakinufaika na mikopo hiyo kwa ajili ya kuendeleza Kilimo.

MHE. FAKHARIA KHAMIS SHOMAR: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Nitakuwa na maswali mawili ya nyongeza.

(a) Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa Benki ya Wakulima ndio mkombozi kwa wakulima wote Tanzania na hata wananchi kwa jumla.

Je, Benki hiyo itafunguliwa lini rasmi, ili ianze kutoa manufaa kwa wakulima wote?

(b) Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa, kutakuwa na matawi mangapi kwa Tanzania nzima pamoja na Tanzania Zanzibar, ili wakulima waweze kujitayarisha kwa mikopo hiyo? Ahsante sana.

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Kilimo, Chakula na Ushirika, naomba kujibu maswali ya Mheshimiwa Fakharia, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, mchakato wa awali ni kuipatia ile benki yenyewe *structural organisation*, kwa maana ya mfumo wa kiuongozi, kabla ya kuhamisha zile pesa.

Lakini mchakato wa kuhamisha zile bilioni 100 kutoka Benki Kuu kwenda kwenye hiyo benki, kwa sasa hivi *operation* zake zile zitahamishwa kutoka kwenye dirisha la *TIB* kwenda kwenye Benki yenyewe.

Kwa hiyo, nasema utakapokamilishwa, Bodi imeshaanzishwa, iko kwenye mchakato wa kupata Mkurugenzi Mkuu na wale watendaji muhimu ambao ni lazima wawepo ili Benki ianze. Kwa hiyo, mchakato huo ukikamilika na ni imani yetu kwamba, utakamilika katika Mwaka huu wa Fedha, Benki hiyo, itaanza kazi rasmi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hili suala la matawi nadhani litajitokeza pale ambapo benki yenyewe itakuwa imesimama na uendeshaji wa Benki hiyo, ukaanza rasmi. Lakini kwa sasa hivi nadhani tutaanza na ofisi hiyo kuu moja, halafu kulingana na ufanisi na mafanikio ya benki hiyo, tutajielekeza hasa kwenye yale maeneo ambayo tunaona kwamba, pana uzalishaji mkubwa wa kilimo na hamasa kutoka kwa wakulima wadogo.

MHE. JITU V. SONI: Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nilikuwa ninaomba kuuliza. Kwanza niipongeze Serikali, kwa kuanzisha hiyo benki na taratibu karibu zote zimekamilika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilikuwa ninaomba kuishauri, je itakuwa tayari katika maeneo kuanzisha hizo ofisi za kanda kwa sababu, kwa Dar-es-Salaam, hakuna wakulima ambao wako huko na wakulima walio wengi wako vijijini. Je, itakuwa tayari kuanzisha Makao makuu ya Benki hiyo isiwe dar-es-Salaam na iwe katika kanda nyingine yoyote ya kilimo? Babati, tuko tayari, jengo liko tayari kwa ajili ya Benki. Je, itakuwa tayari?

MWENYEKITI: Ni swali moja Mheshimiwa Jitu, ukishauliza swali moja, sasa hayo mengine hayo ni ya kwako hayo.

Mheshimiwa Naibu Waziri wa Kilimo, Chakula na Ushirika, swali lile moja la nyongeza la msingi?

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Kilimo, Chakula na Ushirika, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Jitu Soni, Mbunge wa Babati, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushauri wake ni mzuri. Na katika uanzishwaji wa Benki kuna masharti mengi ambayo yanatokana na *Banking and Financial Institutional Act*, Sheria ya Mwaka 2006.

Kwa hiyo, sioni kama kuna tatizo la kuanzisha Makao Makuu ya Benki hiyo labda Babati, lakini nadhani hilo ni jambo ambalo Benki Kuu wenyewe wanatakiwa kulisimamia pamoja na Wizara ya Fedha. Sisi kama Wizara ya Kilimo, tutashauri kama linawezekana, jambo hilo lizingatiwe.

Na. 73

Uhaba wa Mvua Mikoa ya Shinyanga na Simiyu

MHE. MESHACK J. OPULUKWA (K.n.y. MHE. RACHEL M. ROBERT) aliuliza:-

Je, kwa nini Serikali, isirasimishe utaalamu wa kuleta mvua kutoka kwa Wataalamu walioko Mikoa ya Katavi na Rukwa, ili maeneo yanayokabiliwa na uhaba wa mvua yapate mvua za kutosha?

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya waziri wa Kilimo, Chakula na Ushirika, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Rachel Mashishanga Robert, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mikoa ya Katavi na Rukwa, ina hali ya hewa nzuri na mvua za kuaminika ambapo kiasi cha mvua ni kati ya milimita 750 mpaka milimita 1,200 kwa

mwaka na hivyo kusaidia katika uzalishaji wa mazao mbalimbali ya kilimo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sehemu kubwa ya ardhi ya mikoa hiyo ina uwezo wa kuhifadhi unyevu ardhini kwa muda mrefu zaidi baada ya mvua za masika kuisha kutokana na wakulima wengi wa mikoa hiyo kutumia mfumo wa kilimo hifadhi kwa maana ya *conservation agriculture*. Aidha asilimia 90 ya mvua hunyesha kuanzia mwezi Novemba hadi Aprili kwa mwaka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mikoa ya Shinyanga na Simiyu ambayo kijiografia ina hali ya ukame mvua hunyesha kwa wastani wa milimita 600 tu. Mikoa hiyo hukabiliwa na kipindi kirefu cha kiangazi kuanzia mwezi Januari, Februari hadi Mei na Oktoba hali inayoifanya mikoa hiyo kuwa na hali ya ukame kwa muda mrefu wa mwaka na hivyo kuathiri uzalishaji wa mazao mbalimbali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imekuwa ikiendeleza kilimo cha umwagiliaji mkoani Shinyanga na Simiyu kupitia *program* mbalimbali kwa kutumia teknolojia ya kuvuna maji ya mvua, (*Rain Water Harvesting Technology*) na kujenga mabanio ya kuchepusha maji wakati wa mvua. *Program* hizo ni pamoja na kuvuna maji ya mvua katika Mikoa kame kupitia utekelezaji wa *program* ya kuendeleza sekta ya *ASDP* na miradi ya *DASIP*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, changamoto kubwa katika upatikanaji wa mvua nchimni ni mabadiliko ya tabia ya nchi ambayo yanaendelea kuleta madhara katika maeneo

mbalimbali ya nchi yetu na siyo kukosekana kwa wataalamu yaani mabingwa wa kienyeji wa kuleta mvua.

Hivyo kwa hivi sasa Serikali haiwezi kurathimisha utaalamu wa kuleta mvua kwa njia hizo kutoka mikoa ya Katavi na Rukwa kwa kuwa hakuna tafiti yoyote iliyofanyika na kuthibitisha kuwepo kwa utaalamu huo wa kuleta mvua zaidi ya utaalamu wa kupanda miti na kuhifadhi mazingira.

MHE. MESHACK J. OPULUKWA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kuwa sasa Serikali haiwatambui hawa wataalamu wanaoleta mvua na hasa kwenye Mikoa iliyotajwa na Mheshimiwa Rachel Mashishanga.

Je, Serikali sasa inawaeleza nini wananchi wanaowaamini hawa waleta mvua na wazuia mvua katika mikoa hiyo?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili katika majibu ya msingi ya Mheshimiwa Naibu Waziri amesema Mikoa ya Shinyanga na Simiyu ambayo kiuhalisia ina ukame lakini kuna *programs* ambazo zinasaidia sana kilimo cha umwagiliaji na pale Meatu kwa kuwa kuna mto unaoitwa mto Sembu na mto huu upo kwenye kijiji cha Mwagwira na kuna mradi wa umwagiliaji ambao *design* za kwanza zilikuwa zinaonyesha kwamba umwagiliaji ungekuwa ni *throughout the year* kwa maana ya mwaka mzima lakini zile *design* zilibadilishawa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, je, Wizara iko tayari sasa kwenda kujiridhisha kwenye mto huu wa Sembu kwenye kijiji

cha Mwagwira ambako kuna kilimo cha umwagiliaji ambapo *design* ile ya umwagiliaji wa mwaka mzima ilibadilishwa ikawa ni umwagiliaji tu wa muda kwenda kujiridhisha ili kuona kama kuna tatizo iweze kulifanyia kazi?

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Kilimo, Chakula na Ushirika naomba kujibu maswali ya nyongeza ya Mheshimiwa Opolukwa, kama ifuatavyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali haijarasimisha, haijatambua hii fani ya kuleta mvua kwa njia za kienyeji. Kwa hiyo kwa maana hiyo tunasema hatuwezi tukarasimisha kitu ambacho hatuna ushahidi nacho lakini Mheshimiwa Mbunge ameniuliza Serikali inawaambia nini wanaoamini.

Wanaoamini waendeleo kuamini na kama inasaidia haya lakini mimi naamini kwamba Serikali haiwezi kutoa tamko kwa taaluma ambayo hatujaithibitisha kwa hihyo kama itafanyiwa utafiti na ikaonekana huo utaalamu upo basi tutaangalia namna ya kufanya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini hili la pili ambalo umezungumzia kwa ujumla miradi ya umwagiliaji Shinyanga na Simiyu lakini *in particular* mradi wa mto Sembu na kwa kuwa umebadilishwa *design* umeomba kujua kama Serikali inaweza kuangalia ilikuwaje kama *design* ile iliyokuwa inawezesha umwagiliaji wa mwaka mzima imebadilishwa na kuwa ni umwagiliaji wa wakati fulani fulani tu.

Mheshimiwa Mwenyemkiti, mimi naomba nikuhakikishie kwamba tuna ofisi ya kanda ya umwagiliaji kwa hivi sasa ambayo itaendelea kufanya kazi mpaka Sheria mpya ikianza kwa hiyo tutaiagiza ofisi ya kanda itufanyie tathmini ituambie ni kitu gani kilichoendelea hapa na kama kulikuwa na ushauri wa kitaalamu tutaufanyia kazi lakini pia tutakurejeshea majibu haya.

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:
Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nimpongeze Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu yote mazuri. Hili suala la waganga wa mvua lina misingi yake ambayo wakati mwingine inaleta tabu hata katika mazingira tunayoishi.

Lakini nataka niwaambie kwamba suala la mvua ni suala la kisayansi ni suala la kihidrolojia. Maji ya mvua yanaponyesha yanakwenda ardhini hatimaye yanatoka tena yanapitia katika taratibu za mimea yana *evaporate* inaitwa *hydrologic cycle*.

Sasa hili halina mjadala wowote wa waganga wa Katavi wala Rukwa wala Kigoma hata Kigoma wapo wanaitwa wavurati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini wanachokifanya hawa ni hivi mvua zinapokuwa zinakaribia kunyesha yako mawingu yanaitwa cumronimbus yana dalili kama vodole ukiyaona haya cumronimbus *crowds* ambayo yanafanana na vidole vya mtu katika masaa yasiyozidi 48 mvua lazima inanyesha. Sasa waganga wanachukua *advantage* nadhani na wenyewe ni wataalamu wazuri.

Kwa hiyo naomba wasiendeleo kulifanya hili kwa sababi mahali ambapo wamejionyesha kwamba wanaweza kuleta mvua na wakawadanganya watu kwamba mimi nitazuia mvua isinyeshe kumetokea hata uvunjifu wa amani na mahali pengine wamewaumiza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo waache kudanganya watu, hakuna suala la waganga wa mvua Rukwa, Katavi hata Kigoma hawa wapo. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Kwa ufupi sana Mheshimiwa Susan.

MHE. SUSAN A.J. LYIMO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi. Ni kweli kwamba nchi yetu sasa hivi ina tatizo kubwa sana la mvua kutokana na mabadiliko ya tabia ya nchi lakini nakumbuka miaka kama sita, saba iliyopita Serikali ilisema kwamba inaleta wataalamu wa mvua kutoka Malaysia lakini mpaka leo hawajaja. Naomba tamko la Serikali. Je, utaratibu ule umeishia wapi?

MWENYEKITI: Haya Mheshimiwa Naibu Waziri ule utaalamu, Mheshimiwa Waziri wa Mazingira mtaalam wa kujua masuala hayo.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS, MAZINGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la nyongeza kama ifuatavyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama nilivyosema mwanzoni sasa hivi kuna tatizo kubwa sana la mabadiliko ya tabia

nchi kiasi ambacho barafu ya *North Pole* na barafu ya *South Pole* zimeshaanza kuyeyuka na bahari kujaa maana yake ardhi sasa hivi inazama na kutokana na mabadiliko ya tabia nchi sasa hivi tumebadilisha *temperature* ya dunia mwanzoni ilikuwa 0.6 sasa hivi tunaenda 0.7 na wanasayansi wamesema ikifikia 1.5 dunia haitakalika, kwa hiyo tumebakiza kati ya 0.7 mpaka 0.8 tu.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri mvua kutoka Malaysia.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS, MAZINGIRA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ndiyo maana nasema hivi lazima nitoe haya maelezo ya awali nasema hivi hata wamalaysia wenyewe sasa hivi wana tatizo kwa hiyo hakuna mvua ya kutoka Malaysia, wala Asia, wala Marekani ni tatizo la kidunia, ni tatizo la kimataifa.

Kwa hiyo tusipojihadhari na tusipotemngeneza mazingira yetu tukapanda miti ya kutosha, tukapunguza gesi mbaya zinazoharibu anga la dunia mvua tusitegemee wala ya Malaysia haipo. (*Makofi*)

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, SERA, URATIBU NA BUNGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba wakati ule Ofisi ya Waziri Mkuu, Mheshimiwa Waziri Mkuu wa wakati ule alitembelea katika nchi nafikiri Thakiland siyo Malaysia. Kule aliukuta huo utaalamu siyo utaalamu wa kubuni kama wa Katavi na sehemu nyingine.

Lakini ulikuwa ni utaalamu wa kweli, wanaweza kuzalisha na wanaweza kuzuia mvua na hata Urusi

tummeona wenyewe wanatumia nguvu za kijeshi kutawanya mawingu na kuzuia mvua.

Kwa hiyo, haya yapo na ndiyo maana aliwaalika wale wataalamu waje Tanzania kuja kuelekeza wataalamu wa Tanzania namna ya kutumia ile teknolojia. Kwa bahati mbaya wakati ule Bajeti ya Serikali haikuruhusu, ndiyo maana hawakuweza kuja na huo mpango haukuendelezwa kwa sababu Bajeti haikuruhusu, lakini utaalamu huo upo katika nchi ya Thailand. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Mawaziri kwa kuwa Mheshimiwa Waziri mwenye dhamana ya mazingira anasema utaalamu huo haupo, Mheshimiwa Waziri wa nchi unasema utaalamu huo upo. Kwa hiyo tunaomba basi mkutane Waheshimiwa Mawaziri kama utaalamu huo upo muisaidie Serikali yetu basi kupata huo utaalamu kwa manufaa ya nchi.

Waheshimiwa Mawaziri naomba tuendelee sasa Waziri wa Kilimo unaposimama tena na mwanzoni ulisema hili tuliache huku nafikiri sasa tuendelee na swali la mwisho la nyongeza.

Mheshimiwa Lowassa naomba uketi kwanza. Waheshimiwa Wabunge Mheshimiwa Lowassa hana mamlaka ya kujibu maswali ndani ya ukumbi wa Bunge kwa sababu yeye siyo miongoni mwa Mawaziri wanaotakiwa kujibu maswali ndani ya Bunge lakini nitampa dakika moja tu kwa mujibu wa Kanuni za Bunge, Kanuni namba mbili inayoniipa mamlaka ya kuona namna gani

naweza ku-*manage* shughuli za Bunge. Dakika moja tu Mheshimiwa Edward Lowassa. (*Makofi*)

MHE. EDWARD N. LOWASSA: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kuthibitisha kuwa maelezo aliyotoa Mheshimiwa William Lukuvi, ndiyo sahihi. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, Mheshimiwa Lowassa alikuwa anataka tu kuthibitisha kwamba maelezo ya Mheshimiwa Lukuvi ndiyo sahihi. Mheshimiwa Waziri wa Mazingira muwasiliane na Mheshimiwa Lukuvi mambo haya yaweze kueleweka vizuri.

Sasa kwa sababu ya muda naomba tuendeleo sasa sitaanza kuruhusu tena swali jingine la nyongeza naomba sasa nimwite Mheshimiwa Hamad Rashid Mohamed, Mheshimiwa tafadhali kwa niaba yake. (*Makofi*)

Na. 74

Viwanda Vinavyotosheleza Mahitaji ya Taifa Kuuza Bidhaa Nje ya Nchi

MHE. AMINA ABDALLAH AMOUR (K.n.y MHE. HAMAD RASHID MOHAMED) aliuliza:-

(a) Je, ni viwanda vingapi na vya aina gani vinavyotosheleza mahitaji ya Taifa na kuweza kusafirisha bidhaa zake nje ya nchi?

(b) Je, ni kwa nini hadi leo nchi yetu imeshindwa kujitosheleza katika uzalishaji wa Sukari na usindikaji wa zao la korosho?

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Viwanda na Biashara napenda kujibu swali la Mheshimiwa Hamad Rashid Mohamed, Mbunge wa Wawi, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, utaratibu wa biashara huria na sera ya Taifa ya biashara haiwabani wenye viwanda kutosheleza kwanza mahitaji ya ndani ndipo waweze kuuza nje kwa kuwa kuna uwezekano vile vile pia wa kuagiza bidhaa kutoka nje.

Mheshimiwa Mwenyekiti, viko baadhi ya viwanda hapa nchini ambavyo huzalisha bidhaa na sehemu kuuzwa nje ya nchi viwanda hivi ni pamoja na vile vinavyozalisha kahawa, viwanda vile ambavyo vinazalisha unga wa ngano, sukari, chai, saruji, chuma, *transfoma* na kadhalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kuwa uzalishaji wa wa sukari nchini haukidhi mahitaji ya nchi, hii inatokana na kupungua kwa tija katika kilimo cha miwa kinachosababishwa na ukosefu wa huduma za ugani na vifaa vya kisasa vya umwagiliaji na vile vile na uchakavu wa mitambo.

Aidha Serikali inafanta jitihada za kuongeza uwezo wa kuzalisha Sukari kupitia uwekezaji katika miradi mikubwa ikiwemo mrado wa *ECO-ENERGY* ule wa Bagamoyo, kuwawekea wawekezaji wadogo miundombinu ya umwagiliaji na kuanzishwa kwa viwanda vidogo vya usindikaji katika maeneo mbalimbali hapa nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, usindikaji wa zao la korosho umekuwa ukikabiliwa na changamoto mbalimbali kubwa zikiwa ni kukosekana kwa mtaji wa kutosha wa kununulia malighafi.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge naomba utulivu.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ukosefu wa mitaji ya kufanyia ukaraati wa viwanda hivyo ambavyo vingi vya viwanda hivyo bado vinahitaji kubadilishiwateknolojia yake na vile vile ugumu wa kupata mikopo kwenye mablenki. Mwezi Oktoba mwaka huu Serikali imeandaa *Cashew nut Investment Forum* ili kutafuta namna ya kufufua viwanda vya korosho vilivyopo.

MHE. AMINA ABDALLAH AMOUR: Mheshimiwa Mwenyekiti, asante sana kwa kuwa kuna utaratibu wa kutumia kodi katika kulinda viwanda vyetu vinavyozalisha hapa nchini. Je, ni njia gani nyingine hutumika kulinda bidhaa zetu kukabiliana na ushindani wa bidhaa feki?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, kwa kuwa katika jibu la msingi la Mheshimiwa Naibu Waziri Viwanda na

Biashara amesema usindikaji wa korosho unakabiliwa na ukosefu wa fedha. Lakini kuna viwanda kama vile vya India vinachangia kudumaza viwanda vyetu vya korosho.

Je, Mheshimiwa Waziri ni lini viwanda vyetu vya korosho utaviwezesha ili viweze kukabiliana na ushindani au ili viweze kuvishinda viwanda vinavyokoboa korosho huko nje? *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA:
Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Viwanda na Biashara, napenda kujibu maswali ya nyongeza mawili ya Mheshimiwa Mbunge, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza ni je, njia gani nyingine ambazo zinatumiwa kulinda viwanda vyetu kukabiliana na ushindani wa bidhaa feki?

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda nimjulishe Mheshimiwa Mbunge kwamba tunao utaratibu wa bidhaa zetu kuwa na nembo ya Taifa ya *TBS* ya kuonyesha ubora wa bidhaa zenyewe na vile vile tunayo *bar* kodi ambayo inathibitisha uasilia wa bidhaa zetu za hapa ndani kama Tanzania na kutoa fursa ya bidhaa zetu kuuzwa katika masoko ya nje na hapa ndani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vile vile tunazo taasisi zetu za *TBS*, tunayo taasisi ya *FCC* na wakala wa vipimo yaani *WEMA* zikishirikiana na *TFDA* zimeendelea kutoa elimu ya ubora na usalama wa bidhaa ili kukabiliana na ushindani uliopo. Vile vile tunao mkakati wa kuanzisha viwanda vya

vifungashio kwa maana ya *packaging* ambayo tukiwa na *packaging* za kutosha zitaweza kusaidia katika ushindani ambao unasema. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili kuhusu kama nilivyosema katika jibu langu la msingi kuhusu korosho kwamba usindikaji wa zao la korosho umekuwa unakabiliwa na changamoto nyingi mbalimbali kama nilivyozitaja na tunategemea kwamba hii *Cashew nut Investment Forum* ambayo itakuwa inakaa mwezi Oktoba inaweza kuleta ufanisi mzuri na kufufua viwanda vya korosho ambavyo vipo kwa hiyo tusebiri. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge kwa kulingana na muda naomba tuendeleo na swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Christina Mughwai Lissu, Mbunge wa Viti Maalum, kwa niaba yake Mheshimiwa Christowaja Mtinda.

Na. 75

**Kujenga Kiwanda cha Kusindika
Mafuta ya Alizeti Singida**

MHE. CHRISTOWAJA G. MTINDA (K.n.y MHE. CHRISTINA MUGHWAI LISSU) aliuliza:-

Zao la alizeti limeonekana kustawi vizuri katika Mkoa wa Singida ambao uchumi wake uko nyuma.

Je, Serikali ina mpango gani wa kujenga kiwanda cha kusindika mafuta ya alizeti katika Mkoa wa Singida ili wakulima wawe na uhakika wa soko na hatimaye kuinua uchumi wa Mkoa huo?

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Viwanda na Biashara, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Christina Mughwai Lissu, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni ukweli kwamba zao la alizeti limeonekana kustawi vizuri katika Mkoa wa Singida ambapo zaidi ya asilimia 60 ya uzalishaji wa alizeti hapa Tanzania unatoka katika mkoa huo.

Aidha kumekuwa na jitihada kadhaa katika kuhamasisha na kuhimiza sekta binafsi kuanzisha viwanda ikiwa ni pamoja na viwanda vya kusindika mafuta ya alizeti katika Mkoa wa Singida.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kampuni ya *Mount Meru Millers Ltd.*, hivi sasa inaboresha mitambo yake kwa kufunga Mtambo mkubwa katika Mkoa wa Singida, kwa ajili ya kusindika mafuta ya alizeti kwa ubora wa kiwango cha juu (*Double Refinery*).

Mtambo huo utakuwa na uwezo wa kusindika tani 800 kwa siku na mafuta yatakayozalishwa yatawawezesha wakulima wa alizeti Mkoa wa Singida wawe na uhakika wa

kupata mafuta yenye ubora kwa ajili ya soko la ndani na nje ya nchi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mhitimu mmoja wa Chuo cha Kilimo cha Sokoine (*SUA*) kupitia Ushirika wao wa *Sokoine University Graduate Entrepreneurs Cooperative (SUGECO)* amepata mkopo toka benki ya *CRDB* na kununua mashine ya kusindika mafuta ya alizeti kwa ubora wa kiwango cha juu yaani *Double Refinery*. Mashine hiyo imefungwa katika kijiji cha Ulemo Wilaya ya Iramba ambayo pia itakuwa na uwezo wa kusindika kilogramu 6000 kwa siku.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kukamilika kwa miradi hii mikubwa, itasaidia kuinua uzalishaji wa mafuta ya alizeti katika Mkoa wa Singida na hivyo kuinua uchumi wa Mkoa huo na nchi kwa ujumla. *(Makofi)*

MHE. CHRISTINA L. MUGHWAI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru na naomba niulize maswali mawili ya nyongeza. Kwa kuwa vijana na wananchi wa Mkoa wa Singida wameamua kuondokana na dhana ya kuombaomba na kushinda vijiwani, hivyo kujiingiza katika kilimo cha zao la alizeti na kilichokuwa kinakosekana ni hivi viwanda ambavyo tumeuliza; sasa Serikali inaweza kuniambia ni lini (muda) hii Kampuni ya *Mount Meru Millers* itamaliza kuboresha mitambo yake na ni lini huyu mhitimu ambaye ametajwa hapa atamaliza kufunga mitambo yake ili vijana na wananchi wa Singida waweze kufaidika na viwanda hivyo ili kuondokana na shughuli za kuranda mitaani? *(Makofi)*

Swali la pili, kwa kuwa utafiti umeonyesha kwamba mafuta ya alizeti ni miongoni mwa mafuta bora ambayo yanazuia magonjwa kama ya Kisukari, magonjwa ya moyo na hata saratani: Je, Serikali ina mkakati gani wa makusudi wa kuweza kuyatangaza mafuta haya nchini hata nje ya nchi ili wananchi waweze kuondokana na kununua mafuta yanayotoka nje ambayo yameonekana yana ubora usiokidhi hali ya afya na kuwaletea wananchi maradhi mbalimbali kama hayo niliyoyataja?

MWENYEKITI: Majibu Mheshimiwa Naibu Waziri, kwa ufupi.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA NA BIAHARA: Mheshimiwa Mwenyekiti, la kwanza kwamba ni lini miradi hii ambayo nimeitaja itaweza kukamilika, kwa mfano ule mtambo wa *Mount Meru Millers Limited*; hadi sasa mtambo mkubwa wa *Mount Meru* ambao nimesema kwamba unaweza kusaidia katika kufanya *double refinery* umeshafika hapa nchini na hivi sasa ujenzi unaendelea na ifikapo mwisho wa mwaka huu mtambo huu utaanza kazi kamili ya kutoa mafuta yale kiwango cha juu cha *double refinery*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ule mradi ambao nimesema kwamba yuko mhitimu wa Chuo Kikuu cha Sokoine, kupitia ule ushirika wa *SUGECO* ambaye amepata mkopo wa *CRDB*, naye vile vile sasa hivi ameanza uzalishaji wa mafuta haya ya kawaida, ya malighafi na wiki hii ambayo imeanza jana Jumatatu, ameanza majaribio ya kufanya *double*

refinery. Kwa hiyo, siyo muda mrefu ataanza kutoa mafuta kwa utaratibu huu wa *double refinery*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili kuhusu kuyatangaza mafuta haya ya alizeti ili yaweze kuwa mafuta ambayo yanafahamika ndani na nje ya nchi; kwa kweli kutangaza mafuta haya ni jukumu la Wizara yangu na ni jukumu la Idara ya Masoko chini ya Wizara yangu. Tumefanya juhudi kubwa sana kutangaza mafuta haya kupitia maonyesho mbalimbali kama yale ya Saba Saba, Nane Nane, kama ambavyo yanafanyika hapa Dodoma, na vilevile kwenye kanda nyingine.

Kwa hiyo, tunatangaza katika Maonyesho haya ya kikanda yanayoratibiwa na *SIDO*. Vilevile tumetangaza mafuta haya kupitia fursa tuliyonayo ya kuuza bidhaa nje ya nchi bila kikomo, yaani *duty free, quota free system* katika nchi za Bara la Asia na Ulaya.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea na swali linalofuata, niliwaoma radhi sana, muda hauniruhusu. Swali hilo linakwenda Wizara ya Nishati na Madini na linaulizwa na Mheshimiwa Deo Filikunjombe. Mheshimiwa Mangungu kwa niaba yake.

Na. 76

**Migogoro Sehemu Zenye Uwekezaji
wa Madini Nchini**

MHE. MURTAZA A. MANGUNGU (K.n.y. MHE. DEO H. FILIKUNJOMBE) aliuliza:-

(a) Je, Serikali imejifunza nini kutokana na mgogoro wa bomba la gesi na wananchi wa Mikoa ya Lindi na Mtwara ili isitokee tena kwenye sehemu zenye uwekezaji mkubwa wa madini nchini na wenye maslahi ya Taifa?

(b) Je, Serikali inawahakikishiaje wananchi wa Ludewa kuwa watanufaika na uwekezaji wa Wachina kule Liganga na Mchuchuma?

NAIBU WAZIRI WA NISHATI NA MADINI – MHE. GEORGE B. SIMBACHAWENE alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Deo Haule Filikunjombe, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imejifunza masuala ya msingi matatu kutokana na mgogoro wa bomba la gesi na wananchi wa Mkoa wa Lindi na Mtwara. Masuala hayo ni:-

(i) Utoaji wa elimu kwa Umma kuhusu miradi mikubwa na midogo;

(ii) Ushirikishwaji wa Mamlaka za Serikali za Mitaa na wananchi wanaoguswa na miradi mikubwa na midogo yakiwemo maslahi ya kiuchumi na kijamii watakayopata

wananchi moja kwa moja au kupitia mamlaka zao za Serikali za Mitaa; na

(iii) Uzingatiaji wa sheria, kanuni na taratibu kwa hatua katika uanzishwaji na uendelezaji wa miradi mikubwa na midogo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kuepusha migogoro katika miradi mikubwa na midogo ya uwekezaji, Serikali itaendelea kuimarisha elimu ya ushirikishwaji wa wananchi kama ilivyoainishwa katika Sera ya Madini ya mwaka 2009 na Sera ya Uwekezaji Na. 26 ya mwaka 1997 na kama ilivyorekebisha mwaka 2002. Aidha, Serikali inatarajia kuwa wananchi watatimiza wajibu wao wa kutoa ushirikiano wa kutosha katika kufanikisha uanzishwaji wa miradi mikubwa na midogo ambayo itaweza kuchangia maendeleo ya nchi na ya wananchi.

(b) Mheshimiwa Mwenyekiti, manufaa yatokanayo na uwekezaji wa madini nchini yanaweza kuonekana katika nyanja mbalimbali zikiwemo kuongezeka kwa ajira na ujuzi kwa wananchi, kuongezeka kwa mapato ya Serikali kupitia kodi na tozo mbalimbali ikiwa ni pamoja na tozo mbalimbali za Halmashauri, kuimarika kwa huduma za jamii katika maeneo yanayozunguka miradi ya madini na kukua kwa pato la Taifa. Licha ya manufaa haya ya moja kwa moja, ukuaji wa sekta zote za kiuchumi ikiwa ni pamoja na Sekta ya Madini, huchangia fursa zaidi katika uchumi mpana, yaani *local multiplier effects*, ambazo hazipimiki kitakwimu kwa haraka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, manufaa ya moja kwa moja yanayotarajiwa kwa wananchi wa Ludewa, ni pamoja na fursa ya wananchi hao kutoa huduma mbalimbali katika miradi na Halmashauri ya Wilaya ya Ludewa kukusanya ushuru mbalimbali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili manufaa yanayoelezwa hapo juu yaweze kuonekana, ni muhimu kuweza kuwepo kwa mazingira wezeshi katika maeneo ya miradi mikubwa na midogo. Mazingira hayo hujenga na hukuza mahusiano na kuaminiana kati ya wawekezaji, Serikali na jamii inayozunguka maeneo ya miradi, yaani *smart partnership*. Kuaminiana kati ya wadau ni muhimu ili kuhakikisha kuwa miradi mikubwa na midogo inapewa fursa ya kuendelezwa na wakati huo huo matarajio ya pande zote yanashughulikiwa kwa maelewano na kwa kuzingatia sheria za nchi. Hivyo, Serikali inatarajia kuwa wananchi wa Ludewa watakuwa na ushirikiano mzuri na wawekezaji wa miradi ya Chuma cha Liganga na Makaa ya Mawe ya Mchuchuma ili kuleta manufaa yanayotarajiwa kwa pande zote mbili. (*Makofi*)

MHE. MURTAZA A. MANGUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa majibu ya Mheshimiwa Waziri. Kumekuwa na tatizo kubwa sana la elimu na ushirikishwaji wa wananchi na hasa hili ambalo Mheshimiwa Waziri amelitamka kwamba mazingira wezeshi. Je, Serikali imejipangaje kuwezesha wananchi wa Ludewa na maeneo yanayozunguka kuweza kujiandaa kunufaika na mradi huu? Hilo la kwanza.

La pili, mradi huu ni wa muda mrefu sana, na mikataba ilisainiwa kwa sherehe: Ni lini mradi huu utaanza ili wananchi wa Tanzania waanze kunufaika na maslahi yanayotokana na mradi huu? Lini mradi utaanza? Ni kwanini haujaanza?

NAIBU WAZIRI WA NISHATI NA MADINI (MHE. GEORGE B. SIMBACHAWENE): Mheshimiwa Mwenyekiti, kama nilivyojibu katika jibu langu la msingi, ni kwamba baada ya kujifunza kutokana na tatizo la Mtwara na Lindi, tunaamini kabisa elimu na mazingira wezeshi litakuwa ni jukumu la Wizara yetu na tumejipanga katika hili. Muda siyo mrefu tutaanza hiyo *program* katika maeneo haya ya uwekezaji huu ambao kwa sasa ndiyo mkubwa na uko katika maandalizi ya kuanza.

Nikijibu swali la pili kwamba ni lini mradi huu utaanza; taratibu nyingi kwa kweli tumeshazimaliza, zimekamilika. Kwa hiyo, sasa ni jukumu la mwekezaji na *logistics* ambazo anazimalizia na baada ya muda siyo mrefu mradi huu utaanza.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea na swali linalofuata, litaulizwa na Mheshimiwa Amina Nassoro Makilagi, Mbunge wa Viti Maalum. Kwa niaba yake, Mheshimiwa Ester Bulaya.

Na. 77

Leseni za Utafutaji Madini

MHE. ESTER A. BULAYA (K.n.y MHE. AMINA NASSORO MAKILAGI) aliuliza:-

Kuna tatizo la mawasiliano kati ya Mamlaka ya kutoa leseni za Madini na Serikali za Mitaa/Vijiji hali inayosababisha migogoro katika utoaji wa leseni hata maeneo ambayo tayari yana watu au yamepangishwa kwa matumizi mengine:-

(a) Je, Serikali ina mkakati gani na kuhakikisha mawasiliano yanaimarishwa kati ya Mamlaka ya Kutoa leseni na Serikali za Vitongoji/Vijiji na Halmashauri za Wilaya?

(b) Je, Serikali inachukua hatua gani ya kuhakikisha kwamba wakazi husika wanapewa fidia stahili kabla ya zoezi la uchimbaji wa madini halijaanza?

NAIBU WAZIRI WA NISHATI NA MADINI (MHE. GEORGE B. SIMBACHAWENE) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Amina Nassoro Makilagi, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Mwenyekiti, utoaji wa leseni za madini nchini unaongozwa na Sheria ya Madini ya mwaka 2010 na kanuni zake. Sheria hiyo inazingatia pia sheria nyingine

kama vile Sheria ya Ardhi Na. 2 ya mwaka 2004, Sheria ya Usimamizi wa Mazingira Na. 20 ya mwaka 2004, Sheria ya Usimamizi wa Rasimali za Maji Na. 11 ya mwaka 2009 na Sheria ya Fedha za Mamlaka ya Serikali za Mitaa Na. 9 mwaka 1982 kama ilivyorekebisha mwaka 2000 ili kuhakikisha kuwa Sheria zote za nchi zinazingatiwa wakati wa kutafuta na kuchimba madini.

Aidha, kifungu cha 95 cha Sheria ya Madini kinawataka wamiliki wa leseni za madini kutoa taarifa na kuomba kibali cha kufanya kazi za utafutaji wa madini kwenye Mamlaka za Serikali za Mitaa na Halmashauri za Vijiji. Vilevile waombaji wa leseni kubwa za kuchimba madini wanatakiwa kufanya mashauriano na wadau wakati wa kuandaa taarifa za mazingira. Taratibu hizi zimewekwa kwa nia nzuri ya kuhakikisha kuwa utafutaji na uchimbaji wa madini unafanywa bila kuathiri shughuli nyingine na kijamii na kiuchumi na bila kusababisha migogoro katika maeneo husika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wizara yangu imefungua Ofisi za Madini katika sehemu mbalimbali nchini na lengo mojawapo likiwa ni kuongeza mawasiliano na ushirikiano kati ya Wizara na Serikali za Mitaa. Ofisi zaidi zitafunguliwa kadri ya mahitaji ili kuboresha mawasiliano kwa Mikoa na Wilaya ambazo hazina Ofisi za Madini za kanda.

Serikali itaendelea kusimamia Sheria na Kanuni zilizopo na kuhakikisha kuwa mawasiliano na ushirikiano kati ya vyombo mbalimbali unaimarika. Kwa kuwa hakuna mgogoro wa kisheria wa Sheria zilizopo, suala msingi ni

kuimarisha ushirikiano kati ya Serikali za Mitaa na Wizara ya Nishati na Madini kupitia Ofisi za Madini za Kanda na Ofisi za Maafisa Madini Wakazi.

(b) Mheshimiwa Mwenyekiti, Sheria ya Madini ya Mwaka 2010 inawataka waombaji wa leseni za uchimbaji wa kati na uchimbaji mkubwa kuwasilisha kwa Waziri wa Nishati na Madini mpango wa ulipaji fidia na kuwajengea makazi mbadala wananchi watakaohamishwa ili kupisha shughuli za uchimbaji madini. Nia ya Serikali ni kuhakikisha kuwa mpango huo unapitiwa na kuafikiwa kati ya Serikali Kuu na Serikali za Mitaa kabla leseni husika haijatolewa. Kwa utaratibu huu, Serikali inahakikisha kuwa wakazi husika watapewa fidia stahiki kabla ya zoezi la uchimbaji wa madini kuanza.

MHE. ESTER A. BULAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Ningependa kuuliza maswali mawili ya nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kuna Ofisi za Kanda lakini kumekuwa na malalamiko sana hasa kwa uombaji leseni kwa wazawa, kwamba wageni wanapokuja, wakienda kuomba leseni wamekuwa wakipewa haraka. Lakini wazawa na hasa wachimbaji wadogo wamekuwa wakiwekewa vizingiti na mlolongo mrefu mpaka afikie wakati wa kupata leseni.

Je, Serikali haioni kwamba kuna haja ya kuboresha Ofisi za Kanda na kuhakikisha wafanyakazi wanaokuwepo ni waadilifu wasiotengeneza mazingira ya rushwa kwa waombaji leseni wazawa? *(Makofi)*

Swali la pili. Wilaya ya Bunda kuna baadhi ya maeneo imegundulika yana madini ya *copper*: Je, Serikali mnalitambua hilo? Kama mnalitambua, mna mkakati gani wa kuwawezesha vijana wa Bunge kunufaika na madini yao na wao wenyewe wawe miongoni mwa wachimbaji kama rasilimali ya madini ambayo imegundulika kwenye Wilaya yao?

NAIBU WAZIRI WA NISHATI NA MADINI (MHE. GEORGE B. SIMBACHAWENE): Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Bulaya hapa anatoa *allegation* kwamba wazawa hawapatiwi leseni kwa haraka ila wageni wanapewa leseni. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tuhuma hizi ni nzito na pengine zingehitaji ushahidi maalum ili tuweze kuzishughulikia. Lakini hata hivyo napenda niwasiliane na Mheshimiwa Mbunge baada ya hapa ili aniambie kama ziko *so specific* ili tuweze kuzishughulikia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili, Mheshimiwa Bulaya amesema kwamba kunasemekana kuna madini ya *copper* Wilaya Bunda na kwamba je, Serikali inajipanga vipi katika kuwasaidia vijana?

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushauri wangu hapa kwa vijana wa Bunda kupitia kwa Mheshimiwa Bulaya na Mbunge wao, ni kwamba wafuate Sheria za uombaji kwa sababu sisi Wizara hatuwezi kuwalazimisha vijana, lakini

wakiomba kwa taratibu zilizopo kisheria tutawapatia fursa hiyo ili waweze kujiajiri.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, nimewaomba radhi, muda hauruhusu. Waheshimiwa Mawaziri hapa katikati wamesimama wengi kutoa ufafanuzi sana kwenye suala la mvua, kwa hiyo, tumeshapitwa kabisa na wakati.

Kwa hiyo, tunakwenda Wizara ya Mambo ya Nje na Ushirikiano wa Kimataifa, Mheshimiwa Murtaza Ally Mangungu, Mbunge wa Kilwa.

Na. 78

Fidia Kutokana na Vita ya Kagera 1978/1979

MHE. MURTAZA A. MANGUNGU aliuliza:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Wanajeshi wenzangu naomba kuuliza kama ifutavyo:-

Tanzania ilipigana vita na Uganda mwaka 1978/1979:-

(a) Je, Serikali ya Uganda ililipa fidia? Kama ililipa, Je, ni kiagi gani?

(b) Je, ni nani alinufaika na fidia hiyo?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Murtaza una uhakika na wewe ni Mwanajeshi? Kwa sababu kama sio mwanajeshi,

sidhani kama ni mahali muafaka kwa kujitambulisha na wewe ni mwanajeshi.

MHE. MURTAZA A. MANGUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimemaliza mafunzo mwezi wa Nne mwaka huu. *(Kicheko)*

MWENYEKITI: Kwa hiyo, wewe sio mwanajeshi.

MHE. MURTAZA A. MANGUNGU: Ni Askari wa Akiba.

MWENYEKITI: Naomba ufute hiyo kauli yako ya kuwa mwanajeshi na naomba *Hansard* wafute, Mheshimiwa Mangungu sio mwanajeshi. *(Kicheko)*

Mheshimiwa Naibu Waziri, majibu!

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NJE YA USHIRIKIANO WA KIMATAIFA alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa maelezo ya utangulizi kabla ya kujibu swali la Mheshimiwa Murtaza Ally Mangungu, Mbunge wa Kilwa Kaskazini, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Tanzania ilipigana vita na Uganda kuanzia mwaka 1978 hadi 1979 kufuatia uvamizi uliofanyiwa na Uganda chini ya *Dictator* Iddi Amini Dada aliyevamia na kukalia sehemu ya ardhi yetu katika Mkoa wa Kagera na kudai kuwa ardhi hiyo ni sehemu yake.

Kwa kuwa vita hiyo ilitokana na uchokozi na uvamizi wa Iddi Amini, baada ya vita kumalizika mwaka 1979, Serikali ya Tanzania na Serikali ya Uganda zilikubaliana kwamba Uganda ilipe Tanzania fidia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya maelezo hayo, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Mbunge kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa makubaliano ya mwaka 1979 kuilipa Tanzania fidia hayakutekelezwa, Serikali ya Awamu ya Tatu ya Tanzania chini ya Uongozi wa Mheshimiwa Benjamini William Mkapa ilifanya majadiliano tena na Uganda chini ya Uongozi wa Rais wa Uganda - Mheshimiwa Yoweri Kaguta Museveni.

Kufuatia majadiliano hayo, Serikali ya Uganda ililipa fidia za Dola za Kimarekani 9,656,065.35. Kiasi hiki kilicholipwa ni sehemu ya fidia ambayo pande mbili zilihakiki na kukubaliana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, majadiliano yanaendelea kati ya Serikali ya Tanzania na Serikali ya Uganda kuhusu sehemu ya fidia iliyobakia ambayo Uganda wanataka kujiridhisha kabla ya kulipa.

(b) Mheshimiwa Mwenyekiti, pesa zilizolipwa fidia na Serikali ya Uganda zilipokelewa na Hazina na kutumika katika bajeti ya Serikali. Hivyo, wananchi wa Tanzania ndio wanufaika kupitia miradi mbalimbali iliyotekelezwa kwa mujibu wa bajeti.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mangungu, swali la nyongeza.

MHE. MURTAZA A. MANGUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Kwa kuwa majibu ya Mheshimiwa Waziri yameonesha kwamba Uganda walikiri kwamba wanadaiwa na hivi sasa Uganda imeungana na Rwanda kuhujumu Tanzania. Kwa mfano, katika suala la Bandari: Je, Serikali haioni sasa ni wakati muafaka kuhakikisha Uganda inalipa fidia hiyo?

La pili, wanajeshi wamekuwa wakifanya kazi kubwa kulinda na kuitetea Taifa letu ndani na nje. Ni lini Serikali itakuwa tayari kuboresha maslahi yao ikiwa ni pamoja na Bima dhidi ya majanga na mazoezi ambayo wanafanya? *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NJE NA USHIRIKIANO WA KIMATAIFA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza kama nilivyoeleza katika jibu la msingi, sisi upande wa Tanzania tunaendelea na majadiliano na tunaendelea kukumbusha deni hilo. Kwa hiyo, jitihada bado zinaendelea.

Kuhusu yale maelezo ya utangulizi, kwa upande wetu sisi bado hatuna uthibitisho wowote wa maelezo hayo. Kuhusu suala la pili juu ya kuweka Bima, swali hilo halina uhusiano na swali la msingi ambalo nimejibu.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Ulinzi!

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA:
Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Mangungu kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusiana na suala la kuwalipa wanajeshi Bima kutokana na kazi wanazozifanya, kwa kweli Wizara yangu tumekuwa tukilifanyia kazi jambo hili na kulitafakari. Nafikiri wakati muafaka utakapofika, basi taarifa hii itatolewa wakati wa utekelezaji wake.

Namwomba sana Mheshimiwa Mbunge atupe muda kwa sababu jambo lenyewe ni kubwa, ni lazima tujue ni fedha kiasi gani zinahitajika katika kutekeleza jambo hilo.

Kwa hiyo, Mheshimiwa Mbunge naomba atuamini, bila shaka siyo kipindi kirefu kijacho tutakuwa na jibu muafaka namna gani Serikali itafanyia kazi jambo hili.

MWENYEKITI: Tunaendelea na swali la Mheshimiwa Philemon Ndesamburo, litaulizwa na Mheshimiwa Selasini kwa niaba yake.

Na. 79

Hali ya Hewa ya Joto katika Mji wa Moshi

MHE. JOSEPH R. SELASINI (K.n.y. MHE. PHILEMON K. NDESAMBURO) aliuliza:-

Kwa muda mrefu sasa Mji wa Moshi umekuwa ukiongoza kwa kuwa na joto kubwa nchini, wakati

mwingine kwa Afrika nzima hadi kufikia nyuzi joto 38, hali ambayo inaashiria kuwepo na tatizo la mabadiliko ya tabia nchi kwa Mji huo tu:-

(a) Je, Serikali ina mkakati gani wa kurudisha hali ya zamani ya Mlima Kilimanjaro ili kufanya Mji wa Moshi kuweza kukalika?

(b) Je, kama Mlima Kilimanjaro ukigeuka jangwa, kuna watalii watakuja kuona jangwa?

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Maliasili na Utalii, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Philemon Ndesamburo, Mbunge wa Moshi Mjini kwa kuanza na maelezo ya utangulizi kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kumekuwa na mabadiliko ya tabia nchi katika Mji wa Moshi. Kwa ujumla hali hii siyo tatizo la Mji wa Moshi pekee, bali ni tatizo kubwa sana la dunia kwa ujumla.

Kuongezeka kwa joto duniani kunasababishwa na shughuli za kibinadamu zikiwemo za uzalishaji viwandani na hasa viwanda vikubwa kwenye nchi zilizoendelea, ukataji wa miti ovyo, uharibufu wa misitu katika nchi zinazoendelea hasa za tropiki kama nchi yetu ya Tanzania na shughuli hizi za kibinadamu husababisha uzalishwaji wa Hewaukaa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa naomba kujibu swali la Mheshimiwa Philemon Ndesamburo, lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

(a) Ili kukabiliana na changamoto za mabadiliko ya tabianchi, Wizara yangu kwa kushirikiana na wadau mbalimbali kama vile Taasisi za Serikali, Taasisi zisizo za Serikali, Sekta binafsi, wanataaluma na wananchi, inatekeleza mkakati wa kupunguza Hewaukaa itokanayo na ukataji miti ovyo na uharibifu wa misitu inayojulikana kama MKUHUMI.

Mkakati huu unabainisha shughuli mbalimbali ambazo nchi na kila mdau lazima tuzitekeleze ili kupunguza utoaji wa Hewaukaa. Shughuli hizo ni kupanda miti kwa wingi ili iweze kunyonya Hewaukaa na kupunguza joto kwenye uso wa dunia. Usimamizi endelevu wa misitu, hususan misitu inayozunguka mlima wa Kilimanjaro, kuzuia ukataji miti hovyoyo na kuendelea kutoa elimu kuhusu vyanzo vya mabadiliko ya tabianchi na athari zake hapa nchini.

(b) Mheshimiwa Mwenyekiti, Mlima Kilimanjaro ukigeuka kuwa jangwa utaathiri sana shughuli za Utalii nchini. Hivyo, Wizara yangu inaendelea kusesitiza na kuhimiza kuwepo na ushirikiano sote kwa kutunza mazingira ili kuunusuru mlima huu ambao ni urithi wetu tuliopewa na Mungu.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Selasini, swali la nyongeza.

MHE. JOSEPH R. SELASINI: Mheshimiwa Mwenyekiti, wananchi wa Mkoa wa Kilimanjaro hasa zile Halmashauri zinazozunguka mlima, hawana tatizo na zoezi la upandaji miti. Hifadhi ya Mlima Kilimanjaro inavunwa kwa kasi na matajiri na baadhi ya viongozi kwa kutumia nyadhifa zao. Lakini viongozi wanakimbizana na wananchi kuwakamata kwa kuvuna miti iliyokomaa ambayo waliipanda wenyewe. Mimi nataka niulize, lini Serikali itatambua kwamba tatizo hili la ujangili wa kukata miti katika hifadhi ya Kilimajaro litaharibu na kuuu ule mlima kabisa na kuchukua hatua za makusudi kabisa kuhakikisha kwamba jambo hili linafikia kikomo?

Swali la pili, kutokana na hali ya ukataji miti katika Hifadhi ya Kilimanjaro, Askari wa KINAPA wamekuwa wakikimbizana sana na akina mama wanaoingia kwenye hifadhi kwa ajili kutafuta kuni na majani kwa ajili ya mifugo yao na kwa sababu hiyo kuleta uhusiano mbaya kati yao na Askari wa Hifadhi: Je, ni lini Wizara kupitia KINAPA wataanzisha utaratabu wa Ujirani au ushirikiano kati ya Askari na wananchi ili wananchi wawe sehemu ya walinzi wa ile hifadhi na hivyo kupunguza kiwango au kasi ya uvunaji wa miti inayoendelea hivi sasa? (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu Mheshimiwa Naibu Waziri!

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, moja, tunapenda kumthibitishia Mheshimiwa Selasini kwamba Wizara ya Maliasili na Utalii inatambua changamoto ambazo zinaupata Mlima Kilimanjaro, hasa ongezeko la ujangili dhidi ya uvunaji haramu wa miti.

Ujangili huu pia umeendelea kuongezeka hata nje ya hifadhi ya Mlima Kilimanjaro ambako ndiyo kunachangia hili suala la kuongezeka kwa uharibifu wa mazingira kwa ujumla wake.

Chini ya uongozi wa Mheshimiwa Waziri Kagasheki, kumekuwa na mchakato ambao unawahusisha Waheshimiwa Wabunge wote wanaozunguka Mlima Kilimanjaro, Uongozi wa Mkoa wa Kilimanjaro pamoja na Halmashauri zote kuwepo na uwezekano wa kuanzisha *Mount Kilimanjaro Ecosystem Fund*, ambayo pamoja na mambo mengine, itajibu hili suala la ujirani mwema. Kuongezeka kwa shughuli za ushirikiano kati ya KINAPA na Halmashauri na wananchi ambao wanazunguka mlima wetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimhakikishie tu Mheshimiwa Selasini pamoja na Waheshimiwa Wabunge wote wanaozunguka Mlima Kilimanjaro kwamba suala la uharibifu wa mazingira Mlima Kilimanjaro ni janga kubwa sana ambalo Wizara inalitazama na tunachukua hatua za makusudi ikiwa ni pamoja na kupanda miti kwa kuongeza idadi yake kila mwaka.

La pili na mwisho, ni suala la akina mama na wananchi kuingia katika Mlima Kilimanjaro kwa shughuli ndogo ndogo za kibinadamu ikiwa ni pamoja na kuchukua kuni. Nimhakikishie tu Mheshimiwa Selasini kwamba kumekuwa na matumizi mabaya sana kwa majangili wa miti ambao wameingia kama vile na wao wanakwenda kuchukua kuni na hili suala limesababisha ongezeko sana la uharibifu wa

mazingira na ongezeko la watu wengi ndani ya hifadhi ya Mlima Kilimanjaro. Serikali kupitia KINAPA tunachukua hatua kuhakikisha kwamba tunalidhibiti suala hili. Katika kufanya hivyo, nimhakikishie tu kwamba tutakuwa *mindful* na suala zima la ujirani mwema.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tumalize angalau swali moja na moja tutaliacha. Nimwite Mheshimiwa Magdalena Hamis Sakaya, Mbunge wa Viti Maalum.

Na. 80

Leseni za Uwindaji wa Kitalii

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA aliuliza:-

Sheria mpya ya wanyamapori ya mwaka 2009, pamoja na mambo mengine ililenga kuwashirikisha Watanzania katika tasnia ya uwindaji wa kitalii.

Je, ni Wataalam wangapi wawindaji wa Kitanzania (*professional Hunters*) waliopewa leseni za uwindaji wa miaka mitatu (2010 - 2012) na wawindaji wa kigeni waliopewa leseni ni wangapi kwa kipindi hicho?

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Magdalena Hamisi Sakaya, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba Sheria Mpya ya Wanyamapori ya mwaka 2009, pamoja na mambo mengine inalenga kuwashirikisha Watanzania katika tasnia ya uwindaji wa kitalii. Kifungu Na. 48 (5) cha sheria hiyo kinazitaka Kampuni za Uwindaji wa Kitalii nchini kuajiri wawindaji bingwa wazalendo wasiopungua asilimia 50 ya wawindaji bingwa wote kwa kila Kampuni ya Uwindaji wa Kitalii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leseni za wawindaji bingwa Tanzania na wageni zilizotolewa kwa kipindi cha miaka mitatu, yaani kuanzia mwaka 2010 hadi 2012 ni kama ifuatavyo:-

Mwaka 2010 Watanzania 41 walipata leseni na wageni 141 walipata leseni, jumla wawindaji wataalam 182. Mwaka 2011 Watanzania 21 na wageni 113 na jumla ya wawindaji bingwa ni 134. Mwaka 2012, Watanzania 28, wageni 95 na jumla ya wawindaji 123. Jumla kuu ni Watanzania 90, wageni 349 na jumla yao wote ni 439.

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa takwimu zilizotolewa na Serikali hapa leo, inazidi kudhihirisha kwamba tasnia ya uwindaji wa Kitalii Tanzania bado inahodhiwa na wageni kwa asilimia kubwa.
(Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa, uwekezaji kwenye uwindaji wa Kitalii unahitaji mitaji mikubwa; na wakati tunapitisha sheria hapa mwaka 2009, Serikali iliahidi Bunge kwamba itahakikisha inawezesha Wataalam wa Uwindaji

wa Kitalii Tanzania waweze kupata nguvu ya kuwekeza kwenye Uwindaji wa Kitalii. Ningependa kujua, leo ni miaka mitano tangu mwaka 2009 mpaka leo, ni jitihada gani zimefanywa na Serikali kuhakikisha kwamba Watanzania walio na uwezo mkubwa wanawekeza kwenye uwindaji wa kitalii Tanzania?

Swali la pili, kwa kuwa usaili unaotolewa ili kupata leseni za Uwindaji wa Kitalii unakuwa hauna hadidu rejea yoyote, hauna elimu, wala hauna fani; mtu yeyote anayekuja atapata leseni, awe Fundi Bomba, Darasa la Saba, Fundi Seremala au Daktari, wote watapata leseni: Naomba kujua, Serikali haioni utaratibu unaotumiwa kwa usaili unawanyima fursa Watanzania wenye fani ya kuwekeza kwenye utalii huu, kwa sababu wanafananishwa na watu weupe ambao hawana fani ya kuwekeza kwenye fani ya kitalii? (*Makofi*)

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nikubaliane na Mheshimiwa Sakaya kwamba jitihada zote ambazo zimefanywa na Serikali kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii za kuhakikisha kwamba tunapata *at least* asilimia 50 ya Wawindaji bingwa kuwa ni Watanzania, hazijawezwa kufikiwa. Hadi sasa hivi kama nilivyosema katika takwimu, tumefanikiwa katika hii miaka mitatu kufikisha Watanzania 90 ambao wamepata yale mafunzo, wamefuzu na wameweza kupewa leseni za kuwindisha.

Mpaka sasa hivi bado tuna wageni zaidi ya 340, na hili jambo kama alivyoelekeza Mheshimiwa Waziri wa Wizara yangu, halikubaliki. Kampuni zote za kuwinda nchini ziwe za

kigeni au za wadau, wametakiwa wahakikishe kwamba wanatekeleza sheria hii ya asilimia 50 ambayo imetolewa na Sheria ya Wanyamapori.

La pili, utaratibu unaotumika kwenye usaili kama alivyosema Mheshimiwa Mbunge, unatazamwa kwa upya. Vilevile tunajaribu kuzungumza na Chuo chetu cha Mweka kama wataalam katika tasnia hii ya uhifadhi na utalii, kuhakikisha kwamba tunapata njia bora na mbadala ambayo itahakikisha kwamba vijana wengi wanapata taaluma hii na wanapata leseni kwa muda unaofaa.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, baada ya matangazo, Katibu atakapotoa mwongozo, tutaendelea na hoja yetu ambayo imeanza Bungeni toka jana. Sasa ili kurahisisha shughuli hizi humu ndani ya Bunge, nitaomba nitaje majina ya wachangiaji wa mwazo ili kusudi waweze kuwepo ndani ya ukumbi wa Bunge na tusipate shida ya kutafutana tena.

Tuna Mheshimiwa Christopher O. Ole-Sendeka, Mheshimiwa Jitu V. Soni, Mheshimiwa Murtaza A. Mangungu, Mheshimiwa Agness E. Hokororo, Mheshimiwa Shaffin A. Sumar, Mheshimiwa Diana M. Chilolo, Mheshimiwa Mahamoud H. Mgimwa, Mheshimiwa Dustan L. Kitandula, Mheshimiwa Mustapha B. Akunaay, Mheshimiwa Halima J. Mdee na Mheshimiwa Dkt. Pudenciana W. Kikwembe.

Angalau mpaka hapo nilikuwa naomba sana Waheshimiwa Wabunge, Katibu atakapotoa utaratibu wa

kuendelea na *agenda* itakayofuata, hao angalau wawepo mazingira ya karibu.

Matangazo niliyonayo hapa Mezani, kwanza naomba niwatambulisha wageni walioko pamoja nasi leo katika ukumbi wa Bunge.

Tunao wanafunzi 125 kutoka Chuo cha Maendeleo na Ustawi wa Jamii Dodoma. Naomba wanafunzi kutoka Chuo hicho wasimame kama wako ndani ya ukumbi wa Bunge. Karibuni sana na tunawashukuru kwa kuamua kuja kuungana nasi katika shughuli za Bunge leo. Siku nyingine mkipata nafasi, basi tutafurahi sana mkija tena. Mmeona jinsi Waheshimiwa Wabunge wanaowawakilisha wanavyofanya kazi zao bora na vizuri kabisa za uwakilishi ndani ya ukumbi. Karibuni tena siku nyingine. (*Makofi*)

Mheshimiwa Juma Nkamia, ameniomba niwatangazie Waheshimiwa Wabunge wote kwamba amepata tatizo kidogo, wakati tunaingia ndani ya ukumbi wa Bunge, nadhani kwenye zile *point* za ukaguzi, kuna mtu wamebadilishana miwani. Kuna Mheshimiwa Mbunge mmoja amechukua miwani ya Mheshimiwa Nkamia na Mheshimiwa Nkamia anayo miwani ya Mbunge huyo ambaye hamfahamu.

Kwa hiyo, kama ni Mheshimiwa Mbunge ama ni mgeni yeyote au mtu yeyote ambaye ameingia ndani ya ukumbi huu leo kwa kupitia maeneo hayo ya ukaguzi na akagundua kwamba miwani aliyonayo siyo ya kwake, basi tunaomba mfanye mawasiliano na Mheshimiwa Juma

Nkamia kwa sababu leo amepata tatizo kubwa sana la kufuatilia shughuli ndani ya Bunge kwa sababu macho yake kwa kweli hayakuweza kufanya kazi ipasavyo.

Kwa hiyo, ningeomba sana mumsaidie miwani hiyo, kama ni Mbunge au mtu yeyote Yule. Kwa hiyo, mwasiliane na Mheshimiwa Nkamia.

Mheshimiwa Makamu Mwenyekiti wa Kamati ya Miundombinu - *Professor* Juma Kapuya, ananiomba niwatangazie Wajumbe wa Kamati hiyo kwamba watakuwa na kikao leo saa 7.00 mchana. Mahali pa kukatana Mheshimiwa Juma Kapuya hajaniandikia, lakini nadhani mtawasiliana naye ili mjue mnakutana ukumbi namba gani.

Mheshimiwa James Lembeli - Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Mazingira, ameniomba niwatangazie Wajumbe wa Kamati hiyo ya Kudumu ya Bunge kwamba leo tarehe 3 saa 7.15 mchana na wao watakuwa na kikao cha Kamati hiyo ambacho kitafanyika ukumbi namba 227 ghorofa ya pili.

Mheshimiwa Wiliam Ngeleja - Makamu Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Katiba, Sheria na Utawala, naye ameniomba niwatangazie Wajumbe wote wa Kamati ya Kudumu ya Bunge la Katiba, Sheria na Utawala kwamba, leo saa 7.00 mchana watakuwa na kikao cha Kamati yao kitakachofanyika ukumbi wa Msekwa 'B'.

Waheshimiwa Wabunge, nimepokea tangazo kutoka kwa Katibu Msaidizi wa Bunge – Ndugu Anselm Mrema, ananiomba niwatangazie Wajumbe wote wa Kamati ya Uongozi ya Bunge, kuwa leo tarehe 3 Septemba saa 5.00 hii, kutakuwa na Kikao cha Kamati ya Uongozi kwenye Ukumbi wa Spika. Kwa hiyo, Viongozi wote, Wenyeviti wa Kamati za Kudumu za Bunge na kama Wenyeviti hawapo Makamu Wenyeviti, kikao hiki ni muhimu, basi mhudhurie saa 5.00 hii asubuhi kwenye ukumbi wa Spika.

Hilo ni tangazo la Mheshimiwa Naibu Spika, kupitia Ofisi ya Katibu wa Bunge.

Nimepokea tangazo kutoka kwa David E. Silinde, yeye ni Katibu wa Kambi Rasmi ya Upinzani, ameniomba niwatangazie Waheshimiwa Wabunge wa Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni kuwa leo tarehe 3 Septemba, 2013, baada ya kusitisha shughuli za Bunge saa 7.00 mchana watakuwa na kikao kwenye Ofisi ya Kiongozi wa Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni. Kwa hiyo, Wajumbe wa Bunge wa Kambi hiyo wanaombwa wahudhurie kikao hicho bila kukosa.

Waheshimiwa Wabunge, hayo ndiyo matangazo ambayo yamefika Mezani kwangu kwa siku hii ya leo. Kwa hiyo, nilikuwa naomba sasa nimwite Katibu tuendeleo na agenda inayofuata.

MISWADA YA SHERIA YA SERIKALI

Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika wa Mwaka 2013 (*The Cooperative Societies Bill, 2013*)

(Majadiliano yanaendelea)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kama nilivyosema, agenda yetu inaendelea na orodha ya wachangiaji wa Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika, 2013. Nilimwita Mheshimiwa Christopher Ole-Sendeka kama Mbunge wa kwanza kuchangia leo, lakini naona ndani ya Ukumbi wa Bunge hayumo. Mchangiaji wetu wa pili alikuwa ni Mheshimiwa Jitu Soni, sasa nitamwomba achukue nafasi ya kuchangia, atafuatiwa na Murtaza Mangungu na Mheshimiwa Agness Hokororo ajiandae.

MHE. JITU V. SONI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwanza kabisa, niipongeze Serikali na Wizara ya Kilimo kwa kuleta Muswada huu kama Sheria mpya kabisa ambayo itafuta ile Sheria ya nyuma ya Ushirika na itakuwa na manufaa kwa Wanaushirika wote hapa nchini. Pia, naamini kabisa kwamba Ushirika ndiyo ukombozi wa wananchi wetu, hasa wanaushirika. *(Makofi)*

Madhumuni makubwa ya Ushirika ni kusaidia Wanachama wake ili waweze kupata faida kubwa zaidi, lakini iwahudumie pia katika sehemu mbalimbali kwa kupata, kama ni ushirika wa kilimo, basi wapate pembejeo kwa bei nafuu, lakini pia iwatafutie Masoko. Kama ni ushirika

wa aina yoyote, iweze kuwahudumia wanachama wake ili waweze kupata unafuu. Zaidi ya hapo, Ushirika uweze kuwekeza katika sehemu mbalimbali, wawe na vitega uchumi ili pale panapoharibika, kwa mfano, wanaushirika wanapopata tatizo labda ukame au masuala mengine, ile faida inayopatikana katika vile vitega uchumi iweze kuwasaidia hao Wanaushirika kwa njia moja au nyingine.

Pia, iweze kuwasaidia kutetea maslahi yao kwa kuishauri Serikali kwa kuangalia namna mbalimbali ili Sera ziendane na mfumo mzima wa wao kuendelea kuwepo. Hata nchi za kibepali, kwa mfano Marekani, wana Ushirika. Mfano mwingine ni nchi kama India ambapo walikuja, mimi na Mheshimiwa Kamani tuliweza kukutana nao Dar es Salaam; watu wa Amul Dairy, wale walikuwa wameanzisha Ushirika kuanzia Vijiji viwili, leo wanakusanya lita milioni 111 za Maziwa na ni Ushirika.

Tulipokutana nao, ushauri wao unaendana karibu sawa na huu Muswada ambao umeletwa. Wao kwa upande wao wanasema hawahitaji wanasiasa kuwepo ndani ya Ushirika. Tulipowaomba kwamba watalaam wetu waje na wanaushirika, walisema tunawakaribisha sana, isipokuwa kama kuna mwanasiasa, basi yeye abaki huku, wale wataalam waende huko, waweze kupata mafunzo na wako tayari kushirikiana nao na wanasiasa wabaki kuendelea na mambo ya siasa na kuweka sera vizuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naipongeza Kamati ya Kilimo, Maji na Mifugo ambapo mimi pia ni Mjumbe kwa kazi nzuri ya kuchambua Muswada huu, ukurasa kwa ukurasa na

kipengele kwa kipengele. Yale yote ambayo yamependekezewa na Kamati, tumeyapitia vizuri na tulikaa na wadau mbalimbali. Hata kutoka kwa Shirikisho la Vyama vya Ushirika ambapo walituletea maoni yao na hao wadau mbalimbali wa Ushirika. Tumeipitia kwa undani kabisa na mapendekezo yetu, tunashukuru kwamba kwa sehemu kubwa Serikali imeweza kuyakubali. Muhimu kuliko yote, bado nilikuwa nasisitiza Waheshimiwa Wabunge wenzangu wote tukubali kuupitisha Muswada huu uwe Sheria na itakuwa ina manufaa makubwa kwa Wanaushirika ndani ya nchi hii, kwa Ushirika wa aina yoyote ile.

Pia, suala hilo la uongozi kwamba viongozi wengi wanasiasa na wale watendaji, wasiwe viongozi katika Ushirika huo. Mimi naomba wote tuunge mkono na mtaona manufaa yake, kwa sababu huwezi kutumikia mabwana wawili kwa wakati mmoja. *You cannot save two masters at one time.*

Sehemu nyingine ambayo nilikuwa naomba kushauri, ni kuhusu uendeshaji kwa mfano kwenye Chama cha Msingi. Baadaye sasa tunakuwa na *Unions*, na hizi Shirikisho; gharama za uendeshaji zisitokane na huyu Mwanaushirika. Kwa mfano, kama ni mkulima, mfugaji, mvuvi, itokane na vitega uchumi watakaouweka ili hata wakilipana hizo posho kubwa, huo mzigo asiubebe huyo mkulima au mfugaji, ili kama wanafanya vizuri waweze kufanikiwa.

Muhimu kuliko yote ni kuhakikisha kuwa Vyama hivi viendeleo kuboreshwa na mimi napongeza kwamba kutakuwa na hiyo Tume. Hiyo Tume kama ilivyokuwa ile ya

Umwagiliaji, naamini kwamba itaweza kusaidia sana, itaweza kuratibu, na pia itaweza kushauri mambo mbalimbali ambapo Ushirika utarudi kama ilivyokuwa huko zamani, utapata nguvu zaidi, isipokuwa miaka ya sasa hivi na huko nyuma kuna mambo mengi ambayo ni tofauti. Tutakwenda na Ushirika wa kisasa.

Vile vile ningeomba lile suala la *APEX*, tulilipitia kwa undani sana ndani ya Kamati, tumefanya utafiti mbalimbali, bado tunashauri kwamba kama *APEX* imebaki moja ndani ya nchi nzima, na hao wengine wote walishaamua kuifuta, mimi ningeshauri tu kwamba, *APEX* isiwepo na hata Vyama vya Msingi huku chini visilazimishwe kujiunga na Chama cha Ushirika, yaani *Union* hata *Federation*. Wale wa Vyama vya Msingi wakiamua kufanya mambo yao mbalimbali, wawe na uhuru, kwa sababu hivi Vyama ni Vyama ambavyo vina uhuru wake na siyo vya kulazimisha. Waweze kufanya mambo yote ambayo wakiona wanaweza. Wakipenda kujiunga, huko kwenye *Union* au kwenye *Federation* iwe ni hiari yao na pasiwe na ulazima wowote.

Pia, naendelea kushauri kwamba paruhusiwe kuwa na Chama kimoja katika eneo moja ambacho kitakuwa kinafanya kazi ile ile ili kuleta ushindani, ili wananchi wa eneo hilo waweze kuamua kwamba wanataka kujiunga katika Chama kipi cha Msingi au kama ni *Union* wawe na huo uhuru. Kama tumekubali kwamba ukiwa na Chama cha Ushirika, Sheria hii, mimi nashukuru kwamba imeletwa na kwamba unaruhusiwa kuigawa mradi theluthi mbili wakubali kwamba tunagawa sasa Chama hiki ili tupate

Vyama viwili. Basi kwa nini pasiruhusiwe kuwe na zaidi ya kimoja katika eneo hilo?

Kwa hiyo, Sheria hii katika kipengele hicho nitaomba Serikali ije na marekebisho ili tuweze kupata Vyama zaidi.

Pia, katika maeneo mbalimbali, nashukuru kwamba pamekuwa na eneo ambapo patakuwa na Baraza la Usuluhishi, ili badala ya kukimbilia Mahakamani kila siku na Mahakamani tunavyojua, kesi inaweza kucheleweshwa. Hili Baraza la Usuluhishi linaweza kusaidia ili migogoro ile yote iondoke.

Pia, niipongeze Serikali kwamba safari hii imeona maeneo mbalimbali, *COASCO* itaendelea kuimalishwa lakini *CAG* pia atakuwa ana haki ya kuja kukagua haya maeneo. Lakini ningeendelea kupendekeza kuwa mbali na hiyo, tuwe na maeneo ambapo Wanachama wakiamua kuwa wanahitaji kuwa na *Auditor* wao, mbali na hao *COASCO* na *CAG*, waruhusiwe kufanya hivyo ili yale mapato na matumizi ya Vyama hivyo yawe wazi.

Katika Kanuni zao katika kila Chama cha Msingi waweze kupata yale mambo muhimu ya Vyama vyao yawe yanabandikwa. Kwa sababu kama ni Mkutano Mkuu, unafanyika mara moja kwa mwaka. Wakihitaji wakati wowote mambo ambayo yanahusiana na Chama chao, waweze kupata yale muhimu ambayo wanayahitaji.

Pia niishauri Serikali, tuna Chuo kizuri sana cha Ushirika kule Moshi, *MUCCoBS*, wangeendelea kuwekeza zaidi huko,

kwa sababu wana changamoto nyingi sana. Fedha ambazo wanatengewa mara nyingi haifiki kwa wakati na hata ile waliyopangiwa inaweza kwisha mwaka mzima kabla ya hizo fedha kufika. Kwa hiyo, ningepomba hicho Chuo kiendeleo kuboreshwa ili tuweze kuwa na Watanzania wengi ambao wanaujua Ushirika vizuri zaidi na waweze kwenda na wakati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika uendeshaji wa hivi Vyama vya Ushirika, ningependelea kushauri kwamba, elimu zaidi itolewe ili Wanachama waweze kujua namna ya kuendesha Ushirika wao. Imani ya Watanzania wengi kwenye Ushirika imepotea, lakini ninaamini kwamba huu ni mwanzo mpya, wote tukiwa kama Waheshimiwa Wabunge pamoja na Madiwani na Viongozi wote tungekwenda kuhimiza vizuri na tukahakikisha kwamba elimu inatolewa vizuri, basi Ushirika unaweza kuwa mkombozi wa Watanzania wote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia kuna maeneo mbalimbali ambapo Ushirika ulikuwa unakabiliwa na masuala mbalimbali ya kodi na ushuru mbalimbali. Pia tungeomba Serikali iangaliwe namna ambavyo hizi kodi na ushuru wanaotakiwa kulipwa kisheria, Serikali iangalie Vyama vya Ushirika viweze kupunguziwa huo mzigo ili Ushirika uweze kupata nguvu kiuchumi.

Mbali na hilo, kuna maeneo ambayo tulikuwa tunapendekeza Serikali iendeleo kutoa elimu zaidi. Muhimu kuliko yote ni suala la Kanuni.

Mimi ningeshauri Serikali ije na Kanuni hizi haraka iwezekanavyo ili Sheria hii itakapopitishwa, basi na zile Kanuni ziwe tayari zimeshakamilika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika sehemu ya adhabu, ningeshauri adhabu zilizowekwa hapa katika sehemu nyingine ninakubaliana nazo lakini mbali na hizo ningependekeza kwamba mahali ambapo patathibitika kwamba kuna fedha zimeliwa au kuna ubadhirifu, wale wote wasishitakiwe kwa makosa ya kawaida tu na kufilisiwa. Naomba washitakiwe kwa Sheria ya *Economic Sabotage*, yaani Uhujumu Uchumi. Kwa sababu, uhujumu uchumi hakuna dhamana. Watu wanakula mabilioni, yuko nje kwa dhamana, anaendelea kustarehe na maisha na anakuwa na mbinu mbalimbali. Vile vile isiwe Viongozi Wakuu tu, wote waliohusika kuanzia ngazi ya chini mpaka juu, mali ya Ushirika ikipotea, wakiwekwa ndani kwa uhujumu uchumi, mimi naamini mfano mmoja ukitolewa, Ushirika wetu utakuwa unapata nguvu. (*Makofi*)

Jambo lingine naomba Serikali iangalie suala la *SACCOS*, ziendeleo kuimarishwa, lakini ile idadi ya uanzishaji wa Wanachama wa *SACCOS* iendeleo kupunguzwa. Lakini pia, Sheria hii ingeangalia namna ya kuvisaidia *VICOBA*, kwa sababu bado haviko kisheria. *VICOBA* ni *pre-SACCOS*, yaani ilitegemewa kwamba *VICOBA* vingeanishwa ndiyo viunde *SACCOS*. Sasa iangaliwe namna hiyo Sheria ya Kifedha ili vile *VICOBA* navyo viwe kisheria, lakini pia viwe katika Sekta hii ya upande wa Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwamba Serikali imekuja katika Muswada huu. Pia suala la kuwa na Sheria maalum kwa Ushirika ambao utakuwa unahusiana na mambo ya kifedha ili hizo Sheria zote za kifedha pia ziratibiwe vizuri, ili *VICOBA*, *SACCOS* na vile ambavyo vilitakiwa kuingia kwenye soko la mtaji, vyote viweze kufanya hivyo.

Vikoba pia ni aina fulani ya Ushirika kwa sababu wale ni Wanachama ambao wamechaguana na wanafanya vizuri. Sasa kama bado haviko kisheria, wao bado wanapata tatizo kubwa la kuendelea.

Mimi bado naendelea kupongeza kwamba, kwenye Tume nimeona itakuwa na kazi muhimu sana ya kushauri, pia kutoa mambo ya uratibu; lakini muhimu kuliko yote, suala hili la Ushirika linagusa asilimia mia moja ya Watanzania. Kwa sababu hakuna namna iwe ni kilimo mifugo, uvuvi lakini mbali na hiyo yote, kuna Ushirika wa aina mbalimbali. Kwa mfano, katika Taasisi za Fedha, wanaweza kuungana watu mbalimbali ambao wanazalisha wakawa na Ushirika wao. Kwa hiyo, kwenye Muswada huu, nashukuru sana kwa sababu umeweza kuweka kipengele ambapo kama kuna wazalishaji au wasindikaji fulani, hawahitaji kuwa 50 kama ilivyo katika Ushirika mwingine. Hata wakiwa kama watu 10, wanaweza pia kuanzisha Ushirika wao.

Kwa hiyo, naishukuru Serikali kwamba Muswada huu umekuja kwa muda muafaka, lakini bado nashauri, suala la Kanuni mjitahidi Kanuni ziendeleo kufanyiwa kazi ili Sheria

itakapopitishwa, basi hizo Kanuni ziwe tayari na tuwe na mwanzo mzuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, muhimu kuliko yote ni suala hilo hilo la elimu, lakini elimu zaidi itolewe kwa Wanaushirika wa ngazi ya chini zaidi, namna ya uendeshaji wa *SACCOS*. Muhimu hapa tulitegemea kwamba, hivi Vyama vya Ushirika vitakuwa vinamnufaisha Mwanaushirika. Kwa mfano, kama ni ya kilimo, isitegemee tena Wafanyabiashara kuja kuwaletea kwa mfano pembejeo. Ilikuwa Ushirika ndiyo uhakikishe kuwa unatafuta mahali ambapo hizo pembejeo zinatakiwa, kwa sababu umeunganisha wakulima, au wafugaji au wavuvi, yaani una idadi nyingi ya Wanachama; basi wao wangeagiza moja kwa moja ili hizi gharama za katikati zote ziondoke na huyo mfugaji na mkulima wote wapate pembejeo kwa bei nafuu. Pia Ushirika ungekuwa unasaidia kutafuta masoko ili kazi nyingi kwa mfano za Bodi zingekuwa zinapungua. Kazi ya Bodi ingekuwa ni kushauri na mambo ya uratibu, lakini siyo wao ndio wapange namna ya kuleta madawa fulani au pembejeo fulani.

Kwa hiyo, Ushirika ukiwa na nguvu na haki, naamini hata kazi za Bodi zitakuwa zinapungua na gharama zote ambazo mkulima au mfugaji anatakiwa kuchangia katika uendeshaji wa hizo Bodi na hizo ngazi za juu zote zitaondoka. Ni muhimu Ushirika katika ngazi ya chini na vile Vyama vya Msingi ndiyo vipewe nguvu zaidi, na pia wakiamua kuungana sasa ili wawe kwenye *Union*, basi waweze kunufaika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ningeomba kuishauri Serikali katika hivi Vyama ambavyo vipo sasa hivi, hizi *Unions* hasa kwa mfano ile ya *RIVACU*, kwa mfano, ile Kanda yetu ya Babati, iangaliwe kwa undani, ikaguliwe vizuri zaidi ili tuangalie namna ya kufufua kwa sababu wananchi wameshakosa imani na ushirika huo.

Kwa hiyo, naipongeza Serikali kwa kuleta Muswada huu, na ninaomba Wabunge wote tuunge mkono. Ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Nakushukuru sana Mheshimiwa Jitu. Tunaendelea. Sasa namwita Mheshimiwa Mangungu, atafuatiwa na Mheshimiwa Agness Hokororo!

MHE. MURTAZA A. MANGUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa fursa niweze kuchangia katika Muswada huu muhimu katika ustawi wa Ushirika ndani ya nchi yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naamini kabisa Mheshimiwa Waziri amechelewa sana katika hili. Muswada huu ulitakiwa uletwe Bungeni siku nyingi sana, lakini kawia ufike. Ningemshauri Mheshimiwa Waziri na Naibu Wake waweke kumbukumbu katika maisha yao. Moja kati ya mambo muhimu ambayo wamewahi kufanya katika uhai wao, basi ni uletwaji wa Muswada huu. *(Makofi)*

Wakati wa kuondoa matatizo kwenye Vyama vya Ushirika ni huu. Jana kulikuwa na mijadala ambayo ilikuwa inastajaabisha kidogo, lakini tuamini kwamba siku ambayo

unakabiliana na joka, kama likiwa kubwa, wakati wa kuliua lazima litatapatapa tu. *(Makofi)*

Nilistaajabu sana, kuna mmoja katika kuchangia aliwahi kusifu Wakoloni, kwamba Wakoloni walijenga Ushirika mzuri na uliokuwa bora kuliko Ushirika tuliojenga sisi wenyewe. Madhara ya Ukoloni unatukumbusha leo? Ndugu zetu wameuawa kwa tamaa ya mazao waliyokuwa nayo Wazungu. Vita ya Majimaji, Wamatumbi wamepigana kwa sababu ya tamaa ya Pamba ambayo Wazungu walikuwa wanaitaka. Msiturejeshe huko, na nakushauri Mheshimiwa Waziri na Naibu wako mkatoe sadaka kwa jambo hili jema ambalo mmelifanya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, wachangiaji waliopita waliwahi kusema kwamba Vyama vya Ushirika vimekuwa ni kichaka. Mimi nasema Vyama vya Ushirika siyo kichaka, Vyama vya Ushirika ni msitu wa wizi kwa wakulima. Sasa ni imani kuwa umefika wakati wa ile hali iliyokuwepo wananchi wetu watapata mahali pa kupumulia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini tukumbuke kwamba, Samaki siku zote anaanzia kuoza kichwani. Sasa kichwa cha uozo wa Ushirika, jana kuna baadhi ya watu walikuwa wanatetea, pamoja na heshima ambazo tunazo pamoja; hapa tupo kwa ajili ya maslahi ya wananchi waliotutuma. Hatuko kwa ajili ya maslahi yetu. *Walisema kwamba vile Vyama kilele, lazima tukubaliane hapa; kwa tafsiri ya lugha ya Kiingereza, kweli APEX ni kilele. Lakini nasema kilele hiki sasa kishuke na kiondoke kabisa. (Makofi)*

Mheshimiwa Waziri hakikisha msamiati wa *APEX* unaondoka kwenye Ushirika. Siyo uondoke tu, uondoke kabisa! *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Muswada huu ambao umeletwa liko jambo ambalo mimi linanipa shida kidogo. Ziko Sheria ambazo zimetungwa haziwiani, zinasimamiwa na Wizara ya Viwanda na Biashara. Moja kati ya Sheria hizi ambazo zinaleta migongano katika maeneo yetu ni Sheria ya Stakabadhi Ghalani. Sasa ni jinsi gani ambavyo Serikali itaifanyia kazi hili? Masuala ya Stakabadhi Ghalani yanahusu Vyama vya Ushirika, lakini Sheria hii inasimamiwa na Wizara ya Viwanda na Biashara. Tunaomba wakati mnahitimisha mjadala huu, mje kutuambia ni jinsi gani ambavyo mtaifanyia kazi kuondoa utata huu uliopo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Vyama vya Ushirika vimekuwa vikiwabebecha mzigo wakulima ambao hawakutarajia na wala huwa haujulikani watautua lini. Kila mwaka mkulima lazima anunue gunia, kila mwaka mkulima lazima anunue kamba, kila mwaka mkulima lazima alipe usafiri, kila mwaka mkulima lazima alipe ada; sasa hizi gharama, Ushirika huu na unyaufu; na hivyo vyama vyenyewe, kadri ya kiasi cha pesa ambacho wanakusanya, na wao kutoza unyaufu, vyenyewe vinazidi kunyauka. Hili tuliangalie, tumpe nafasi mkulima aweze kupumzika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, narudi kwenye Muswada wenyewe. Waheshimiwa Wabunge wengine walichangia, lakini naomba nizungumzie vipengele viwili. Kipengele cha

kwanza, ni kile kipengele cha 32(5)(c) ambacho kinasema, kwa tafsiri ya lugha ya Kiingereza kwamba hakuna Chama ambacho kitaruhusiwa kufanya kazi inayowiana katika eneo moja. Kwa nini tuwafunge mikono? Kila mtu ana uhuru wa kufanya jambo analoliona linamfaa ili mradi havunji Katiba ya nchi. Lakini kwenye Ushirika katika eneo moja nitakupa mfano; katika Kijiji cha Chumo kina wakazi zaidi ya 20,000. Leo hii unawaambia Chama cha Ushirika kiwe kimoja. Hili halikubaliki! (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nime-move *Schedule of Amendment*, na nitaomba baadaye Wabunge wenzangu waniunge mkono hili lifutwe. Ukienda kwenye kipengele cha 127 ambacho ukisoma Kipengele cha 127(h), Muswada unasema kwamba, mtu yeyote ambaye anafanya makosa atakuwa anawajibika kulipa faini isiyozidi Sh. 1,000,000/=. Ah! Mamilioni yote ambayo mtu ameiba alipe faini ya Sh. 1,000,000/=! (*Makofi*)

Mheshimiwa Waziri, hili mliliangalia vizuri au mliamua kuleta tu ili mradi Muswada umekuja? Hili hatuwezi kulikubali. Tuongeze adhabu ili watu waogope kuiba kwenye Vyama vya Ushirika.

Mapendekezo ambayo nimeyaletwa kwenye *Schedule* hiyo, na hili nalo ninaliletea *Schedule of Amendment*, kwamba kiwango kiongezwe, *at least* kianzie Sh. 5,000,000/=. ukomo utatolewa na Mahakama kwa kuwianisha na ukubwa wa kosa ambalo mtu amefanya. Lakini vile vile mtu kufungwa kifungo cha miezi sita, hapana.

Tuongeze ili hawa watu wawe na uwoga na mali za wananchi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kipengele cha 133 ambacho Mheshimiwa Mbunge mmoja jana alikizungumzia kwamba kinamfanya Mwendesha Mashtaka Mkuu; kwa nini tumpe *option*? Hiki kipengele kiseme moja kwa moja kwamba ateue watu ambao wataendesha mashtaka dhidi ya wale ambao wamefanya makosa ya kuhujumu Ushirika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, la mwisho kabisa, naomba niungane na Mheshiwa Jitu na Wabunge wengine, kuhusu makosa ya Ushirika yanayohujumu uchumi wa wananchi. Kwa hiyo, yote yaende kwenye tafsiri ya uhujumu uchumi ili wananchi wetu wapate kitu ambacho kinawalinda kutokana na Ushirika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru na ninaunga mkono hoja hii. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Nakushukuru Mheshimiwa Murtaza Mangungu na hasa kwa kujali muda. Umezungumza kwa muda muafakaka kabisa.

Waheshimiwa Wabunge, sasa namwita Mheshimiwa Agnes Hokororo, na Mheshimiwa Shaffin Sumar ajiandae na atafuatiwa na Mheshimiwa Benardetha Mushashu.

MHE. AGNES E. HOKORORO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi na mimi niweze kuchangia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza kabisa, naunga mkono hoja iliyoko Mezani, kwa sababu ina maslahi kwa wananchi wengi wa Tanzania hususan kwa wakulima wote wa Tanzania. Lakini hata hivyo, naunga mkono kwa sababu, yaliyomo kwenye Muswada huu ni tiba kwa magonjwa sugu yaliyokuwepo kwenye Vyama vya Ushirika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pengine watu wamekuwa wakijiuliza kwamba Serikali kwa nini imeamua kuanzisha Tume kama ambavyo kwenye Muswada huu Sehemu ile ya tatu, lakini mimi naomba niwaambie wale waliokuwa na mashaka kwamba Serikali imeleta Muswada huu ili kuwa na uwezo wa kuangalia kwa macho mapana zaidi ndani, yale ambayo kwa sasa kwa kweli hatufanyi vizuri. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hali ilivyo sasa, kwenye Vyama vya Msingi, Vyama Vikuu vya Ushirika ambako ndiko Wakulima ilikuwa ndio kimbilio lao, kama walivyosema Wabunge wenzangu kwamba kumekuwa na vitendo ambavyo havileti matumaini sana kwa wakulima, wizi umekuwa unafanyika huko, vitendo ambavyo vinawakatisha tamaa wakulima vimekuwa vikiendelea kufanyika na hivyo kuonekana dhahiri kwamba ni vichaka kwa viongozi wale wasio waaminifu wa Ushirika na hasa kwa kuzingatia sheria, inasema, vyama vile vya ushirika ni vya hiari. Lakini kuundwa kwa Tume hii itakayoshughulikia masuala hayo mazima, itawezesha sasa Tume ya maendeleo ya Ushirika, kuchukuliwa hatua stahiki na kwa wakati muafaka.

Kwa hiyo, naungana na mapendekezo yote yaliyotolewa na Kamati husika na kwamba kwa kweli Tume hii itatusaidia sisi Wakulima kuona matokeo ya nguvu zetu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali lazima kwa kweli iingilie kati ili kunusuru maslahi ya wananchi wake, na ndiyo hapo sasa Tume hii itakuwa inafanya kazi hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wakati mwingine Serikali imekuwa kwenye maeneo mengine na hasa haya ya Vyama vya Ushirika, kwamba wanatakiwa wanalie tu kwa macho *(eyes on, hands off)*. Lakini kwa Tume hii nina uhakikika sasa ni macho pamoja na mikono yake ni lazima iingilie hapo ikaone maslahi ya Wakulima yanavyotakiwa yapatikane. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nalisema hili kwa uzoefu tu. Matatizo yote yaliyokuwepo kwenye Vyama vya Msingi, Vyama Vikuu vya Ushirika, malalamiko na migogoro yote inayofanyika kule, mwisho wa siku, yale matatizo yao, maandamano yanaelekea kwa viongozi wa Serikali. *(Makofi)*

Viongozi wa Serikali wamekuwa wakipata matatizo makubwa. Migogoro ile wanaushirika ambao ni vyama vya kihari kule kwenye Vyama vya Msingi, wanapopata tatizo lolote lile kwenye Ofisi za Viongozi wa Serikali, Wakuu wa Wilaya na Wakuu wa Mikoa ndio wamekuwa kimbilio lao. Kwa hiyo, Tume hii ni suluhisho. *(Makofi)*

Ni wakati muafaka, kwa kweli naipongeza Serikali, imetuletea hili na ndiyo sasa matatizo yale yanayotokea kwenye Vyama vya Ushirika, kwa mujibu wa vipengele vilivyokuwepo kwenye Muswada huu itatumika kwa ufasaha ili kutatua matatizo hayo, kuliko sasa viongozi wa Serikali hawakuhusika moja kwa moja. Ni mambo ambayo wamejipangia kwenye Vyama vyao vya Msingi. Lakini kwa bahati mbaya sana, muundo wa sasa wa Vyama vya Msingi, Vyama Vikuu vya Ushirika, halafu tunakwenda kwenye *APEX* na kule *Federation* hauwasaidii wakulima. *(Makofi)*

Mimi naunga mkono mapendekezo ya Kamati. Kwetu sisi kule tuna Vyama vya Msingi na Vyama Vikuu vya Ushirika, lakini hata ukiangalia, bado gharama zote za uendeshaji zinamwelemea mkulima. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwenye Vyama Vikuu vyote vya Ushirika, gharama za uendeshaji, kwa mfano, gharama za usafirishaji wa mazao, anapokatwa mkulima kwa mfano Sh. 50/= kwa kilo, kwa gunia la kilo 100 hesabu ni rahisi. Lakini gharama za usafirishaji wa fedha, gharama za magunia, gharama za kamba, zimekuwa ni maradufu, na hizo zote zinamwelemea mkulima. Kuundwa kwa Tume hii ni matarajio ya wakulima na sisi sote kwamba tunakwenda sasa kumkomboa mkulima ambaye alikuwa ananyonywa kwa maana ya hii mizigo ambayo alikuwa yeye sasa ndiye anayeihudumia, itakwenda kuwekewa utaratibu mzuri wa namna ya kushughulikia mazao yao na kuyafikisha kwenye maghala na hatimaye kuuzwa kwa mujibu wa utaatibu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kifungu Na. 5 na Na. 6, kwa kweli ndiyo vinanipa matumaini makubwa zaidi. Kwa mamlaka ya Waziri kuhamasisha maendeleo ya Ushirika, lakini na kushughulikia pia upatikanaji wa fedha, kwa hili ninaweza kusema, hapo ndiyo patamu. Kwa sababu sasa hivi, huo mzigo kwa mamlaka haya ambayo Waziri atakuwa nayo, kama inavyoonekana kwenye Kifungu Na. 5 na Kifungu Na. 6, uendehsaji wa Vyama vyetu vya Ushirika utakuwa ni mzuri kuliko ilivyo sasa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nisema tu kwamba, kwenye masuala ya Ukaguzi, naunga mkono mapendekezo ya Kamati. Kwa ilivyo sasa, Vyama vyetu vya Msingi na Vyama Vikuu vya Ushirika, suala la Ukaguzi ni kama vile halifanyiki. Tunajua dhamana iliyopewa COASCO, lakini tunajua pia haiwezesawi vya kutosha. Lakini pia na wao rasilimali watu hawana ya kutosha; na kwa jinsi nchi hii ilivyo na Vyama Vikuu vya Ushirika ilivyo na Vyama vya Msingi, kwa kweli ni kazi kubwa. Kwa hiyo, kwa mapendekezo ya Kamati yaliyotolewa kwamba CAG ashiriki kikamilifu, hiyo nayo itakuwa ni mzizi tiba.

Kwa mfano, hata tukiangalia tu kwenye Vyama Vikuu vya Ushirika tulivyonavyo, ni vingapi ambavyo vimekaguliwa? Hayo matokeo ya ukaguzi, taarifa zake ziko wazi? Kuna *transparency* kwenye huo ukaguzi? Lakini CAG atakapoingia kama mapendekezo yalivyotolewa, ni dhahiri kwamba matokeo ya Ukaguzi huo kwanza utafanyika, hakutakuwa na mlolongo mrefu. (*Makofi*)

Kuna maeneo mengine kuna madudu yamefanyika kwenye Vyama Vikuu vya Ushirika, na Ukaguzi wake sasa ni mpaka kuomba Ukaguzi Maalum. Ukiomba Ukaguzi Maalum na huku CAG ana kazi nyingine na huku ni Ukaguzi Maalum, mpaka itengewe fedha. Lakini kwa kuwepo sasa kisheria, ina maana ni kazi ambayo itakuwa haina mjadala, ni kwamba CAG atakwenda moja kwa moja, atakagua. Kwa hiyo, itaturahisishia yale ambayo yamekuwa yakifanyika kule yaondoke. Ule uwozo ambao umekuwa ukifanyika utaondoka. Hiyo itatusaidia, wananchi kule wataendelea kukombolewa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sasa kwa kweli uongozi kwenye Vyama vya Msingi na Vyama Vikuu vya Ushirika, kwa sababu wana uhakika kwamba hawawezi kukaguliwa kwa utaratibu wa kawaida kutokana na changamoto ambazo COASCO wanakabiliana nazo, ndiyo maana kumekuwa na vitendo vingi vya ubadhirifu. Watu wamekuwa wakijilimbikizia mali, lakini kwa sababu Ukaguzi umekuwa ukifanyika, kwa mfano, kwenye Vyama vya Msingi tu, watu wanawachagua viongozi waliokuwepo kule kwenye maeneo yao, lakini baada ya muda mfupi utashangaa! Kwenye maeneo mengine huko unakuta kabisa mtu ni Kiongozi wa Chama cha Ushirika, wananunua gari, linaandikwa nyuma, "Usiumize Kichwa."

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuwepo kwa Tume hii, na haya yote yaliyopo kwenye Muswada huu itarekebisha vile ambavyo kwa kweli vimekuwa ni kero kwa wakulima wote. Kwa upande wa Mtwara tunavyo Vyama vya Msingi, na

tunavyo Vyama Vikuu vinavyoshughulikia masuala ya Korosho. Juzi tulikuwa na Mkutano wetu wa wadau.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi tuna Vyama vya Msingi na tuna Chama Kikuu, lakini bado hatujafikia kwenye *APEX*, huko kwenye *Federation* hiyo ndiyo kabisa. Kwa hiyo, bado nasema kwamba naunganana na mapendekezo ya Kamati, naunganana pia na Serikali ambayo wameleta Muswada huu kwa lengo la kumkomboa mkulima ambaye siku zote amekuwa akihangaika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi korosho ni ya gharama kubwa. Sisi dhahabu yetu ni korosho, lakini kuipata hiyo korosho gharama zake ni kubwa sana. Sasa inavyokuwa inapelekwa kwenye Vyama vya Msingi na hatimaye huko kwenye Vyama Vikuu, na hizo gharama zote kumwelelea huyo mkulima inakuwa mwisho wa siku haimsaidii. Ndiyo maana tumekuwa na zao la miaka nenda rudi, kama zao la biashara, lakini faida yake haionekani sana. Lakini marekebisho haya kwa Muswada huu na kwa yale ambayo yameletwa, naamini mwisho wa siku wakulima na wanachama ambao watakuwa kwenye Vyama vya Msingi, wanaweza wakafanikiwa kwa sababu Tume hii sasa kwa kutumia dhamana waliyopewa, kwa namna yoyote ile, kwa sababu tunaiona Tume ikianza kule juu, lakini inafika kwenye ngazi ya Mkoa na inafika kwenye Halmashauri za Wilaya, kwa hiyo, hiyo itaturahisishia sasa kufanya uangalizi wa macho manne. Siyo yale mawili ambayo ilikuwa tunaambiwa tuangalie tu, halafu tuache mambo yakiendelea kule kwa sababu Vyama vya Ushirika vimekuwa vya hiari. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema hayo, naunga mkono hoja na ninaamini kabisa Wabunge wenzangu wote tutaungana ili Muswada huu uweze kupita ili tuwatendee haki Wakulima wa Tanzania, hasa Wakulima wa Korosho wa Mkoa wa Mtwara. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia naomba niishukuru Serikali, haikusita kuchukua hatua kwenye migogoro iliyojitokeza. Nikiwa kama mdau pia wa Mkoa wa Lindi, imetushughulikia mgogoro ule wa Ilulu, na hivyo Ruangwa, Liwale na Nachingwea imekusudia kuanzisha Ushirika. Ninaamini pia Serikali itaendelea kuunga mkono hizo juhudi na hatimaye tutaweza kuuza korosho kupitia Muungano huo. Hii ni kudhihirisha kwamba kama Wakulima hawapati yale wanayoyatarajia kupitia Vyama Vikuu vya Ushirika, basi Serikali inakuwa inatoa utaratibu ili kuwawezesha Wakulima waweze kupata maslahi kutokana na mazao yao wanayoyalima. Ninaishukuru Serikali na naipongeza sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Vita Kawawa, *microphone* yako iko *on*, naomba utusaidie kuizima.

Waheshimiwa Wabunge, nilisema nitamwita sasa Mheshimiwa Shaffin Sumar na baada yake atafuatiwa na Mheshimiwa Benardetha Mushashu.

MHE. SHAFFIN A. SUMAR: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi hii ya kuweza kuchangia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote naomba nianze kuipongeza Serikali, Waziri, Naibu Waziri, Katibu Mkuu, Watendaji wote wa Wizara kwa kuleta Muswada huu kwa muda muafaka ili wakulima wadogo waweze kukombolewa katika wimbi la wizi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo hii Ushirika nchini unalegalega, na hakuna Serikali hata moja duniani ambayo inaweza ikakaa kimya wakati wananchi wake wanaibiwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali ya CCM ndiyo yenye dhamana kusimamia maslahi ya wananchi wake. Nitatoa mifano miwili hai, lakini moja ya mfano jana uliongelewa kidogo na Mheshimiwa Said Nkumba, lakini naomba niufafanue zaidi.

Mwezi jana (Agosti, 2013) wakati Kamati imekaa na *General Manager* wa *APEX* alipoitwa kwenye Kamati ya Kilimo, ili kuweza kuelezea ubadhirifu wa Shilingi bilioni 16 ambao umetokana na watu hao hao wa *APEX*, badala ya kujibu hizo hoja aliishia kuwalaumu Wabunge kwamba wanapiga kelele sana wakati wao kama *APEX* wameiba kiasi kidogo tu cha fedha cha Shilingi bilioni 16. Akashutumumu kwamba Halmashauri zetu zina wizi mkubwa zaidi, lakini sisi Wabunge hatusemi hilo, tunawafuatilia hao watu wa *APEX*. Hii ina maana kwamba alikuwa anajaribu kuhalalisha wizi wake. *(Makofi)*

Sasa jana katika maelezo hapa, kuna maneno yametolewa kwamba wakulima wa zao la Tumbaku bado wanaihitaji *APEX*. Nataka niseme, huo ni uwongo mtupu! Wanaosema hivyo, kama katika maeneo yao wangekuwa na wananchi ambao wanalima zao la tumbaku wasingethubutu kusema hivyo. Nasema hivyo kwa sababu nina ushahidi hapa mkononi, na nitauongelea kidogo. Hapa mkononi nina karatasi ambayo inaonesha mjengeko wa bei kwa msimu huu wa tumbaku.

Ukiangalia tu gharama za usafirishaji wa kutoa mfuko mmoja wa pembejeo kutoka Dar es Salaam kufikisha Tabora, zile gharama za usafirishaji zilivyokokotolewa na zilivyoandaliwa, mkulima angetakiwa kulipwa Sh. 23,200/= kwa mfuko mmoja wa pembejeo. Wakati sisi wote tunajua kwamba kusafirisha mfuko mmoja wa pembejeo wa kilo 50 kutoka Dar es Salaam mpaka Tabora, haiwezi ikazidi Sh. 3,000/=. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini kuna watu wanasema kwamba *APEX* imewasaidia wakulima kupunguza gharama. Hii ni kupunguza gharama au kuzidisha gharama? Lakini pia kuna pembejeo inayoitwa Urea. Tabora wafanyabiashara wapo na wanauza pembejeo hii kwa bei isiyozidi Sh. 54,000/=. Lakini kufuatana na hizi bei zilizoandaliwa na watu wa *APEX*, mfuko huo huo mmoja ungeweza kumfikia mkulima kwa gharama ya Sh. 75,000/=. Huu ni wizi mkubwa sana. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunaposema *APEX* imewaingiza wakulima hasara ya Shilingi bilioni 16, siyo kweli! Ukija kuangalia na hizi hesabu nyingine ambazo wamekuwa wakiwaibia wakulima, ni zaidi ya Shilingi bilioni 20. Hizo Shilingi bilioni 16 zinatokana tu na pembejeo hewa na usafiri hewa ambao wakulima wanatakiwa wazilipie.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nitoe mfano mwingine wa namna Chama cha Msingi pia wanavyowabia wakulima. Pale kwangu Kijiji cha Ibiri kuna Chama cha Msingi cha Milumba. Kilichotokea ni kwamba, Katibu Meneja kwa kushirikiana na Afisa wa Benki wa *CRDB* wameweza kuwaibia wakulima Shilingi milioni 43 miezi miwili iliyopita. Sasa wizi mkubwa kama huu hata kwenye Chama cha Msingi watu wanaiba mamilioni, halafu tuna sheria; katika kubadilisha sheria kifungu namba 75(3) tunasema kama mtu akipatikana na makosa ya namna hii hatalipa zaidi ya Shilingi milioni mbili. Hii siyo sahihi! *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, lazima sheria ibadilishwe na itamke wazi kwamba watu wa aina hii watalipishwa zaidi ya Shilingi milioni mbili, watafilisiwa na hatimaye watafungwa ili wananchi na wakulima wetu wa mazao mbalimbali waweze kurudisha imani katika mfumo huu wa ushirika. *(Makofi)*

Pia kuna kifungu cha 110 kinachohusu mamlaka ya Mrajisi ya kutathmini hasara na baadaye kuamua mtu anayehusika alipe au alipe sehemu ya pesa. Hii Sheria haijaka vizuri. Naomba tusiendeleze hiyo sheria, tuifanyie mabadiliko kwa sababu kama ikiendelea jinsi ilivyo, basi

tutakuwa tunawapa mwanya watu waendeleo kuiba, waendeleo kulindana na hatimaye wasiweze kufikishwa Mahakamani. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa mkopo wa pembejeo unatolewa, unadhaminiwa na Serikali kupitia Benki ya Tanzania na hasara inapotokea, basi Serikali inalazimika kulipa hiyo hasara, ninaomba sana kuanzia sheria hii, CAG awe anahusika moja kwa moja katika kukagua hesabu za ushirika ili sisi wote tuwe na uhakika kwamba kazi inaendelea vizuri na pindi mtu atakapokamatwa, basi sheria ichukue mkondo wake. Lakini sheria hizi zote ni muhimu ziangukie sehemu ya uhujumu uchumi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, haiwezekani Katibu Meneja wa Chama cha Msingi mmoja akaiba mamilioni akawalaza wakulima zaidi ya 600. Haiwezekani! Huyu ni mhujumu uchumi. Lazima sheria iwe na meno, lakini meno hayo yawe makali sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kumaliza, naomba sana sheria iwekwe vizuri ili Kijiji kimoja kiweze kuwa na Chama cha Msingi zaidi ya kimoja. Kutokufanya hivyo, urasimu bado utaendelea, lakini tukiruhusu Vyama vya Msingi viwe zaidi ya kimoja kwenye kijiji kimoja, basi tutaweka hali ya *competition* ambapo Vyama vya Msingi vitashindana vyenyewe kwa vyenyewe, wananchi wataashindana kwa ajili ya kuzalisha na hatimaye tija itapatikana kwa wakulima na Taifa kwa ujumla. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja. Ahsante. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Nakushukuru Mheshimiwa Shaffin kwa mchango wako.

Waheshimiwa Wabunge, sasa namwita Mheshimiwa Benardetha Mushashu, atafuatiwa na Mheshimiwa Dunstan Kitandula.

MHE. BENARDETHA K. MUSHASHU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi na mimi niweze kuchangia kwenye Muswada huu. Nianze kwa kumpa pongezi Mheshimiwa Waziri, Naibu Waziri Katibu Mkuu, watendaji wote, hata na wadau wale waliochangia maoni yao katika kuboresha huu Muswada, Muswada ambao unalenga kuanzishwa kwa Tume ambayo itasaidia kuleta maendeleo ya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ushirika una historia ndefu katika Tanzania, lakini siyo Tanzania tu, Ushirika umeleta manufaa makubwa duniani kote. Ushirika huleta watu pamoja, na kwa nguvu hii ya pamoja, basi Ushirika unaleta maendeleo. Nimesema kote duniani, mfano ukienda kule Bangladesh, wao wana Ushirika wa Akiba na Mikopo unaitwa *SACCOS*. Walianza muda mrefu na wameshafika mbali sana na sasa nchi nyingi duniani zinaiga. Kwa hiyo, Ushirika una faida. Ukienda kule Ujerumani katika harakati za kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabianchi, wakiwa wanapunguza kutumia nishati ya *nuclear*, basi wao wameanzisha Ushirika ambao una miradi mkubwa sana ya

renewable energy ya solar ya wind lakini yote inaendelea na inafanikiwa, na ni Ushirika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekii, ukienda *New York* pale, yale magorofa makubwa tunayoyaona mengi yanajengwa, yanakarabatiwa na makazi yameendelezwa kwa sababu ya Ushirika. Kwa maana hiyo, Ushirika una faida.

Katika Tanzania, wote tumeshuhudia Ushirika ukiwa unatoa masoko kwa ajili ya mazao ya wakulima; katika masoko ya kuuza Kahawa, Pamba, Katani, Tumbaku na kadhalika. Sisi wengine ambao tumesoma enzi za Ushirika ukiwa bado unashamiri, tulisoma kwa hela ya Ushirika. Mimi baba yangu alikuwa hana uwezo wa kunipeleka shule, lakini kwa sababu alikuwa mwanachama wa Chama cha Ushirika aliweza kunipeleka shule. Ushirika ndiyo ulikuwa unalipa karo kule shuleni na Ushirika ulikuwa unajenga mashule.

Ukiangalia sasa hivi Mkoani Kagera kuna Vyama vya Ushirika vikubwa vikuu, kwa mfano, *Kagera Cooperative Union (KCU)* na *Karagwe Development Cooperative Union (KDCU)*. Vyama hivi vinajitahidi kufanya vizuri na vinatoa soko kwa mazao ya wakulima hasa kahawa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nikubaliane na wenzangu kwamba Vyama vya vingi vya Ushirika sasa hivi Tanzania vina changamoto nyingi, lakini hatuwezi kusema Vyama vya Ushirika vifutwe Tanzania kwa sababu ya changamoto zilizopo kwenye Vyama vya Ushirika. Tunapaswa sasa kwa kupitia Muswada huu, Sheria hii

ikishatoka iweze kuweka mazingira ya kuweza kuvithibiti, kuvisimamia, kuweka miongozo ili viweze kufanya vizuri zaidi na wanachama waweze kufaidika zaidi.

Kuna Ushirika wa Akiba na Mikopo, hizo *SACCOS*; mmeona wananchi wetu wameweza kufaidika, wameweza kuwa na utaratibu wa kujiwekea akiba, lakini vilevile wamepata mitaji mbalimbali ya kuendeleza biashara au kilimo chao hususan wanawake.

Katika Mkoa wa Kagera tunazo *SACCOS* zinazofanya vizuri za wanawake na za wanaume na za mchanganyika kama *BIWOSA, KAWOSA, KADRES, BUTUWOSA*, Mshikamano na kadhalika. Kama wakipata miongozo sasa baada ya hii sheria kutoka, nina uhakika wataweza kufanya vizuri zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kuchukua nafasi hii kuwapongeza Benki ya *CRDB* pamoja na *OICO Credit* kwa jinsi wanavyoendelea kutoa elimu kwa Vyama hivi vya Ushirika. Nina uhakika kabisa vipo Vyama vingi ambavyo vimelala, ni hasara tupu, vimekufa na vimeweza kufikia hatua hiyo kwa sababu zifuatazo:-

La kwanza, Vyama hivi vilipoanzishwa, vilikosa miongozo ya kutosha. lakini vilevile ukiangalia kwenye ngazi ya Halmashauri, unakuta kuna Afisa mmoja lakini vyama vingi. Afisa Ushirika huyu hata gari hana. kwa hiyo, anashindwa kuvitembelea. Ukitaka avitembelee, lazima umwalike. lakini siyo kwamba anakuwa na ratiba yake ya kwenda kuvitambelea na wakati mwingine unatakiwa kumlipa ndiyo aweze kuelimisha hivyo Vyama vya Ushirika.

Kwa hiyo, nilikuwa nafikiria kwamba na yenyewe ikiangaliwa, ushirika unaweza ukafanya vizuri zaidi.

Kitu kingine ambacho kimesababisha ushirika ukafa mpaka sasa hivi, nikiwa nazungumzia ushirika wa *SACCOS*, unakuta kwamba *SACCOS* labda zinakopesha mara mbili au mara tatu ya akiba ya huyo mwanachama, lakini *SACCOS* hizi zinakopa Benki na riba za Benki bado ziko juu. Unakuta Chama chenye kinakopa kati ya asilimia 18 mpaka 30. Sasa huyo mwanachama atakopeshwa kwa Shilingi ngapi? Matokeo yake ni kwamba mwanachama anachukua mkopo mdogo, riba kubwa, anashindwa kurejesha na matokeo yake hivi Vyama vinakufa.

Sasa nilitaka kujua, katika Muswada huu kuna kitu gani hasa ambacho kinaweza kutoa mazingira wezeshi ili hivi Vyama vya Akiba na Mikopo vikaweza kwenda kwenye mabenki vikapata mikopo ambayo ni ya riba nafuu na wanachama ambao wanapata mikopo kutoka kwenye Vyama hivyo wakaweza kufaidika?

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna *SCALT*. *SCALT* ni mwavuli wa *SACCOS* na *SACCOS* nyingi zimeendelezwa na *SCALT* kwa kupata mikopo yenye riba nafuu. Lakini hivi Vyama vidogo vidogo viliweka akiba zao *SCALT*. Sasa hivi *SCALT* haifanyi vizuri, watu wana wasiwasi kwamba *SCALT* ikifa na akiba za wanachama zitakufa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Waziri, utaisaidiaje *SCALT* ili iweze kurejesha hizi akiba za wanachama ambazo ziko ndani ya *SCALT*? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ibara ya 28 ya Muswada huu inaainisha aina za ushirika, na Ibara ya 28(e) inatambua ushirika wa nyumba, kwa ajili ya ujenzi na kwa ajili ya kuendeleza makazi. Nina uhakika kabisa wote tunatambua kwamba Watanzania wanapenda kujenga na wanapenda kuishi kwenye nyumba nzuri za kisasa, lakini hawana uwezo.

Duniani kama tunavyojua, watu wengi wanaendeleza makazi yao kwa kupitia Ushirika kama nilivyotangulia kusema, na Tanzania kwa kulitambua hilo, kwenye bajeti ya Serikali mwaka 2009/2010 walilipa kipaumbele suala la Ushirika wa Nyumba kwani walitambua matatizo ya nyumba humu Tanzania. Lakini baada ya Serikali kutamka, hatujaona kitu kingine kinachoendelea tangu mwaka 2009/2010.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi kama Wawakilishi wa Wananchi tulipotoka hapa tukahamasisha watu, wakaanza Ushirika wa kujenga majumba, hususan Mkoa wa Kagera, kuna Ushirika wa Wanawake wa Kujenga Nyumba. Walishajikusanya, walishasajiliwa, wameweka akiba zao, viwanja wamepata, wanategemea wajenge nyumba, mwanamke akabidhiwe nyumba, Serikali ilete miundombinu kama barabara, umeme, maji, hawa watu waweze kuishi kwenye mazingira ambayo ni mazuri, na waweze kupata mahali ambapo watapata mikopo, kusudi sasa hawa wanachama waweze kuurejesha huu mkopo wa nyumba kati ya miaka 15 mpaka 20.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kinachokosekana sasa hivi ni miongozo ya kwamba Ushirika wa Nyumba ulishaanza, sasa wanaendaje? Kwa dhamana ipi? Waende Benki gani watakapopata mkopo wa kurudisha kati ya miaka 10 na 15?

Nilikuwa namwomba Mheshimiwa Waziri kwamba tunatambua kwamba dhana ya Ushirika wa Nyumba ni mpya ndani ya Tanzania: Je, baada ya Sheria hii kupitia, ni nani hasa atawajibika uhamasishaji, uendelezaji na uwekezaji na kutoa hiyo miongozo? Je, itakuwa Wizara ya Kilimo, Chakula na Ushirika au itakuwa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi? Ningependa kujua kusudi niweze kufanya ufuatiliaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naenda kwenye vipengele vya Muswada. Ibara ya 8(1) kwenye muundo wa Tume, kwenye Wajumbe saba wanaoteuliwa, napendekeza aongezwe kati ya wale saba mmojawapo awe anatoka kwenye Ushirika wa Nyumba.

Nasema hivyo kwa sababu anayetoka kwenye ushirika wa mazao ni tofauti na anayetoka kwenye Vyama vya Kukopa na Kuweka, lakini ni tofauti na Ushirika wa Nyumba.

Kwa hiyo, huyu wa Ushirika wa Nyumba na mwenyewe apewe nafasi. Lakini kiongezwe kipengele pale chini kwamba kati ya wale saba nusu wawe wanawake, yaani hamsini kwa hamsini. (*Makofi*)

Ibara ya 8(2) nataka kujua, huyu Kamishina anayetajwa hapa, ana tofauti gani na Mwenyekiti anayetajwa kwenye Ibara ya 8(1)(a)? Kwenye Ibara ya 11(3)(c) inayozungumzia juu ya Mrajisi kutunza rakili, lakini ukienda pale chini kwenye 11(4) inazungumzia vile vile juu ya Mrajisi kutunza rakili. Naona kama ni *repetition*, kwa hiyo, napendekeza 11(4) ingeondolewa.

Kwenye Muswada huu unatamka kuwa, mtu hataruhusiwa kuwa Mwanachama wa Vyama zaidi ya kimoja vilivyo na madhumuni yanayofanana labda kwa idhini ya Mrajisi. Mimi nasema hii siyo haki, waache watu wajitanue.

Kwa mfano, Vyama vya Akiba na Mikopo, kile kina mtaji mdogo, ukipenda kwenda pale ingia; kile kina mtaji mkubwa, mkopo mkubwa ingia. Mbona tuko kwenye mabenki zaidi ya moja, hapa uko *CRDB*, *NMB*, mbona hakuna mnganyiko unaojitokeza? Kwa hiyo, nilikuwa napendekeza hicho kipengele kifutwe, watu waruhusiwe kujiunga na Vyama vyovyote wanavyotaka. (*Makofi*)

Ukiangalia kipengele cha 44(1) inayozungumzia haki ya mtoto ambaye ana chini ya umri wa miaka 18; mimi najiuliza, sasa mtoto huyu anakuwaje na haki ndani ya Chama cha Ushirika ambaye yeye siyo Mwanachama?

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho, nampongeza sana Mheshimiwa Waziri na watu wake kwa kuleta Muswada huu, naona kwamba sasa baada ya Tume hiyo kuundwa, bila shaka Vyama vya Ushirika ambao ndiyo ukombozi wa

wanyonge vitaimarika, vitafanya vizuri vitaweza kuchochea maendeleo kwa hawa watu tunaowatumikia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, namalizia kwa kusema, naomba yale niliyoyauliza nipate majibu. Naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Benardetha Mushashu. Umezungumza sana mambo ya SACCOS, tunafahamu kweli wewe ni muumini sana wa SACCOS.

Kwa hiyo, naomba sasa nimwite Mheshimiwa Dunstan Kitandula na Mheshimiwa Mustapha Akunaay ajiandae.

MHE. DUNSTAN L. KITANDULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa fursa hii na mimi nichangie kwenye Muswada uliopo mbele yetu. Nianze kwa kumshukuru Mwenyezi Mungu, kwa kunipa fursa hii ya kusimama katika Bunge hili Tukufu na kutoa mchango wangu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi ni Mtaalam wa Ushirika. Nashukuru kwamba, nimepata fursa ya kusomea Taaluma ya Ushirika. Namshukuru Mungu kwamba, leo hii napata fursa ya kuuzungumzia Ushirika wakati tunatunga Sheria. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kumnukuu Rais Benjamin Mkapa, wakati akilikutubia Bunge hili mwaka 2004, Mzee Mkapa alisema maneno haya: " Idadi kubwa ya Watanzania ni Wakulima, Wafugaji na Wavuvi. Kwa hawa, kwa hali halisi nchi yetu ipo njia moja tu ya uhakika

ya kuwawezesha kutumia fursa za kujiendeleza katika mazingira ya uchumi wa soko. Njia hiyo ni Ushirika. Pamoja na matatizo yaliyovisibu Vyama vya Ushirika, bado mkombozi wa uhakika wa Wakulima, Wafugaji na Wafanyabiashara ndogo ndogo ni umoja kupitia Ushirika. Nguvu ya mnyonge ni umoja." Mwisho wa kunukuu. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa nini nimemnukuu Mzee Mkapa? Nimemnukuu Mzee Mkapa ili kuleta *common understanding* kwamba, jambo tunalolizungumzia leo, linagusa maisha ya Watanzania, zaidi ya asilimia 75 ya Watanzania. Kwa hiyo, tunapaswa kulizungumza jambo hili kwa umakini mkubwa, tunagusa maisha ya watu. Tusipelekwe kwa mihemko, lazima tutulize vichwa vyetu kujadili suala hili; ni suala ambalo linagusa maisha ya watu. Watanzania wamepoteza imani na Vyama vya Ushirika. Kwa nini wamepoteza imani? Nini anguko la Vyama vya Ushirika? Yapo mengi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini nimpongeze Mheshimiwa Kikwete, Rais wetu, kwa kuona kwamba Ushirika ndiyo mkombozi wa wanyonge na kuridhia kuanzishwa kwa Tume ya Ushirika ili iweze kusimamia Ushirika, Ushirika ambao Wananchi wamepoteza imani. Anguko la Ushirika tangu mwanzo ilikuwa kupokwa madaraka kwa Vyama vya Ushirika. Tangu mwanzo mpaka leo anguko la Ushirika ni wale waliopoka madaraka ya Wanaushirika kushindwa kuusimamia Ushirika. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunaweza kuzungumza masuala ya wizi, tunaweza kuzungumza ubadhirifu, lakini mwisho wa yote, anguko la Ushirika ni kushindwa kuusimamia Ushirika. Idara ya Ushirika ilishindwa kuusimamia Ushirika. Sheria hii tunayoitunga itakuwa mkombozi kama tutaitunga vizuri, lakini itakuwa *business as usual* kama tulivyotunga Sheria nyingine huko nyuma na zikasababisha kufa kwa Ushirika. Tulipoka madaraka ya Ushirika, tukafanya Ushirika kuwa Jumuiya ya Chama, Watendaji Wakuu wa Ushirika wakateuliwa na Rais, madaraka na nguvu ya Ushirika vikatoweka. Tulifanya matatizo, tulifanya maamuzi ya kuja na mfumo wa Ushirika wa uzalishaji mali, mwaka 1977, tukasema kila Mwanachama wa Chama cha Siasa ni Mwanachama wa Chama cha Ushirika, tukaua msingi wa kanuni na taratibu za Ushirika maana Ushirika ni hiari. Hapa tunasema kwamba, kila Mwanachama wa Chama cha Siasa ni Mwanaushirika, tukaja na jambo la *automatic membership*. Kwa hiyo, uhiari wa Wanaushirika ukapotea, tukaingiza waliokuwemo na wasiokuwemo. Tukasema Idara ya Ushirika itasimamia Ushirika, Idara imeshindwa kufanya kazi hiyo. (*Makofi*)

Waheshimiwa Wabunge, ninyi ni mashahidi, sisi sote hapa ni Madiwani; Maafisa wetu wa Ushirika wanapaswa kufanya ukaguzi wa Vyama vya Ushirika. Tujiulize; kwenye Halmashauri zetu ni lini tuwahi kujadili taarifa ya hali ya ukaguzi wa Vyama vyetu katika Wilaya zetu? Wizi ukitokea tunashangaa, tunaunda Tume! Matarajio yetu ni kwamba, Tume hii itaweza kufanya kazi ya kuvisimamia Vyama vya Ushirika. Ukaguzi ufanyike, nidhamu ya utunzaji wa fedha iwepo, bila hilo kuwepo tutarudi kule kule na kwa bahati

mbaya sana kwa pendekezo hili ninaloliona humu ndani, tunarudi kule kule. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi tulipokuwa tunasema Tume ije, imani yetu ni kwamba, Mrajisi yule atakuwa na nguvu ya kuwasimamia watendaji wake wale. Pendekezo humu linasema, Maafisa Ushirika wale waajiriwe kwenye ngazi ya Wilaya na Halmashauri wasimamiwe na Sekretarieti ya Mkoa, mambo yatakuwa ni vilevile. Mheshimiwa Waziri, tunaomba ili Tume hii iwe na nguvu, waondoe Maafisa Ushirika hawa kwenye usimamizi wa kule Halmashauri na Sekretarieti za Mikoa, wasimamiwe moja kwa moja na Mrajisi. Hivyo ndivyo ambavyo tunaweza kuunusuru Ushirika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Vyama vya Ushirika vinaendeshwa kwa kanuni na taratibu, lakini ipo misingi ya Ushirika. Lipo jambo hapa linazungumzwa linanishangaza, Ushirika Ulimwenguni kote una mifumo yake na lazima mifumo hiyo iheshimiwe. Sisi kwa kuingilia Ushirika tulitolewa kwenye *International Cooperative Alliance*. Taasisi pekee inayotambuliwa na Umoja wa Mataifa kutetea Ushirika Ulimwenguni, tulitolewa kwa sababu ya kuingilia Ushirika. Miaka minne tu iliyopita ndiyo tumerudishwa kwenye chombo hiki, kwa kuonekana sasa hatuingilii Ushirika. Leo tunakuja kuleta mambo hapa ya kuuvuruga Ushirika na kuingilia taratibu za Ushirika na kanuni zake. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, tukipitisha Sheria hii jinsi ilivyo, kesho asubuhi tunatolewa kwenye *International Cooperative Alliance*; hatuwezi kwenda.

Yapo mambo hapa watu wanazungumzia *APEX*, mimi ninakaa ninajiuliza hivi hawa watu wanaelewa wanachosema, maana hapa nchini tuna *APEX* mbili tu mpaka hivi sasa, lakini kila anayenyanyuka utamsikia gharama ni kubwa sana, *APEX* hizi gharama ni kubwa sana; *APEX* zipo mbili na katika hizo ni moja tu ya Tumbaku ndiyo inayofanya vizuri. Hivyo Vyama vingine mkisikia gharama hizo zipo kwenye *Union*. Kwa nini tunataka kuvuruga mfumo wa Ushirika kwa kushindwa sisi wenyewe kuusimamia? Tusiuvuruge Ushirika kama tulivyouvuruga miaka iliyopita.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sheria inayokuja inazungumzia kuimarisha Ushirika. Kwa mujibu kwa takwimu za mwaka 2009, Vyama vinavyoongoza kwa wingi sasa ni Vyama vya Akiba na Mikopo (*SACCOS*). Mwaka 2009 tulikuwa na *SACCOS* 5,344, Vyama vya Mazao 2,798. Imani yangu ni kwamba, kwa sasa Vyama vya Ushirika vimeongezeka zaidi. Nilitegemea Sheria hii ingetambua hilo kwamba, Vyama vinavyoongoza ni Vyama vya Akiba na Mikopo. Kwa hiyo, ingejielekeza kwenye Vyama hivyo. Sheria hii ipo kimya. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naelewa kuna *move* ya kuja na Sheria ya kubadilisha ile Sheria ya Mabenki na hivi; haitoshi, tunahitaji Sheria *specific* kwa ajili ya *SACCOS*, *specific* kwa ajili ya kutuhakikishia usalama wa Wananchi na fedha zao katika *SACCOS*, kinyume cha hapo tutakuwa tumecheza. Tuleteeni hiyo Sheria kwa haraka sana.

Sheria iliyopita ilikuwa inazungumzia *VICOBA*, Sheria hii ipo *silent*. Hivi tunangojea mpaka ya *DECI* yatokee kwenye mfumo wa *VICOBA*? Tunalinda vipi fedha za Wananchi kwenye *VICOBA* ambazo sasa akiba za Wanachama wale ni *billions of money*; hivi tunaziacha tu hivi hivi bila kuzisimamia; naogopa sana! Mheshimiwa Waziri twendeni kwa haraka. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumepitisha Sheria hapa ya kutoza kodi kwenye Vyama vya Ushirika, lakini nataka niseme sisi tutakuwa ni watu wa ajabu sana; takwimu zinatambiaje kwa Vyama vya Ushirika tu, uwekaji wa akiba ulimwenguni umefikia dola bilioni 1.1 trilioni, utoaji wa mikopo umefikia dola bilioni 912. Katika hizo, Afrika *contribution* yake ni nini? Afrika ni asilimia 0.4 uwekaji wa akiba, utoaji wa mikopo ni asilimia 3.9. Katika hizi utoaji wa mikopo na uwekaji wa akiba, Northern America ambayo inajumlisha Canada na Marekani; utoaji wa mikopo asilimia 83, uwekaji wa akiba asilimia 84. Hawa ambao wana mafanikio kiasi hiki ya *financial penetration*, hawatozi kodi kwenye vyama vyao. Sisi ambao uwezo ni *only* asilimia 0.4 tunaenda kutoza vyama hivi kodi. Wananchi hawana huduma za kifedha, tunataka mfumo huu uimarike, waweze kupata huduma za kifedha, tunaenda kua Ushirika huu kwa kuwatoza kodi. Wamekani ambao kila kona wana *financial penetration* ipo juu, hawatozi kodi kwa vyama hivi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, inasikitisha, tuliangalie upya, tuondoe biashara ya kutoza kodi kwenye Vyama hivi ili

tuvipe nguvu viweze kuwasaidia Watanzania, huduma za kifedha ziweze kuimarika. *(Makofi)*

Mwisho kabisa, pamoja na kuheshimu sana mawazo ya wengine, lakini Mheshimiwa Waziri anaelewa, hakuna popote ulimwenguni ambapo wameondoa APEX...

*(Hapa Kengele ililia kuashiria kwisha
kwa muda wa mzungumzaji)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mbunge hiyo ni kengele ya pili.

Waheshimiwa Wabunge, baada ya kumsikiliza Mheshimiwa Dunstan Kitandula, naye ni mzoefu sana kwenye eneo hili la Ushirika kama alivyosema yeye mwenyewe, basi ninaomba nimwite Mheshimiwa Mustapha Akunaay na ninaona hayupo. Naomba nimruhusu Mheshimiwa Sabreena aongee katika nafasi hiyo, halafu Mheshimiwa Masoud ajiandae.

MHE. SABREENA H. SUNGURA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kuniona. Nami napenda kusema kwamba, siungi mkono Muswada ulioletwa na Serikali, lakini naunga mkono maoni ya Kambi Rasmi ya Upinzani kwa asilimia mia kwa mia. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa nini siungi mkono Muswada huu? Vyama vya Ushirika katika nchi yetu vinaundwa na asilimia kubwa ya Wakulima, japo Sheria inatoa fursa kwa watu wengine kuunda Vyama vya Ushirika

kama wachimbaji wadogo wadogo wa madini, Wavuvi, Wafugaji, lakini *majority* wa Vyama hivyo wamekuwa ni Wakulima na hususan wakulima wadogo wadogo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kumekuwa kuna ufiadini mkubwa sana kwenye Vyama vya Ushirika na mimi kwa mara ya kwanza kabisa, naomba nitupe lawama zangu kwa Serikali iliyopo madarakani kwamba, ndiyo inayochochea wizi huu na ndiyo inayolinda wizi huu na Serikali hii ndiyo ina-*support* wizi huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kazi ya CAG ni kufanya ukaguzi. COASCO imeonekana ina matatizo katika ukaguzi wa mahesabu ya Vyama vya Ushirika, fedha nyingi zinaibiwa, lakini hakuna hatua yoyote inayochukuliwa, badala yake Serikali inalipa fidia. Kwa nini tuiseme Serikali ya nchi hii inachangia ku-*support* wizi katika Vyama vya Ushirika? Kazi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali ni kuleta Muswada ambao utazingatia mapendekezo mbalimbali ambayo yametolewa na Wadau Wakuu wa Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo hii Muswada ulioletwa hapa hauonekani kuwa na nia ya thabiti ya kumkomboa Mtanzania, badala yake unawakandamiza. Huo ndiyo msingi wa mimi kusema kwamba, Serikali iliyopo madarakani ina-*support* wizi unaofanyika kwenye Vyama vya Ushirika. Kwa nini watu wasichukuliwe hatua? Kwa nini Sheria madhubuti zisiwekwe? Hivi tukisema watu waliohujumu Vyama vya Ushirika hata wawili, watatu, wanyongwe nchi hii watu waliobaki wataendelea kuvihujumu, lakini Sheria ipo kimya (*silent*)!

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hali hii Serikali bado inabeba mzigo wa lawama. Ukiangalia hapa unaona kabisa kuna bilioni 16 zimeliwa katika Sekta hii. Hiki kiwango ni sawasawa na Bajeti ya Wizara ya Maendeleo ya Mifugo na Uvuvi ama Bajeti ya Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia na Watoto; ni fedha nyingi ambazo tungesema hata wagawiwe akina mama na vijana katika Mikoa yote, takribani kila Mkoa ungepata shilingi milioni 600 ama na zaidi. Wajanja wachache wamekula, baadaye Serikali inakuja kusema inaleta fidia. Sasa, mimi nasema hapa kabisa mtu ambaye anatakiwa apewe lawama hizi ni Serikali iliyopo madarakani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia Muswada huu kwenye Kifungu cha 15(2), Tume inaweza kutoa maelekezo ya ujumla au mahususi kwa Maafisa Ushirika wanaotajwa chini ya kifungu hiki na Maafisa hao watatekeleza maelekezo hayo kwa dhumuni la kuwezesha utekelezaji wa kazi, chini ya kifungu kidogo cha kwanza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninapendekeza kama ilivyo kwenye Sekta ya Elimu, hawa Maafisa Ushirika katika *level* ya Mikoa na katika *level* ya Halmashauri, basi usimamizi wao ungefanyika na Sekretarieti za Mikoa na usimamizi wao katika *level* za Wilaya ungefanyika na Halmashauri zetu. Hii ingeweza kuwa kama mfano ambao umefanyika katika Sekta ya Elimu kwamba, Maafisa Elimu wanasimamiwa na Halmashauri. Tunaposema kwamba hii nguvu tuirudishe kwenye Tume, hapa kutakuwa na ukandamizaji mkubwa wa Wananchi na ili kuweka sawa uwajibikaji, ni vyema

Halmashauri na Sekretarieti za Mikoa, zingepewa jukumu hili la kusimamia wateule hawa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia Ibara ya 32 inatuambia kwamba, hakuna Chama kingine kitakachofanya shughuli. Ibara ya 32(5)(c), hakuna chama kingine kinachofanya shughuli zinazofanana na Chama kilichotuma maombi na kwa ajili ya watu hao hao katika eneo hilo hilo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa napo kuna ukiritimba. Tunaposema kwamba, Ibara ya 99 tunaruhusu Vyama baadaye kuja kujigawanya kama vitaona kuna haja hiyo na kuwa Vyama viwili tofauti. Kwa nini tunaweka kipengele hiki ambacho kinawafunga watu hawa wasiwe na Vyama vya aina moja katika eneo moja. Tukiangalia mfano mdogo tu wa *SACCOS*, kuna wenzetu wa *DECI*, juzi juzi walitapeliwa mabilioni ya fedha mpaka leo kimya hatujui nini kinaendelea. Sasa kuna *SACCOS* zingine inawezekana wale watendaji wataonekana ni wezi na siyo waaminifu katika jamii, lakini Wanachama watahondwa kuanzisha Chama kingine kwa sababu Sheria hii inawabana. Sasa hapo jamani tunaenda wapi? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala hili litakuwa haliwatendei haki Wanachama na lile lengo la kusema Vyama vya Ushirika ni Vyama vya Hiari, litakuwa kwa upande mmoja limeondoshwa. Ukija kwenye Ibara ya 53(1) yanazungumziwa mamlaka ya kutunga masharti. Hapa napendekeza kwamba, mamlaka ya nidhamu ingekuwa ni Mkutano Mkuu wa Wanaushirika wenyewe na isiwe Tume,

kwa sababu hawa watu ndiyo wanaotoa fedha zao, hawa watu ndiyo wanaobana makato ya kila siku, hawa watu ndiyo wamiliki wa vyama hivi. Mamlaka ya nidhamu inapokuwa inawekwa kwa chombo kingine ambacho hakina uchungu na vyama hivi, kwa kweli hapa tunakuwa hatuwatendei haki Wananchi hawa na Watanzania kwa ujumla.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya hapo, sasa ningependa kuishauri Serikali baadhi ya mambo. Mheshimiwa Waziri husika mwenye dhamana anatokea Mkoa wa Kigoma. Kigoma kumekuwa na lalamiko kubwa la Zao la Tumbaku. Kigoma tunalima zaidi ya kilo milioni nane za tumbaku kwa mwaka, Mkoa wa Singida unalima zaidi ya kilo milioni nne kwa mwaka, lakini Singida ni Mkoa wa kitumbaku na Kigoma siyo mkoa wa kitumbaku. Athari yake inakuja wapi? Mkoa kwa maana hiyo sasa umekosa mtu ambaye ni Mkaguzi ama wanamwita *classifier*, kwa hiyo, Mkoa unategemea *classifier* kutoka Tabora, akague Tabora akimaliza ndiyo aje Kigoma. Anapopiga hatua kuja Kigoma anakuta tumbaku imeshashuka thamani, kwa sababu inavyozidi kukaa thamani yake inapungua. Sasa tulitaka Waziri baadaye akija atueleze ni kwa jinsi gani ataishauri Bodi imlete Mkaguzi wa Mkoa wa Kigoma awepo pale kwa niaba ya Wanakigoma na afanye ukaguzi kwa wakati ili wakulima wetu wafaidike kama wanavyofaidika wakulima wengine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nami pia siungi mkono suala la kuwepo na *APEX*. Kumekuwa kuna malalamiko mengi sana ya *APEX*. Wakulima hapo zamani walikuwa

wananunua bidhaa zao kwenye makampuni, bidhaa zile bei ilikuwa ni nzuri na ilikuwa ni kwa wakati. Baada ya sheria kugeuzwa kwamba, *APEX* sasa iingilie kati ichukue *tender* ile, imekuwa ni shida. Hapa ninapoongea, *APEX* imeenda Mahakamani, Wakulima wa Tabora wasipewe pembejeo na Makampuni, kwa sababu wao watapata hasara wameagiza mbolea Uingereza. Katika hali hii tunamsaidiaje mkulima wa nchi hii? Namwomba Mheshimiwa Waziri, akifute kipengele cha *APEX*, kwa sababu hakina tija kwa Watanzania. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine ambalo ningependa kuishauri Serikali ni kuhusu *auditing*. *COASCO* imekuwa na malalamiko mengi kwa muda mrefu na imeshindwa ku-*perform*. Kwa hiyo basi, kama inawezekana ni vyema Mkaguzi Mkuu Hesabu za Serikali akaingia katika suala zima la *auditing* ama kama watu hawa watapewa mamlaka sasa ya kuingia mkataba na *Private Auditing Firm* ziwe zinawasaidia mahesabu yao ili kuweka mambo sawa, kwa sababu *COASCO* inaonekana kabisa imeshindwa. (*Makofi*)

Suala lingine lilikuwa ni kuzihamasisha Sekta mbalimbali *apart from* kilimo, yaani Sekta nyingine mfano, uvuvi, mifugo, madini na kadhalika, nazo *at least* ziingie katika uundwaji wa Vyama vya Ushirika ili Vyama hivi viwe na tija na visionekane kwamba vimekuwa *dominant* na chama kimoja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine ningependa kuishauri Serikali kwamba, baada ya mabadiliko mbalimbali

ambayo Wabunge wamependekeza yafanyike, kama itapita, basi kanuni zake zisicheleweshwe. Sheria hii iandikwe katika lugha nyepesi ili Wananchi na wadau ambao hawako *aware* na masuala haya, waweze kuelewa lengo la sheria na kanuni. Suala lingine ambalo ningependa kuishauri Serikali ni kwamba, Idara hii ya Ushirika sasa iweze ku-*stick* sehemu moja, isije kuwa kama hapo mwanzoni mara ipo TAMISEMI, mara Viwanda na Biashara, mara irudishwe Kilimo. Kama tumeamua ibakie Kilimo, basi ibakie Kilimo kwa miaka yote ili hata utekelezaji wake na ufanisi uwe ni wenye maana zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, la mwisho kabisa, kuna haja sasa ya Vyama hivi vya Ushirika viweze kujiendesha kibiashara; kwa mfano, Vyama vya Ushirika viweze kumiliki maghala badala ya kutumia maghala ya watu binafsi. Hata hivyo, vinaweza vikafanya *agro-processing* vikawa vinasindika mazao kwa ajili ya kufanya *value addition*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Nakushukuru sana Mheshimiwa Sabreena, kwa mchango wako.

Waheshimiwa Wabunge, nilisema sasa nitamwita Mheshimiwa Masoud Salim, atafuatiwa na Mheshimiwa Magdalena Sakaya, atafuatiwa na Mheshimiwa Pudenciana Kikwembe.

MHE. MASOUD ABDALLAH SALIM: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi ya kuchangia

Muswada huu wa Sheria ya Vyama vya Ushirika wa mwaka 2013 na hasa ukitilia maanani kwamba, inakuwa ni sauti ya kwanza kwa upande wa pili wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kusema kwamba, ili kurejesha imani ya Wanachama wa Vyama vya Ushirika, ni vyema Viongozi wote waliofanya ubadhirifu, Viongozi wa ngazi mbalimbali za Ushirika, waliosababisha Ushirika kufa au kudorora, Serikali ihakikishe kwamba wanafilisiwa. Hoja siyo kupeleka Mahakamani, Wabunge wamesema hapa kwamba, kuna tatizo huko Mahakamani, unaambiwa kwamba masuala yao hayajakaa vizuri. Mishahara yao Viongozi hawa hailingani na mali walizonazo. Manung'uniko ya Wananchi yamekuwa makubwa, wamejilimbikizia mali nyingi mno. Sasa cha msingi ni kwa nini Serikali imebariki wizi na ufisadi kwa kulipa madeni na isiandae mazingira ya kuwachunguza hao mafisadi Viongozi wa ngazi zote, kuchukua mali zao na kuziua, baadaye kurudisha fedha kwa Wanaushirika? Hiyo ndiyo itakuwa mwarobaini na hili lilikuwa jambo langu la kwanza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili, tumesikia hapa wakulima wa tumbaku na Wabunge wengine wakipiga kelele sana huko Tabora. Kwa kuwa mimi natoka upande wa pili wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na kadiri ninavyofuatilia maelezo mbalimbali, Viongozi hawa ambao wanajulikana, ambao wamepelekea kuwaingizia madeni Wanaushirika wa Tumbaku Tabora ya shilingi bilioni 16.2 kwa nini basi wasifilisiwe? Mimi nadhani Serikali hapa ikae makini, iangalie utaratibu wa nini cha kufanya, huwezi

ukawaingiza Wanaushirika kwenye madeni ambayo hayawahusu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashangaa sana, muda mrefu Mwenge huu wa Uhuru tangu uanzishwe ni kwa nini basi haujamulika hawa wahujumu uchumi? Huu Mwenge wa Uhuru unamulika akina nani, kaulimbiu za nini kila siku? Napata mashaka na napata kigugumizi, sielewi dhana ya kumulika maadui wa kuhujumu uchumi wa Mwenge wa Uhuru. Kama kweli Mwenge wa Uhuru una dhamira hii, nadhani wahujumu uchumi wa mazao mbalimbali katika Ushirika wangelitajwa na wangelibainika na uchafu huu leo usingekuwa ukitolewa leo Bungeni. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, siku zote tunasema tunahitaji fedha kwa ajili ya kuwasaidia Wananchi, Serikali inasema haina fedha ikiwa na misamiati mbalimbali; kwa mfano, kasungura kadogo, kasungura kachanga, kasungura kamekonda, mifupa mingi nyama kidogo, subirini mwakani sungura atanenepa atanona. Tatizo hili Serikali kubariki wizi, Serikali kubariki mafisadi, Serikali inaendelea kuwalea kwa kulipa madeni, tabia hii mbaya ya Serikali lini mtaacha? La kwanza. *(Kicheko)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili, hiyo ilikuwa ni dibaji yangu ya kwanza. Naungana kabisa na Kifungu cha 32(5)(c), ambacho kinaleta ukiritimba mkubwa, kinamzuia au kinazuia pale ambapo kuna Chama cha Msingi kimeanzishwa ndani ya eneo moja hakiruhusu kuanzishwa kwa chama kingine; hili ni tatizo. Kumekuwepo manung'uniko na malalamiko makubwa. Ukienda kule

Kilwa Kusini, Kata ya Nanjilinji, Kijiji cha Nanjilinji 'A', Wananchi baada ya kugundua kuna matatizo mengi, wao waliamua kuanzisha chama chao kingine, Umoja wa Watu wa Nanjilinji (UNA). Kulingana na utaratibu huu, Chama kile hakikusajiliwa kimeachwa. Kwa hiyo, kuna manung'uniko makubwa na walifuata taratibu zote na masharti yote, lakini leo hii kuna manung'uniko makubwa kule Nanjilinji na ndiyo majirani zao wale wa Likawage, wale wa Nakiu, Makangaga, wanasema bwana Serikali sikivu mbona haisikii; tatizo ni nini? (*Makofi*)

Mwenzangu aliongelea mara moja na siyo muda mrefu akasema, hata mfumo huu wa Stakabadhi Ghalani vilevile katika Ushirika huu kuna tatizo na Serikali bado inasema inasikia lakini hasikii. Mara nyingi tunapiga kelele; jamani katika mfumo huu wa stakabadhi ghalani ambapo wakulima wenyewe wa Zao la Korosho katika Mikoa ya Lindi na Mtwara wanasema mfumo huu hauwafai, kwa sababu hauwapi fursa ya kuuza mazao yao wakapata kiasi cha fedha wanachopata wakafanya jambo wanalolihitaji. Kama bei ya korosho ni shilingi 800, unalipwa shilingi 600, shilingi 200 unaambiwa utapewa baadaye. Pia mfumo huu hauruhusu vilevile kama kuna mkulima hata kama ana bei ya shilingi 1,200 kuweza kuja kununua korosho nje ya taratibu zile za Chama cha Ushirika. Ni kweli manung'uniko yapo na ni makubwa sana, kuna mfumo huu ambao haukai vizuri. Mimi nadhani Serikali kuna haja ya kuangalia utaratibu ulio mzuri, ambapo masuala ya Stakabadhi Ghalani yatapatiwa ufumbuzi ili kupunguza manung'uniko ya ndugu zangu, wazee wangu, shemeji zangu wa Lindi, Mtwara na Pwani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nina jambo lingine ambalo nataka nilieleze; hivi karibuni kulikuwa na kauli tuliisikia katika vyombo vya habari kwamba, kuna Viongozi wanakula bila kunawa, ikaonekana kwamba, Viongozi ambao hawako tayari kuwasaidia Wanachama hasa wakulima. Kauli ilitolewa na Kiongozi, nadhani Mheshimiwa Rais, ilikuwa ni kauli moja ya kuwaamsha kuwaambia Viongozi wa Ushirika wa *KCU* Kagera kule kwamba, waache tabia ya wizi na ufisadi. Kwa hiyo, jukumu letu kubwa ambalo linaonekana ni vyema tuangalie utaratibu huu; kwamba, Viongozi wote ambao wanabainika na taratibu mbaya za kudhoofisha ushirika basi wachukuliwe hatua.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia kuna manung'uniko kwamba, vilipoanzishwa vyama vingi vya Ushirika siasa iliingia. Je, Serikali ina mkakati gani wa ziada kuwachunguza Viongozi wa Kisiasa hasa Chama cha Mapinduzi, ambao wamejikita kwenye ngazi mbalimbali za Vyama vya Ushirika, ambao hata pale ambapo wakifanya ubadhirifu baadhi ya maeneo mengine watu wanakuwa na kigugumizi kuwachukulia hatua? Kuna manung'uniko mengi sana; je, Serikali ina mkakati gani wa ziada ili kwenda sambamba na maneno ya Mheshimiwa Rais; kula bila kunawa bila aibu, ili watu hawa nao ionekane kwamba jambo wanalolifanya siyo sahihi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, yalitolewa maelezo kwenye Hotuba ya Kamati wanasema, wabadhirifu wa fedha za Ushirika wakishafikishwa Mahakamani, mashauri yanakuwa hayathibitiki ingawa taarifa za Mkguzi inaonesha kuna

upotevu. Hili nililisema mwanzo, lakini naliongelea zaidi. Hapa pana tatizo na katika hili ina maana kwamba, Serikali lazima iandae mazingira kama kweli wanapelekwa Mahakamani, uthibitisho upo na hata Mahakama ikisema mashauri yao haya bado hayajathibitika, Serikali inachukua hatua gani ya ziada? Swali hilo naomba Mheshimiwa Waziri akifanya majumuisho anijibu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya hayo machache niliyoyaongelea, bado nasema kelele za Waheshimiwa Wabunge, ondoa *APEX* ili ionekane sasa basi katika eneo hili wakulima wanaostahili kupata haki zao, wanapata haki zao bila kudhulumiwa na bila kunyonywa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya hayo machache, nakushukuru na kwa sababu nilikuwa mchangiaji wa kwanza kutoka upande wa pili wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, nasi tukiboresha Muswada huu wa Vyama vya Ushirika mwaka 2013. Nakushukuru sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Masoud Salim.

Waheshimiwa Wabunge, sasa nitamwita Mheshimiwa Magdalena Sakaya na Mheshimiwa Pudenciana Kikwembe, ajiandae.

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipa fursa hii muhimu niweze kuchangia kidogo kwenye Muswada ambao upo mbele yetu. Wote tunafahamu kwamba, dunia nzima utafiti umefanyika na Ushirika umeonekana ndiyo njia pekee ya

kumuinua mkulima kuanzia ngazi ya chini kabisa. Hapa Tanzania tuna mikoa ambayo kwa miaka ya nyuma imeonekana mifano, kwa jinsi ambavyo imeendelea kwa sababu ya Ushirika. Kwa mfano, Kilimanjaro, leo tunasema Mkoa wa Kilimanjaro umepiga hatua, kwa sababu Vyama vya Ushirika Kilimanjaro miaka hiyo vilifanya kazi vizuri kwa kutumia Zao la Kahawa. Twende Bukoba, walifanya vizuri, leo watu wa Bukoba wamesoma vizuri kwa sababu Ushirika ulikuwa na nguvu, watoto wao wakasoma vizuri na kukawa na maendeleo. Twende Mwanza na Mikoa mingine ambayo ni ya mifano ya maendeleo Tanzania ni kwa sababu ya Ushirika wakati huo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo Mkoa wetu wa Tabora pamoja na kuwa umekuwa na Vyama vya Ushirika kwa muda mrefu, bado Wananchi wa Mkoa Tabora ni maskini kweli kweli. Suala la kujiuliza ni kwa nini tulime tumbaku tena kwa wingi katika Mikoa yetu Tanzania na inaingiza kipato kikubwa kwa uchumi wa Tanzania kwa miaka yote na wakulima wa tumbaku waendeleo kubaki maskini? Siri iliyopo hapa ni suala kwamba, *APEX* imekuwa mnyonyaji wa Wakulima wa Tumbaku Tabora. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, yupo Mbunge ambaye amesimama hapa tena namheshimu sana, lakini bahati mbaya kule kwake *APEX* haipo. Akasimama hapa akasema, Tanzania kuna *APEX* mbili tu na inayofanya kazi vizuri ni ya Mkoa wa Tabora. Anatakiwa awaombe radhi Wakulima wa Tumbaku wa Mkoa wa Tabora. *APEX* imefanya kazi ya kujilimbikizia mali. Viongozi wa *APEX* ni matajiri wa kutupa leo; wanawabambika madeni

makubwa Wakulima wa Tumbaku na wanasambaza mbolea kwa bei ghali wakijua kwamba, watakwenda kuchukua mazao watayauza.

T A A R I F A

MWENYEKITI: Mheshimiwa Sakaya, subiri. Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla!

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa heshima na taadhima, naomba nimpe taarifa mzungumzaji anayezungumza sasa hivi kwamba, hakuna *APEX* iliyo katika mkoa. Katika mkoa kunakuwa...

MWENYEKITI: Kanuni ya ngapi Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla?

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, Kanuni ya Taarifa.

MWENYEKITI: Kanuni ya Taarifa ya ngapi?

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Kanuni ya 67, Fasili ya 8.

MWENYEKITI: Hebu isome inasema nini.

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Vilevile ...

MWENYEKITI: Umesema 67, Fasili ndogo ya 8.

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Ni 68, Fasili ya 8.

MWENYEKITI: Basi naomba uketi halafu utakapokuwa uko vizuri kwenye Kanuni ndiyo utasema, kwa sababu Kanuni uliyoitumia siyo sahihi.

Mheshimiwa Magdalena Sakaya, endelea!

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Naomba dakika zangu nilizokaa chini zilindwe.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilikuwa kwenye suala la *APEX*. *APEX* sasa hivi wanachelewesha masoko ya kununua tumbaku wakijua Wakulima wa Tabora kilimo kikubwa ni tumbaku na wanasomesha watoto wao kwa kutumia tumbaku, wanakula nyumbani kwa kutegemea tumbaku, wanachelewesha masoko makusudi ili walete mahindi wawakopeshe kwa bei ghali waje wakate kwenye tumbaku. Hivi sasa Mkoa wa Tabora, Wananchi wanasambaziwa mahindi. Viongozi wa *APEX* wanasambaza mahindi kwa sababu ya njaa, lazima uchukue penda usipende. Wakati huo huo tumbaku yako ipo ndani, wakija kuichukua wanakata *straight*, matokeo yake wakulima wa tumbaku wanafanyia kazi madeni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kwa nini Tanzania nzima kuwepo na Vyama vya Ushirika vingi lakini ni Mkoa wa Tabora tu ndiyo kuwepo na *APEX*? Tunaiomba *APEX* iondoke kwenye Sheria. *APEX* ni mnyonyaji, *APEX*

wanajifurahisha wenyewe, *APEX* hawapo kwa masilahi ya wakulima.

T A A R I F A

MWENYEKITI: Mheshimiwa Sakaya, taarifa.

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimesimama kwa mujibu wa Kanuni ya 68(8), ambayo inasomeka kwamba: "Vilevile Mbunge yeyote anaweza kusimama mahala pake na kusema taarifa na kwa ruhusa ya Spika atatoa taarifa au ufafanuzi kwa Mbunge anayesema, ambapo Spika atamtaka Mbunge anayesema aketi kusikiliza taarifa hiyo."

MWENYEKITI: Tayari nimeshamtaka aketi Mheshimiwa Magdalena; taarifa yako inahusu nini?

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, mzungumzaji anayechangia, inaelekea anazungumza jambo ambalo halifahamu, kwa sababu hakuna *APEX* katika mfumo wa muundo wa Ushirika, ambayo iko katika ngazi ya Mkoa. *APEX* inatafsirika kwa Kiswahili kama Kilele na Chama cha Ushirika Kilele kinakuwa katika ngazi ya Taifa hakiwi katika ngazi ya Mkoa. Kwa hiyo, ninaomba nimpe hii taarifa ili imsaidie kujenga hoja yake kuwa, Chama Kikuu cha Ushirika kwa kule kwetu ni *WETCU*, ambayo ipo katika ngazi ya Mkoa na siyo katika ngazi ya Kitaifa kama vile *APEX* kwa tafsiri hiyo. Ninaomba kuwasilisha.

MWENYEKITI: Taarifa hiyo Mheshimiwa Sakaya?

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa ninaikataa na inaelekea Mjumbe hakunisikiliza; ninarudia, yupo Mbunge amesimama Bungeni hapa kasema Tanzania nzima kuna *APEX* mbili tu na *APEX* ya Mkoa wa Tabora ndiyo inafanya kazi. Nilikuwa ninasema kuwa, Mbunge huyo hajui *APEX* ya Tabora, kwa sababu, kwanza, siyo Mwanatabora, kwa hiyo, Mheshimiwa Mjumbe hakunisikiliza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninaendelea.

MWENYEKITI: Endelea.

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninaomba kuisitiza kuwa ili kuwakomboa Wananchi na ili kusaidia Vyama vya Ushirika vifanye kazi, tusiweke mifumo inayosaidia ulaji wa watu, tuweke mifumo inayosaidia kile kidogo kinachopatikana kiende *straight* kwa wakulima. Wakulima wana vyama vyao vya msingi vya *primary* wanaunda *secondary*, waende kwenye *union*, kuna haja kuwa *intermediate*, kitu ambacho kimewekwa kwa ajili ya kutafuna fedha za wanyonge tu. Ninaomba hilo liondoke, Mheshimiwa Waziri asimamie kwenye *point*, *APEX* iondoke, *APEX* ni ulaji wa watu na wako watu wamekula mlungula hapa Bungeni kuitetea *APEX* kwa manufaa ya wachache. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine ambalo limeua Vyama vingi vya Ushirika ndani ya Tanzania na *particularly*

Mkoa wa Tabora na Tanzania kwa ujumla ni uwepo wa Wanasiasa kwenye Uongozi wa Vyama vya Ushirika. Mimi siyo mara moja wala mara mbili kusimama ndani ya Bunge hili kusema ni makosa makubwa kwa Madiwani, wengine ni Wabunge, wengine ni Viongozi wa Vyama vya Siasa, wanaingia kuongoza Vyama vya Ushirika, wanaleta *interst* za siasa kwenye Vyama vya Ushirika. Wananchi wenye dhamira ya dhati kuunganisha Vyama vyao hawapewi fursa. Matokeo yake, leo Vyama vyote vime-*paralyze*, kwa hiyo, ninaiomba Sheria kuanzia ngazi ya Taifa, Mkoa, Wilaya mpaka Kijiji, Kiongozi yeyote ambaye ni Mwanasiasa, asiingie kuwa Kiongozi wa Chama cha Ushirika.

Ninapendekeza *very specific* kwa sababu ni suala la msingi sana, Wanasiasa wasiruhusiwe, Kiongozi yeyote wa Chama cha Siasa kwenye nafasi ya Uongozi wa kila siku; Wenyeviti, Wawakilishi wa Vyama vya Siasa ngazi zote, wasiwepo kwenye Vyama vya Ushirika. Kama umeamua kuwa Mwanasiasa, basi usiingie kwenye Uongozi wa Chama cha Ushirika. Mwanachama inakubalika, hata mimi ni Mwanachama wa Chama cha Ushirika, lakini kwenda kuwa Kiongozi pale wakati mimi ni Mbunge, ninawanyima haki na fursa wale wanaoendesha vile vyama. Viongozi wa ngazi nyingine, Wawakilishi wa Wananchi, Wenyeviti wa Vitongoji, Wenyeviti wa Serikali ya Vijiji, Wenyeviti wa Mitaa, Madiwani, wasiwe Viongozi kwenye Vyama Vya Ushirika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ikiwa Sheria hii itaainisha masuala haya ya kutokuingiliwa kwa Vyama hivi, nina uhakika Vyama hivi kwa kupitia Sheria mpya ambayo ni

nzuri sana, itaweza kusaidia Ushirika kuendelea kufanya kazi na hivyo kuinua Wakulima wa Mikoa yote hapa Tanzania. Suala lingine ambalo ni la msingi ni la kuwezesha kwa Ofisi za Ushirika katika ngazi zote na hasa ngazi ya Halmshauri, kwa kiasi kikubwa, kwa sababu uzoefu ambao tumekuwa nao kwa muda wote, kwanza, Maafisa Ushirika wa ngazi za Wilaya hawana uwezo, uwezo wao ni mdogo wengine ni wazee, wengine hawajui hata wajibu; sijui hawana Kanuni zinazowaongoza kwamba wafanye ukaguzi wa mara kwa mara hawana, wanachofanya wao wanakaa ofisini biashara imeisha.

Kuna vyama vimekaa miaka mitatu mpaka minne havijasajiriwa na Afisa Ushirika yuko pale. Mimi siyo mara ya kwanza kuleta malalamiko kwa Waziri; kwa mfano, Afisa Ushirika wa Wilaya ya Urambo ni mzee, amekaa pale miaka thelathini na kitu, kiasi kwamba, Vyama Vya Ushirika vyote vya Wilaya vina matatizo. Kwa hiyo, ninaomba tutakapokuja na Sheria mpya, tuhakikishe tunaweka watu wenye uwezo wa kutosha kwenye ngazi za Halmashauri, kwenye ngazi za Kata, kwenye ngazi za Kijiji, kwenye ngazi ya Mkoa mpaka Taifa. Kwa kupitia *Commission* ambayo imeundwa na Sheria hii, tutahakikisha kuwa Ushirika unakuwa na uwezo kwa sababu siyo kukaa tu kwenye kiti uwe mbunifu kwamba ni nini kifanyike, Ushirika upige hatua, fedha za Ushirika zitoke wapi siyo kwa kutumia tena yaleyale mazao kwa ajili ya kutafuna.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine nikienda kwenye Sheria yenyewe sasa kwenye Kipengele cha 22, Vyama vya Ushirika kwenye *Cap* ya 16, mipango ya maendeleo ya

Vyama vya Ushirika ipitishwe na *Commission* kabla ya kutekelezwa. Tulipendekeza kwenye Kamati kuwa, inaweza kuleta urasimu kwa sababu ina maana mipango inayokuja ni mingi kwa wakati mmoja, Vyama vya Ushirika vipo Tanzania nzima, kama mipango italetwa sehemu moja na hawawezi kutengeneza mipango yao mpaka ipitishwe na *Commission*, inaweza kuleta urasimu, Vyama vikashindwa kufanya kazi *simply* kwa sababu mipango yao haijapitishwa. Kwa hiyo, ninaomba Sheria na Mheshimiwa Waziri tuwe na mfumo mzuri utakaorahisisha kupitisha mipango hii ya Vyama vya Ushirika ili inapokuja ndani ya siku mbili au tatu iwe imepitishwa, waendeleo kuitekeleza kulingana na walivyojipangia kwenye Vyama vyao.

Suala lingine ni kipengele cha 8, kifungu cha 71. Sheria imetoa fursa kwa Vyama vya Ushirika kuongeza mapato kwa kununua hisa na kuuza hisa zao kwenye masoko ya mitaji. Mimi ninakubaliana nalo kwa sababu ni suala zuri la kujenga Vyama vyetu vya Ushirika viweze kuwa na nguvu. Ninachoomba hapa lazima Kanuni zije ziwe *very strict*, kuwepo na uwazi, wasiruhusiwe Viongozi na kuamua kuchukua fedha za Chama cha Ushirika kwenda kununua hisa watafanya kitu cha ajabu. Wanaweza kuchukua fedha za Wanachama bila taarifa, wananunua hisa, wanauza, wanachukua mapato na kurudisha pesa pale. Kwa hiyo, inakuwa Wanachama hawanufaiki na fedha zao? Ninachoomba ni kuwa Kanuni zieleze kwamba, ni lazima Wanachama wajulishwe fedha yao inatoka kwa ajili ya kwenda kununua hisa na kwenye Mikutano waridhie kabla ya fedha yao kwenda kununua mitaji na wajue wananunua

mtaji wapi na watanufaikaje na huo mtaji kutokana na fedha inayotoka ndani ya chama chao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine la mwisho ni adhabu. Sheria nzima adhabu ni ndogo sana, adhabu ambazo zimependekezewa huku haziendani na makosa ya kuuu na kutafuna fedha za Wananchi. Ninaiomba Sheria itamke wazi kuwa, anayepatikana na kosa la kuiba fedha za wanyonge, fedha za wakulima, cha kwanza afilisiwe, cha pili afunguliwe mashtaka kama la kuhujumu uchumi kama alivyosema Mheshimiwa Mbunge mmojawapo, liwe ni kosa la kuhujumu uchumi. Ushirika ni Uchumi wa Wananchi, kwa hiyo, afunguliwe mashtaka ya kuhujumu uchumi afilisiwe na baada ya hapo *fine* kubwa zifuate na adhabu na hata kifungo cha maisha. (*Makofi*)

Tukihakikisha kuwa yote haya yanafuatiliwa, angalau tutahakikisha shirika unapiga hatua. (*Makofi*)

La mwisho...

*(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha
kwa muda wa mzungumzaji)*

MWENYEKITI: Kengele ya pili.

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA: Ahsante. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Dkt. Pudenciana Kikwembe!

MHE. DKT. PUDENCIANA W. KIKWEMBE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninashukuru kwa kupata nafasi ya kuchangia Muswada huu, japokuwa muda nitakuwa nao mchache, lakini nitajitahidi kuongea kwa kadiri nitakavyoweza.

Ninapenda niungane na Wabunge wote waliotangulia katika kuunga mkono Muswada huu na mimi pia ninaunga mkono hoja na. Ninapenda kusema kuwa, ninaunga mkono mapendekezo yote yaliyotolewa na Kamati, ninajua wapo baadhi ya Wabunge wanasema wanashangaa kuna *APEX* mbili kama Mjumbe aliyetangulia kuongea. Ninapenda tukumbushane kuwa, Bunge lako Tukufu limeunda Kamati mbalimbali kushughulikia shughuli mbalimbali kutokana na sekta husika kwa niaba ya Wabunge wote. Kwa hiyo, mimi ninaipongeza Kamati na ninapenda kuwapa moyo waendeleo na kazi yao nzuri waliyoifanya na hatimaye tuko hapa tunajadili. (*Makofi*)

Nianze na huu ubadhirifu ambao karibu Waheshimiwa Wabunge wote wameongelea, ubadhirifu wa Vyama vya Ushirika, ambao umekithiri kupita kiasi. Ningependa niulize leo tunajadili Muswada wa Tume ya Maendeleo ya Vyama vya Ushirika; je, Tume hii itaenda kutatua matatizo yaliyokuwepo huko mwanzo? Hilo ndilo suala la msingi, kama haitaenda kutatua matatizo ya wakulima kwa kweli haitakuwa na sababu kwa nini tunakaa hapa tunajadili wakati inaonesha kabisa, jinsi majadiliano yalivyoenda ndani ya Ukumbi huu, kuna *interest* tofauti kuhusiana na masuala ya Ushirika kwa ujumla.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kusimama hapa na naongea kwa niaba ya wakulima wa tumbaku wanaotoka Mkoa wa Katavi hususani Mpanda, wamenimba kuwa hawana sababu ya kuwa na chombo kinachoitwa *APEX*; kwanza, hawajui hata maana yake. Wanasema hiyo *APEX* ndiyo inayowapangia bei ya tumbaku kwa dola. Hiyo *APEX* ndiyo inayowaletea pembejeo kwa muda ambao siyo mwafaka. Kwa mfano, leo lilikuwa linaongelewa suala la mvua hapa Mkoa wa Katavi na Rukwa. Mkoa wa Katavi sasa hivi ndiyo tumeanza kusafisha mashamba, wakulima kule hawajui pembejeo watazipata lini, lakini ni hawahawa wanaojiita *APEX*. Sasa mimi sijui *APEX* ni kitu gani kama ni chombo, ni watu au ni nini wanajua wenyewe wanaohusika.

Kwa maana hiyo, sasa hivi Chama cha Msingi kilichoko Mpanda kimekwishalipa moja ya tatu ya wakulima na *two third* hawajalipwa pesa zao za mazao. Kwa nini? Mheshimiwa Sakaya, ametoka kuongea hapa kuwa, wakulima wanakopeshwa vyakula wanakuja kulipa kwa ile pesa itakayokuja kulipwa. Kwa hiyo, kama alikopeshwa na Chama labda shilingi milioni moja na akauza mazao yake akapata milioni mbili na nusu, atakatwa ile milioni moja aliyokopeshwa na ile milioni moja na nusu inakuja kufidiwa kwenye chakula; je, ni haki kweli?

Alichoongea Mheshimiwa Sakaya ni sahihi. Kwa hiyo, wakulima wamechoka na unyanyasaji huu, wanachotaka wao ni haki na mazao yao yalipwe kwa wakati husika na pembejeo ziletwe kwa bei inayostahili na siyo mara tatu au mara nne ya bei ambayo ipo. Hii itakuwa hatumwondolei

umaskini mkulima sana sana tunamwongezea umaskini. Lengo la Serikali ya Chama cha Mapinduzi ni Maisha Bora kwa Kila Mtanzania hasa katika kupunguza umaskini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine ni hili linaloongelewa la ubadhirifu, Viongozi, Mheshimiwa Waziri anawajua, sijui Mwenyekiti wa Bodi ya Tumbaku na nini. Hebu tufike mahali, nchi yetu inaongozwa kwa Sheria na kama Sheria zipo, kaka yangu Mheshimiwa Kakoso, alichangia hapa akasema anawajua baadhi ya wabadhirifu na Mheshimiwa Waziri wa Kilimo anawajua. Mheshimiwa Waziri kama ana dhamana na hawa watu, ana haki ya kuwachukulia hatua. Nchi hii inaendeshwa kwa Sheria; kwa nini tuwakumbatie wabadhirifu? Wananchi wetu kule ni maskini, tunapoongelea suala la umaskini tusililete kwenye maana na *definition* ya umaskini, tulilete katika hali halisi ya Mwananchi alivyo nyumbani kwake. Kwa hiyo, ninaomba kama kuna ubadhirifu na hizo pesa zinajulikana, shilingi bilioni 16, tafadhali sana tunaomba kama kulikuwa na sakata la Nishati na Madini ambayo iliundiwa Tume na hapa paundwe Tume, watu hawa wachunguzwe na wapelekwe Mahakamani. Nchi yetu inaendeshwa kwa Sheria, hatuna sababu ya kuoneana aibu, tunachotaka sisi ni maendeleo kwa Wananchi hasa walioko Vijijini kama mimi ninakotoka Katavi. (*Makofi*)

Lingine ni hili la kutenganisha Uongozi ili kuwe na uwajibikaji. Unajua wakati mwingine unaweza ukawa na nafasi nne ukashindwa kuzitumikia; sasa unang'ang'ana nazo zote za nini? Mwanasiasa unapokuwa kwenye Vyama vya Msingi ambavyo unajua kabisa hapa Mwananchi

atakuja moja kwa moja kwa Diwani au kwa Mbunge kuuliza au kusema shida zake na wewe ndiyo mhusika namba moja unatakiwa kujibu hii tuhuma; je, unaweza kujibu kweli?

Waheshimiwa Wabunge, mlioko humu ndani ni mashahidi, mnapokuwa Majimboni, Wananchi wanakuja majumbani kushitaki hawaendi hata kwa Mtendaji, wanakwenda moja kwa moja kwa Mheshimiwa Diwani au kwa Mbunge hapa ndipo wanajua watapata suluhisho. Sasa, mimi mwenyewe ndiyo mhusika mkuu na ndiyo ninayetakiwa kuikosa Serikali halafu ninaenda kukumbatia haya masuala; tutafika kweli?

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa suala la uwajibikaji na uongozi bora halitakuwepo. Kwa hiyo, ninaomba hili hapa kutokana na maoni ya Kamati. Ninaomba lichukuliwe uzito na tuangalie, sina maana Mheshimiwa Mbunge au Diwani au mtu yeyote mwenye uwezo wa kufanya kazi zaidi ya moja asifanye, hapana, unaweza kufanya ilimradi utajua majukumu yako utayaweka vipi. La msingi hapa ni uadilifu, kama utakuwa mwadilifu sisi hatuna tatizo na hilo.

Lingine ni hili la vyama kuwa katika eneo moja kwamba, kunakuwa na chama kimoja kingine kisiwepo, hapana, hili hata mimi ninaungana na Waheshimiwa Wabunge wote waliotangulia kusema kwamba, haitakuwa vyema kumwambia kwamba, kwa sababu hapa tuna chama kimoja basi chama kingine kisiundwe. Hii hakutakuwa na *competition*, ili kuondosha ukiritimba,

kinachotakiwa hapa ni lazima vyama viwepo na vi-*compete*.

Ninaenda moja kwa moja kwenye uanzishwaji na uendeshaji wa Vyama vya Ushirika. Aya ya 27, Vyama vya Ushirika vinaweza kuanzisha mradi pamoja au kwa kuingia ubia. *Section* ya tatu inasema, Chama cha Ushirika kinaweza kuungana na kampuni binafsi au ya Umma na kuanzisha ubia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini sasa hawa ni watu wanaoungana kwenye Vyama vya Msingi kule kwao, labda wapo watu ishirini, thelathini au hamsini; leo tunasema waungane tena na mbia, yaani waingie ubia; sasa unapoingia ubia, huyu mbia atakuwa kibiashara zaidi kuliko hawa walioko kwenye chama na inawezekana malengo yao yasifanane; je, hatuoni hiki kipengele kinaweza pia kuleta mkanganyiko katika namna ya kukiimarisha hiki chama? Mimi nilichokuwa ninaomba, hiki kipengele kama inawezekana kifutwe kwa sababu kinaweza kikasababisha badala ya kuuboresha Ushirika tukauvunja.

Lingine ni suala lakodi. Vyama vya Ushirika na Vyama vya Msingi ni vizuri vikaondolewa kodi kwa sababu lengo ni kutaka kuviimarisha na viweze kufanya kazi vizuri zaidi. Kwa haya machache ninafikiri na muda wangu umekuwa mfupi, kwa sababu Mheshimiwa pale alikuwa anampa taarifa Mheshimiwa sana, nikaona dakika zangu zimekwisha lakini kwa haya machache; mmeniongezea?

MWENYEKITI: Tumekuongezea.

MHE. DKT. PUDENCIANA W. KIKWEMBE: Ninashukuru sana. Ninaomba kama Muswada huu tunaupitisha kwa ajili ya hii Tume, maana Tume zimekuwa nyingi kiasi kwamba, ninaanza kuogopa; je, ni huu mpango tunaokuja nao wa *Big Results Now* ndiyo tunakuja na hizi Tume? Ninaomba hizi Tume tunazozitengeneza au tunazozipitisha tuhakikishe zinaenda kumlinda na kumkomboa Mwananchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna hili lingine la kusema Tume itaenda kushirikiana na *Reginal Administrative Secretary (RAS)*; lakini kwa nini asiwe Afisa Ushirika wa Mkoa moja kwa moja ama Afisa Ushirika wa Wilaya moja kwa moja, wakashirikiana na hii Tume badala ya kusema iende kwa *RAS*? Tutakuwa tunamwondolea majukumu kwa sababu hata ukisoma huu Muswada uko *general* zaidi, kiasi kwamba, unaweza kutoa mwanya kwa atakayeutumia au atakayeitumia hii Sheria kupindisha baadhi ya mambo. Kwa hiyo, ninaomba Kanuni zinazokuja ziwe *specific* kama hii Tume itaenda kushirikiana na *RAS* basi pale inaweza ikaainisha kuwa, *RAS* kwa maana yeye ndiyo Mtawala basi Afisa Ushirika ndiye atakuwa *responsible*, kwa sababu ndiyo anayefahamu amesomea haya mambo.

Lipo pia suala la uteuzi kwamba, Tume itateua, Rais atateua, Waziri atateua. Hizi ni nafasi za kitaaluma zaidi; kwa nini kusiwe na ku-*compete* ili kuondoa ile tafsiri au dhana ya kusema huyu ni ndugu yake na Profesa Msolla, huyu ni ndugu yake na Mheshimiwa Mussa, huyu ni wa Kikwembe; kwa nini tusiondoe hiyo dhana kwa sababu wasomi wapo wa-*compete* katika hiyo hali ambayo

tunaweza kuwapata watu wazuri kabisa, wenye moyo na ambao ni waadilifu na itakuwa ni rahisi sisi kuwawajibisha kuliko wale ambao wanateuliwa; kwa sababu atakuwa anawajibika kwa aliyemteua na si kwa wale wengine. Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, nina tangazo kutoka kwa Mkurugenzi wa Utawala na Rasilimali Watu, Mama Kitolina Kippa, anawaomba niwatangazie Waheshimiwa Wabunge kuwa, Mamlaka ya Ustawishaji Makao Makuu Dodoma, wanafanya Maonesho ya Huduma wanazotoa, ikiwa ni pamoja na kuwapatia viwanja Wabunge wanaohitaji. Maafisa wa Mamlaka hiyo wako eneo la Benki kwenye Jengo la Utawala, kwa hiyo, Waheshimiwa Wabunge wote mnakaribishwa kwenye Maonesho hayo na wale wenye mahitaji ya kupatiwa viwanja watakutana na Uongozi wa Mamlaka ya Ustawishaji Makao Makuu Dodoma katika eneo hilo. Hilo ni tangazo kutoka Ofisi ya Bunge.

Waheshimiwa Wabunge, jioni tutaanza na Mheshimiwa Halima Mdee na wengine tutaendelea nao hapo jioni.

Baada ya kumaliza orodha hii asubuhi, sasa ninasitisha shughuli hizi za Bunge mpaka saa kumi na moja jioni.

(Saa 7. 00 mchana Bunge lilifungwa hadi saa 11.00 jioni)

(Saa 11.00 jioni Bunge lilirudia)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea na kikao chetu kwa jioni ya leo na kwa faida ya Watanzania, Muswada uliopo mbele yetu ni Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika wa mwaka 2013.

Waheshimiwa Wabunge, baada ya kumaliza shughuli za asubuhi, Kamati ya Uongozi ilipokutana kwenye kikao chake saa tano, walipendekeza ratiba ya kazi na hasa kwa Muswada huu tuhitimisha leo. Orodha ya wachangiaji niliyonayo hapa, Wabunge walioomba kuchangia na ambao bado wapo kwenye orodha hii ni 19. Kwa hiyo, kwa hali yoyote ile uchangiaji wetu sasa utasitishwa mapema sana. Wakati Mheshimiwa Halima Mdee, niliyemwita kama mchangiaji wa kwanza atakapokuwa anachangia, basi nitakuwa nashauriana na Makatibu hapa Mezani kuona tunagawana vipi hizi dakika zilizobakia ili tuhitimisha kazi hii. Mchangiaji mwingine ataitwa kwa kadiri nitakavyoona inafaa, lakini nilitaka niwaarifu kwamba, uwezo wa kuwamaliza wachangiaji wote waliopo kwenye orodha haiwezekani na ni lazima Muswada huu tumalize leo.

Naomba sasa nimwite Mheshimiwa Halima Mdee na ninaendelea kufanya *consultation* na Makatibu wangu hapa Mezani, kama tutaona inafaa tunaweza tukawaingiza wachangiaji kulingana na nitakavyoona inafaa, lakini tuwe tayari kuhitimisha shughuli hii leo. Mheshimiwa Halima Mdee!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru nami nimepata nafasi ya kuchangia Muswada huu muhimu na nitachangia kwa kutoa maoni yangu kama

ambavyo ninaiona Sheria inavyosema; maana naona kuanzia jana mpaka leo asubuhi kuna makundi yanawaka moto sana, mimi sipo kokote, ila nitaeleza kwa mujibu wa mtazamo wangu na jinsi ambavyo Sheria ilivyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza, Sheria hii ikipita maana yake tutapata Sheria ya Ushirika mpya, lakini kwa watu ambao walishaandika vitabu mbalimbali ama ripoti mbalimbali ambazo zilifanyiwa tafiti kuhusiana na suala zima la Ushirika, walieleza sababu ambazo zilifanya Ushirika ufe ama uwe dhaifu. Nina nyaraka mojawapo ambayo pia Kambi ya Upinzani ilirejea kuhusiana na Kitabu cha Ushirika ambacho kilitungwa na Pius Ngeze na kwa bahati nzuri huyu Pius Ngeze ni Mwenyekiti wa CCM Mkoa wa Kagera, lakini pia ni Mwenyekiti wa Bodi ya Kahawa Tanzania. Alitaja sababu zifuatazo; Wanachama kutoelewa kazi za Vyama vyao, upungufu wa Watumishi wenye ujuzi wa kazi, ukosefu wa Demokrasia katika Vyama, ukosefu wa Watumishi wenye ujuzi maalum kwa kazi Fulani na uingiliaji wa siasa katika Vyama vya Ushirika. Pamoja na matatizo haya kujulikana, hakuna hatua zilizochukuliwa na Vyama viliendelea kusuasua.

Vilevile mwaka 2000, Taarifa ya Kamati ya Rais iliyoundwa mwaka 2000 kwa lengo la kufufua na kuendeleza Ushirika ilisema kwamba, moja ya sababu ya Ushirika kufa ama kuwa dhaifu ni ukosefu wa elimu na mafunzo ya Ushirika kwa Wanachama na Viongozi, jambo lililopelekea Wanachama kutojihusisha kabisa na maendeleo ya Ushirika wao, wizi na utawala mbovu wa

Vyama vya Ushirika vilivyopelekea mfumo wa rushwa usiokwisha katika ngazi zote za Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo tunatunga Sheria mpya, swali la kwanza ambalo tunatakiwa tujiulize; haya mambo yaliyoainishwa kwenye Ripoti ya Rais ya mwaka 2000 na yaliyoainishwa kwenye Kitabu kilichoandikwa na Mwenyekiti wa Chama cha Mapinduzi wa Mkoa yamekwisha ama yapo; kama yapo tutatunga Sheria lakini hatutafika popote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa nini ninasema hivyo? Ninasema hivyo kwa sababu sote tunajua, baada ya Ushirika kuonekana una nguvu, Watawala waliamua kuuingilia Ushirika wakiamini kwamba, Ushirika utaipindua Serikali iliyokuwa madarakani. Matokeo yake ni kwamba, Viongozi wa Vyama na Serikali waliingia na kwenda kuua Viongozi wa Ushirika. Leo tunatunga Sheria ndiyo, jana tumeona Wabunge wa CCM wakivuana nguo hapa, kwa hiyo, nilitarajia kwamba, hatua ya kwanza ambayo tungeifanya ni hao watu ambao tunajua ni wezi, tuwachukulie hatua, ambao wengi wao ni Viongozi wa Chama. Ndiyo maana nasema, hatutakuwa sahihi kuzungumza Viongozi wa Siasa wasiwepo kwenye Ushirika, lakini wakati huo huo hatuoni kwamba siyo sahihi Viongozi wa Siasa ambao ni Wabunge, kuwepo kwenye Bodi mbalimbali za Taasisi na Idara mbalimbali za Serikali. Tunakuwa *biased* kwa sababu tuna *interest*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli unapokuwa Kiongozi na unapoingia sehemu, maana yake ni kwamba,

unapotakiwa usimamie utashindwa kusimamia kwa sababu wewe ni sehemu ya huo wizi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunajua Ushirika ulivyodhoofishwa na kuuwawa, ikaundwa Bodi ya Mazao. Mimi nilitarajia kwa Sheria hii, tungeambiwa na zile Bodi za Mazao ile Sheria iliyoleta Bodi ya Mazao ife ili jukumu lile lote lihamie kwenye Ushirika; lakini hatuwezi kusema kwa sababu kwenye Bodi za Mazao wapo akina Mheshimiwa Limbu, siyo? Wako wengi tu humu wala sitaki kuwataja. Kwa hiyo, tunajifanya tuna uchungu sana na Ushirika, lakini hatutengenezi mazingira ya kuhakikisha unakuwa na nguvu ipasavyo. Mama yangu pia yupo huko wala sitaki kumsema tunamjua. Kwa hiyo, ni lazima tunaposema haya mambo, tuwe tuna nia ya dhati. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumekuwa na maelezo mengi sana kuhusiana na suala la *APEX*. Mimi sina *interest*, lakini nimejaribu kupitia Sheria, kwa sababu *APEX* inavyozungumzwa, inazungumzwa kama mdudu fulani hivi ambaye yupo. Nikiangalia hii Sheria, Kifungu cha 22 kinasema; Chama chochote cha Msingi kinaweza kikajiunga pamoja, ambapo *primary* society, inaweza kutengeneza *Secondary Society* na hii *Secondary Society* ambayo wanaita Vyama Vikuu, vinaweza vikajiunga kutengeneza *APEX* ambayo ndiyo Vyama Kilele na hivi Vyama Kilele vinaweza vikajiunga kutengeneza Shirikisho ambalo ni *Federation*. Kwa hiyo Sheria hii haisemi kwamba ni lazima utoke ngazi ya msingi, uende ngazi kuu, utoke ngazi kuu uende ngazi ya *APEX* ama kilele au utoke kilele uende *Federation*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, zaidi, Kifungu cha 20(2) kinasema, hauwezi kutoka ngazi moja kwenda nyingine bila matakwa ya Wanachama wenyewe. Kwa hiyo, ni lazima Ushirika ukae uamue kwamba, jamani tunataka sasa tutengeneze nguvu moja, twende kwenye ngazi ya pili ama ngazi ya pili twende kwenye ngazi ya tatu ama ngazi ya tatu twende kwenye ngazi ya nne.

Mheshimiwa Mwenyekiti, masikitiko yangu ni kwamba, kwa kuwa mtu mmoja mmoja, kwa kuwa Viongozi wa Chama cha Mapinduzi ambao walipewa dhamana kusimamia Ushirika, waliharibu na kula fedha, hawajachukuliwa hatua, leo Wananchi wananyimwa *willingly* kutengeneza umoja wao ambao kwa sasa hivi tunasema umoja ni nguvu. Kwa hiyo, mimi nitaweka mabadiliko, najua mtayapinga kweli kwa sababu mna *interest* zenu, lakini *interest* zenu mnaziangalia katika *narrow perspective*, hamwangelii katika *wider perspective*, kukamata wezi na kuwachukulia hatua. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili, kipengele cha 8, ninapendekeza kwa sababu Wabunge wengi sana wana vilio kwamba, kwanza, utaratibu huu wa Tume hauna mantiki sana. Kwa sababu kama mfumo ni mbovu hata tukiweka Tume ngapi haziwezi kufanya kazi. Ukiangalia hii Tume iliyowekwa katika Kifungu cha 8 ni ya ulaji tu, imejaa wataalam. Kwa hiyo, ninaomba katika kipengele cha 8, Wajumbe wa Tume hasa katika uwakilishi kutoka Vyama vya Ushirika uongezeke, kwa sababu hiki ni chombo ambacho kinapewa fedha za Serikali kwa ajili ya

kuhakikisha Ushirika unakua na kusimamia Ushirika kwa namna moja au nyingine ili usiende kinyume, kwa sababu pia mtu ukimpa uhuru bila ku-*control* uhuru wake inaweza ikawa tatizo. Lakini kama ni chombo ambacho kinaisaidia Serikali kwenye masuala mazima ya sera, kwenye masuala mazima ya ushauri, ni ushauri wangu kwamba, Wajumbe waongezeke kutoka wawili mpaka watano, dhumuni likiwa moja; kwamba, kwa kuwa kutakuwa na *Federation* ili wale wawakilishi wa zile *Federation* ama wale Wawakilishi wa Vilele ambavyo ushirika wao unatengeneza asilimia kubwa ya *population* ya Tanzania. Kwa mfano, huwezi kuchukulia *level* moja Jumuiya ya Wakulima na Jumuiya ya Wavuvi. Mkulima na Mfugaji, *at least* kuna *fifty-fifty*, lakini kwa Wavuvi wanaweza wakawa wengi, lakini kwa idadi yao wasiwe wengi kama ngazi ya Wakulima na Wafugaji. Kwa hiyo, yale makundi muhimu yakapata wawakilishi wao lakini kwa kuwapeleka kutoka kwenye Vyama vyao huku chini wanapendekeza majina, Waziri unateua kutokana na yale majina. Hapo kutakuwa kuna sauti ya Ushirika kwenye kile chombo pale juu, lakini tukiacha kama ilivyo itakuwa haina maana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kipengele kingine ambacho nilikuwa napendekeza ni kwamba, Mwenyekiti wa Tume ndiyo ateuliwe na Rais, lakini haina maana Mtendaji Mkuu na Mtendaji Msaidizi wateuliwe pia na Rais; nani atakuwa *accountable* kwa nani? Kwa sababu *appointing authority* ni moja, Tume ikimwelekeza Mkurugenzi ama tunamwita *Registrar* au Mrajisi kwa lugha nyingine, anaweza akafanya lakini anaweza asifanye kwa weledi wa kutosha na Tume vilevile ikawa haina mamlaka ya kumwajibisha. Kwa hiyo,

ninapendekeza kwamba, Mwenyekiti wa Tume ateuliwe na Rais kwa sababu Muswada kwa vyovyote vile utapita, lakini linapokuja suala la wale watendaji, Tume iwe na mamlaka nao ili iweze kuwawajibisha na vilevile waombe. Hizi biashara za kupeana ili mradi mtu awe amekidhi vigezo ambavyo vimekuwa *provided* katika sheria.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile kipengele cha 14 kimetoa mwanya kwa Tume ku-*appoint* ama kuajiri wafanyakazi, ili kuepuka *abuse of power* ama *of authority*. Mapendekezo yangu ni kwamba, hawa watu waajiriwe, kusiwe na *appointment*, watu waombe kazi, wakishaomba kama wana sifa vilevile itakuwa ni rahisi kwa Tume kuchagua *as long as* wanakidhi vigezo vilivyowekwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kingine ninachopendekeza, Kifungu cha 54, *Registrar* amepewa mamlaka makubwa sana, kwamba, anaweza akakataa kusajili. Vilevile anaambiwa kwamba, anaweza kukataa kusajili bila kutoa sababu yoyote. Unapompa mtu mamlaka makubwa kiasi hicho, vilevile unaruhusu uwepo wa mianya ya rushwa. Kwa hiyo, mimi nitaleta mapendekezo ili kama Mrajisi anakataa kusajili aweze kutoa sababu na kukataa kwake kuwe *based* na misingi ya kisheria. Kwa hiyo, kama Ushirika umekuja kujisajili lakini haujakidhi matakwa ya kisheria, hiyo ndiyo iwe ruhusa pekee kwa yeye kuweza kukataa, lakini kama watakuwa wamekidhi matakwa kisheria asiwe na mamlaka yoyote ya kukataa kusajili. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu hiki kikiachwa kama kilivyo, inaweza ikawa sababu ya hawa watu kukataa kusajili Vyama vyetu bila sababu.

*(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha
kwa muda wa mzungumzaji)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa, kengele ya pili.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Ester Bulaya!

MHE. ESTER A. BULAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ninakushukuru kwa kunipa nafasi. Kwanza kabisa, namshukuru Mwenyezi Mungu na kuona kuna mambo ya msingi katika Bunge lako Tukufu bila kujali itikadi za chama. Tunakubaliana na tunawatambua Viongozi wa zamani wa Chama cha Mapinduzi, ambao waliandika Ripoti na kuonesha upungufu mbalimbali ambao leo hii wote tunaona unafaa. Mheshimiwa Waziri, kayafanyie kazi mapendekezo ya kada mwenzetu Mheshimiwa Ngeze. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimesema hayo kwa sababu moja; watu ambao walichangia kuua Vyama vya Ushirika ni Wanasisia. Leo hii Serikali, Kamati, Kambi ya Upinzani, kwa kutumia Ripoti ya Mheshimiwa Ngeze, aliyekuwa Mwenyekiti wa Chama cha Mapinduzi Mkoa wa Kagera, wote kwa pamoja tunaona jambo hili ni la msingi. Mimi niwaambie tu,

kufanya kosa siyo kosa, kosa kurudia kosa. Kwa hiyo, wala tuisite na wala Serikali msione aibu kutumia mawazo mazuri ya Kada huyu wa zamani wa Chama cha Mapinduzi. Kama kuna Viongozi ambao walishiriki katika kuhakikisha Ushirika unakufa ni vyema wakachukuliwa hatua kwa mujibu wa Sheria. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, punde nilikuwa naongea na Mwenyekiti wa Ushirika wa Mkoa wa Mara, yeye anauliza *MARACOP* iko wapi? Pia Serikali iliamua kufanya mufilisi Viwanda vya Ushirika, lakini waliovifilisi wamewaacha. Leo hii tunaenda kutunga Sheria ya Ushirika, ninaamini ina dhamira njema ya kurudisha Ushirika kuwa hai, lakini kama tumedhamiria hivyo, tuwarudishie wakulima viwanda vyao. Haya mambo yanaenda sambamba. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sheria ya Mufilisi inasema ni miaka mitatu. Leo hii huu ni mwaka wa 18, Wakulima wanataka kutumia viwanda vyao, Serikali mmevichukua mmevikodisha, lakini hamtuambii faida ambayo inapatikana na kung'ang'ania viwanda vya Wakulima. Leo hii tumeamua kuboresha Ushirika; je, mali za Wakulima hawa hatima yake iko wapi? Hilo ni jambo la msingi sana, Mheshimiwa Chiza, ningepomba unipe majibu ya kutosha; mmekiuka Sheria ya Mufilisi, miaka 18 imepita mali za Wakulima kwa nini hawarudishiwi? Kwa sababu mbali ya kwamba mmechukua kwa mufilisi, lakini wale wafanyakazi wa mufilisi mpaka leo hawajalipwa. Kwa Mkoa wa Mara tu wanadai karibu mabilioni ya fedha, sijui maeneo mengine. *(Makofi)*

Kifungu cha 8 cha uundwaji wa Tume, leo tunaunda Tume nia na madhumuni kwa ajili ya kusimamia Ushirika. Ukiangalia katika hiki kipengele wadau wenyewe wanaoshirikishwa ni wawili. Kwa nini wamezwe katika hatima ya kuleta maamuzi? Kwa nini hawa wasiwe wengi? Ningependa kujua mchakato wa kupata, mtavishirikisha vipi hivi Vyama vya Ushirika na kuona hawa watu ambao watapatikana watakuwa kwa masilahi yao? Hilo ni jambo la msingi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tungeomba Mheshimiwa Waziri atufafanulie vya kutosha, mtu ambaye ameng'atwa na nyoka akiona unyasi anashituka; mtuambie hii Tume mtaweka malaika gani ambao watafanya kazi vizuri na wasirudie kufanya yale yale ambayo yalifanywa mwanzoni na kulikuwa na chombo cha kusimamia Ushirika kikafa tangu mwaka 1992? Najua kutenda kosa siyo kosa lakini haja ya kuweka angalizo ili Sheria hizi zitekelezeke ni jambo la msingi sana. Kwa sababu isije ikawa tunaunda tu Tume, Tume, lakini mwisho wa siku tunatengeneza ulaji kwa watu wengine. Kwa hiyo, naomba Mheshimiwa Waziri uhakikishe watu wanaoingia kwenye hii Tume ni waadilifu. Pia kwa nini tunapenda suala la uteuzi, kila sehemu uteuzi, kwa nini hatuachi milango wazi watu waka-*compete* wakaomba nafasi wakachaguliwa kwa sifa zao? Kama Rais anateua ateue, wale wengine waombe na hii itaondoa manung'uniko. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nami ningependa kuzungumzia kipengele kinachosema kama eneo moja lina

Chama cha Ushirika huwezi kuanzisha chama kingine. Hiki kipengele ningepomba Mheshimiwa Waziri, akiangalie kwa umuhimu wake na ikiwezekana kuwe na mabadiliko ya kutosha, kwa sababu huwezi ukasema leo hii unarudisha Ushirika watu wakaamua kuunda Vyama vya Ushirika, hata eneo moja vikiwa vitatu kuna tatizo gani si watu wamehamasika? Cha msingi, Serikali kusimamia kuona hivi Vyama viko *live* na vinawatendea haki wakulima. Hilo ni jambo la msingi sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nami nizungumzie suala la *APEX*, naona limezua mjadala sana humu ndani. Kama sisi kule kwetu watu wa pamba walilikataa, wengine wakaamua kuendelea nalo; leo hii watu wa tumbaku na maeneo mengine wameona jambo hili halifai; kuna dhambi gani kulikataa? Maana kuna watu wanasema ooh Sheria inasema kujiunga ni hiari, lakini tukumbuke mambo gani ya hiari ikiwepo na *DECI* yaliyowaingiza Wananchi kwenye matatizo? Hata kama kitu ni hiari, Mbunge kazi yako ni kumwonesha Mwananchi wako hiki kitu hata kama hiari hakifai na kuishauri Serikali kuitungia Sheria kukiondoa kabisa. Sasa leo hii watu wanatoa mishipa huyo *APEX*, *APEX*, wadau wamekataa. (*Makofi*)

Kama kilishafanya kazi kikaonekana hakifai tunaking'ang'ania cha nini? Mwisho tunatengeneza *element* ya sintofahamu miongoni mwa watu, watu wafikiri labda kuna mambo ya rushwa ambayo yametembea, kitu ambacho inawezekana siyo kweli. Wadau wamekataa, tulijaribu imefeli, tuliondoe kabisa na sisi tuko kwa ajili ya

kutunga Sheria, ikienda huko wakulima wakiona kuna ya kuirudisha, itakuja na tutaifanyia kazi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nizingumzie mijadala iliyoendelea hapa. Mimi naomba niseme kuwa, anayeiba kidogo, anayeiba sana, wote ni wezi, wanapaswa kuchukuliwa hatua. Huwezi ukasema mwingine anaiba sana na mwingine mimi naiba kidogo basi uachiwe, hakuna. Wizi ni wizi tu, hata kama unaiba elfu moja wewe ni mwizi unatakiwa kushughulikiwa. Kwa hiyo, mimi naamini tutapitisha Sheria hii, lakini tunaomba iende ikalete mabadiliko katika Vyama vya Ushirika. Sheria hii irudishe imani kwa wakulima kwenye Vyama vya Ushirika. Yakiendelea kufanyika mambo yale yale ambayo kada wa Chama cha Mapinduzi, Mzee Ngeze, aliyaandikia Ripoti, hatutaweza kuwatendea haki wakulima wetu. Wakulima wamechoka kunyanyasika, wamechoka kuibiwa, sasa wanataka kunufaika na Vyama vya Ushirika. Kwa hiyo, naomba wezi waliotufikisha hapa, waliohujumu Vyama vya Ushirika, wachukuliwe hatua wala wasionewe aibu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema hayo, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mkuchika!

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS (UTAWALA BORA):
Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi. Mimi nimesimama kuunga mkono hoja kwa niaba ya Wananchi wa Jimbo la Newala kule Mtwara. Nimesimama

kuupongeza Uongozi mahiri sana wa Wizara hii, chini ya ndugu yangu Mheshimiwa Christopher Chiza na ndugu yangu mwingine Mheshimiwa Malima, kwa jinsi walivyoandaa Muswada huu. Mambo mengi waliyopendekeza humu, tukiyapitisha tutarudisha heshima ya Ushirika katika nchi hii. (*Makofi*)

Mimi nasoma historia ya nchi yetu tangu enzi za kupigania Uhuru. Baba wa Taifa huku Tanzania Bara chini ya Uongozi wake, Chama chetu cha *TANU* kilipata nguvu sana kwa kuungwa mkono na Viongozi wa Ushirika na Viongozi wa Wafanyakazi. Nakumbuka sana *Victoria Federation of Co-operative Unions* ya Marehemu Mzee Bomani, Mwenyezi Mungu amuweke mahali pema peponi.

Vyama hivi vilifanya kazi nzuri sana wakati huo; walisomesha yatima, walisomesha wasiojiweza, wamejenga majengo makubwa sana, walianzisha chuo cha kufundisha Wanaushirika. Kazi nzuri imefanywa na Wanaushirika katika nchi hii. Hata kule kwetu Mtwara ukija leo, jengo kubwa la ghorofa la kwanza kujengwa na Mwafrika ni la Ushirika wa Wakulima. Ukienda pale leo utafikiri limejengwa jana, kazi nzuri iliyofanywa na Vyama vya Ushirika katika nchi yetu. Mimi nimesoma na vijana wa kutoka Kagera, walikuwa na Mfuko ukiitwa Balimi, naambiwa Balimi kwa Kihaya maana yake wakulima; ilikuwa kila anayepata *admission* ya kwenda *Form One*, awe anakwenda Shule ya Serikali au anakwenda shule binafsi, alikuwa anaungwa mkono anasaidiwa na Ushirika wa Wakulima Kagera. Mimi nikawaonea wivu kwa sababu kule kwetu Mtwara mambo hayo hayakuwepo, huna hela basi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema hayo, Chama changu kilinipeleka Urusi kwenda kusoma Ushirika. Kule tulifundishwa kwamba, Ushirika misingi yake ni saba, zinaita *Rochdale Principles of Co-operative Unions*, ambayo ndiyo misingi inayokubaliwa na *International Cooperative Alliance* inasema; Ushirika lazima uwe na uhiari, Ushirika uwe na demokrasia, Ushirika wa Wanachama, ushiriki wa Wanachama katika masuala ya uchumi, uhuru wa kujitegemea, kutoa elimu na mafunzo kwa Wanaushirika. Lngine kubwa wamesema kuijali jamii, *Cooperate Responsibility*.

Sheria inayopendekezwa leo tuiptishe, ambayo mimi naona wote mliozungumza mnaiunga mkono, mnataka marekebisho tu hapa na pale, sijamwona kiongozi au Mbunge wa Upinzani anayebariki wizi, kama yupo basi watakapochangia atasema mimi naunga mkono wizi. Katika hili la kwamba, tunataka *Union* nzuri, Vyama vya Msingi vizuri, vinavyohudumia Wananchi, vinavyojali matatizo ya Wanachama wake, katika hili Wabunge wote wa CCM na Wabunge wa Upinzani tuko pamoja. (*Makofi*)

Mimi nataka kusema, mambo yanayotusibu sasa katika nchi yetu yanatokana na Viongozi wanaoongoza Ushirika, iwe kwenye Vyama vya Msingi, iwe kwenye *Union*, iwe katika *APEX*, hilo la *APEX* sisi Mtwara tulishajitoa hatumo, kwa hiyo, sisi kwetu mwisho Ushirika, wala hatuijui *APEX*. Tunadhani kwamba, tukiibeba na *APEX* kwa matatizo tuliyonayo, tungeanguka kabisa. Haya matatizo tuliyonayo katika Ushirika yanatokana na kuwepo kwa ubadhirifu. Juzi,

mwezi uliopita au miwili, Mheshimiwa Rais Kikwete, alikwenda Kagera, kulikuwa na shughuli pale ya Jengo la Ushirika kule Bukoba. Mheshimiwa Rais kasema, katika nchi hii Viongozi wanaoongoza Ushirika wezi, wanaiba mchana, tena wanakula bila kunawa kwa ulafi. (*Makofi*)

Kwa hiyo, jueni kwamba, hata Serikali inafahamu kwamba, matatizo yaliyomo katika Ushirika, hatupendi yaendeleo kuwepo na ndiyo maana tumeleta mapendekezo haya. Kuna wizi, tunapuuza jamii, Vyama vya Ushirika vimeacha kuwahudumia wakulima. Wasimamizi wa Ushirika wanaitwa Maafisa wa Ushirika. Naomba wanisikilize sana walipo huko. Matatizo mengi tuliyonayo hapa leo, aliyetakiwa kuyafichua kabla hatujafika mbali ni Afisa Ushirika; lakini Maafisa Ushirika na Viongozi wanaoongoza Ushirika wamekuwa ni marafiki; sijui urafiki huo unaanzia wapi? Ukisema hawa watu walafi, wezi, wao si ndiyo wanaokagua, wangelikuwa wanakagua wakatueleza si tungewafikisha kwenye Vyombo vya Dola?

Kwa hiyo, nashukuru sana kwamba sasa tutakuwa na Tume. Kuna mtu mmoja alikuwa anaongea jana, kuna tofauti kati ya Idara na Tume. Tume ina watu wanaitwa Makamishna na imewekwa makusudi pale ili kuongeza uzito katika suala la usimamizi. Sasa nilichotaka kusema, nirudi kule kwetu kuna suala la wizi, kupuuza jamii, Wasimamizi wa Ushirika hawatekelezi majukumu yao vizuri. Tatizo letu lingine katika Ushirika, hatujaleta *mechanism*, hatujaleta utaratibu wa kuwapata watu waadilifu wa kuongoza Vyama vyetu. Nenda katika Vyama vya Ushirika vingi, wale walioshindikana kila mahala, waliotoka jela,

walioshindikana wapi, waliofukuza wapi, wanakimbilia kwenye Ushirika.

Mimi nadhani hili jambo, ndugu yangu Mheshimiwa Chiza, utakapokuwa unatengeneza Kanuni, basi la kulizingatia, lazima tuwe na utaratibu; huyu tunayemwambia Kiongozi wa Ushirika ni mwadilifu kiasi gani. Kwa upande wetu kule Mtawara tumetambua, tuna Chama Kikuu Tandahimba na Newala kinaitwa *TANECU*, kuna chama kinaitwa *MANCU*. Wenzetu Lindi wana Chama kinaitwa Ilulu. Wananchi wa Newala, Nachingwea, Rwangwa, Tandahimba, baada ya kuangalia uzalishaji wetu unatosha, wamepitisha katika Vyama vyao vya Msingi kwamba tujigawe. Sheria iliyokuwepo na ya sasa inaruhusu kujigawa *voluntarily*. Inasema, *Voluntary Disolution*, lakini Maafisa wa Ushirika wako hawataki, wanataka tuendelee na madudu haya makubwa. Sheria inasema, Vyama vya Msingi 20 vinaruhusiwa kuunda *Union*. Kwangu Newala nina 36, hawa wanaoomba Nachingwea wana 52, kule Mkuranga wengi, inatosha. Ili tuwe na usimamizi madhubuti na naomba sana, Mheshimiwa Waziri utakapokuwa unajibu, sisi Tandahimba na Newala tulikuwa Wilaya moja kama Same na Mwanga, basi tunashindana kweli katika masuala la maendeleo. Tunataka kuwe na *Newala Cooperative Union, Tandahimba Cooperative Union*. Tuoneni tutakavyoshindana kuliendesha linchi lile linaloitwa Newala, linaloitwa Tandahimba. Waziri tunaomba, sisi tumetimiza vigezo, vyama vinatosha. Ushauri unaotoka kwa Wataalam kwamba, sijui tutajidhoofisha, sisi hatutajidhoofisha tutakuwa tunajiimarisha.

Kwa hiyo, nataka kutoa mfano; kule Newala kabla hatujaingia katika mfumo wa Stakabadhi Ghalani, Vyama vya Msingi 31, kwa kutumia faida waliyokuwa wanapata kutokana na kufanya biashara na watu binafsi, *Newala Development Foundation* tulikuwa tunajenga sekondari. Vyama vile vilikuja vikasema tunaomba mtuoneshe eneo tunataka kujenga sekondari. Tukawapa eneo linaitwa Mkwedu, pamejengwa sekondari na Vyama vya Msingi 31 vya Wilaya ya Newala chini ya Uongozi wa Mzee Ahmad Gad Mnayahe na sisi kwa heshima ile Shule inaitwa *Ushirika Secondary School*. Wale mtakaotembelea Newala, njooni muone Sekondari inaitwa Ushirika, imejengwa na Vyama vya Ushirika. Sasa Vyama vya Ushirika vya Msingi vinajenga Sekondari; je, *Union*? Huyo tunayemsema *TANECU* ana miaka tangu tumeanza Stakabadhi Ghalani, wanatengeneza faida hakuna kinachorudi kwa Wananchi; hawatengenezi madawati, hawatengenezi barabara na hakuna *cooperate responsibility*.

Watu wa Newala wamenituma nimweleze Mheshimiwa Waziri kwamba, wako tayari *Newala Co-operative Union* inunue korosho msimu huu. Tandahimba inunue msimu huu. Vyama vya Msingi tayari vimesha-*process* mkopo. Kwa hiyo, wakishapata ni kazi ya kununua mazao. Tupeni *union* Tandahimba, tupeni *Union* Newala, mwone tutakavyokuwa tunashindana.

Jana nilimsikia Mbunge mwenzangu anasema, Serikali isiingilie mambo ya Ushirika. Ndugu zangu, mimi naomba tusidang'anyane, bila Serikali hakuna Ushirika. Jana tumeona hapa kwamba, hata enzi ya Mkoloni ili Ushirika

uweze kufanya kazi, kwanza, walisajili *Kilimanjaro Native Co-operative Union*. Baada ya pale vikasajiliwa na vingine na vingine. Nataka kusema, labda kwa mazoea ya mikoa mingine, kule kwetu Mtwara, *TANECU* na *MANCU*, zilifilisika kwa sababu ya ubadhirifu wa Viongozi.

Baada ya Rais Jakaya Mrisho Kikwete kuingia madarakani, ziara yake ya kwanza alipokuja Mkoa wa Mtwara, Wabunge tulikutana naye tukamwomba atusaidie kufufua Ushirika. Serikali ndiyo iliyotufutia madeni, Serikali ndiyo iliyoleta *General Managers* wa mwanzo waliokuja kushikilia na ndiyo iliyoleta Mhasibu Mkuu. Leo ukija kwetu kule *TANECU* ni dudu linatisha, lina mapesa; matatizo yangu tu kwamba nini kinarudi kwa wakulima? Vilevile suala la Tume, Tume ile haiendi kufanya Ushirika. Tume si Wanaushirika. Tume ndiyo mahala pa kwenda kulalamika kama mambo ya Ushirika hayaendi vizuri. Sasa ukisema kwamba, ndani ya Tume, yuko mmoja aliyeongea wawekeni wenyewe tu. Sasa kwenye Ushirika sasa hivi si wako wenyewe tu; mambo yanaenda si hayaendi? Ndiyo maana ule muundo wa Tume imependekezwa watu kutoka sehemu mbalimbali ili kuleta ufanisi katika vyombo tunavyovitarajia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kusesitiza kwamba, Maafisa Ushirika ...

*(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha
kwa muda wa mzungumzaji)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mkuchika, kengele ya pili.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA RAIS (UTAWALA BORA):
Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MICHANGO KWA MAANDISHI

MHE. SELEMANI S. BUNGARA: Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote, napenda kutoa pongezi kwa Serikali kwa kuleta Muswada huu wa Sheria ya Vyama vya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Muswada huu wa Sheria unakusudia kufuta Sheria ya Vyama vya Ushirika ili kuweza kuundwa kwa Tume ya Maendeleo ya Ushirika Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Vyama vya Ushirika ni vyama vya hiari, viwe na uhuru na haki ya kuanzishwa katika eneo bila kujali kuwa kuna chama kingine kinachofanana katika eneo hilo, ili kuwepo na ushindani na zaidi kupata haki ya msingi ya kujiunga na kuanzisha chama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sitaunga mkono hoja mpaka Vyama vya Ushirika vilivyo katika eneo husika visajiliwe kama vitatimiza masharti ya usajili. Rejea Katiba Ibara ya 20 kifungu cha 1 na cha 4.

MHE. CYNTHIA H. NGOYE: Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote, napenda kuipongeza Serikali kwa kuuleta Muswada huu kwa wakati muafaka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na uzoefu wa nyuma, Ushirika katika ngazi zote ulikumbwa na wizi mwingi,

ubadhirifu wa fedha na uongozi uliowekwa na wanachama kujibadilisha kuwa viongozi wa Serikali na hivyo kupoteza kabisa maana ya Ushirika kuwa mali ya wanachama. Kwa hali hii ya sasa kama Sheria itafanya kazi itasaidia sana kuondoa ufidadi na ubadhirifu uliokuwa unafanywa na watu wasio waaminifu. Kwa kuwa mapendekezo ya sasa yanataka Vyama vya Ushirika vikaguliwe na Mdhhibiti Mkuu wa Hesabu za Serikali, itasaidia kuongeza uwajibikaji wa watendaji na viongozi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kuchangia hoja hii, naomba nianze na tafsiri ya maneno inayojitokeza katika Cap. 185, ukurasa wa 12, neno "*officer*" linatoa nafasi kwa *Chairman, Vice Chairman, Secretary, Treasurer, Member of the Board, Chief Accountant, etc.* Naomba kushauri kuwa hawa wasiitwe maafisa katika tafsiri ya Sheria hii kwani kwa uzoefu wa miaka ya nyuma, ukiruhusu watu hawa waitwe hivyo, tabia ya umangimeza na kujiona wao ni wakubwa kuliko watu waliowatumikia (wanaushirika) itajirudia. Watajijengea tabia ya wao kuwa na nafasi za Kiserikali, hivyo kupoteza maana nzima ya ushirika. Napendekeza watu hawa waitwe ni viongozi badala ya maafisa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sehemu ya tatu, kifungu cha 15(1), kinazungumzia Afisa Ushirika aliyeajiriwa chini ya Serketarieti ya Mkoa au Mamlaka ya Serikali ya Mitaa atachukuliwa kuwa anafanya kazi za Tume wakati anatekeleza kazi zake. Sehemu hii ni sawa, lakini kwa kuwa chini ya Sheria hii tunajaribu kuimarisha na kujenga upya ushirika kwa nguvu mpya, basi ni muhimu ibainishwe wazi

uwajibikaji wa mtumishi huyu utakuwa kwa nani. Anapozembea, ni nani atamwajibisha?

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya maelezo hayo machache, naunga mkono Muswada huu.

MHE. FAITH M. MITAMBO: Mheshimiwa Mwenyekiti, niipongeze Serikali kwa kuleta Muswada huu wa Vyama vya Ushirika kwani ni kweli Sheria zilizopo zina upungufu mkubwa na hivyo kuleta maumivu makubwa kwa wakulima.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sheria za Vyama vya Ushirika zilizopo zinatoa mwanya mkubwa kwa vyama vya msingi na vyama vikuu kuwaibia ama kuwapunja wakulima bila vyama hivi kupata adhabu yoyote. Vyama vya msingi na vyama vikuu vya ushirika sasa vinapaswa viwekewe Sheria zitakazowawezesha watumishi ama waendesha vyama hivi kwa maana ya watendaji, kubanwa na hivyo kupunguza wizi uliokithiri ndani ya vyama hivi vya ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, maoni yangu kwa Muswada huu ni kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, vyama vya ushirika viundwe kadri itakavyowezekana. Hapa nina maana kwamba vyama vya vshirika vianzishwe vingi na siyo kung'ang'ania kwamba chama fulani tu ndiyo kifanye kazi hiyo. Vyama vya ushirika vikiwa vingi vitaleta ushindani, uaminifu na utendaji mzuri kwa wale wanaowatumikia kwa maana ya wakulima. Vyama vya msingi viwekewe sheria ambazo

vyama hivi vitatakiwa vikaguliwe. Sheria zilizoko sasa hazitoshi ama haziweki uhuru wa vyama hivi ama chombo cha Serikali kuvikagua vyama hivi vya ushirika na hivyo kuendelea kutunza wezi ndani ya vyama hivi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vyama hivi vya ushirika viwekewe Sheria ambazo zitawapunguzia makato wakulima yasiyo ya lazima.

Mheshimiwa Mwenyekiti, utaratibu wa Mrajisi kwa vyama hivi vya Ushirika Tanzania nzima siyo mzuri. Amepewa madaraka sasa ya kuvikandamiza Vyama vya Msingi na kuvilinda Vyama vya Msingi ambavyo yeye anajua anajadili navyo hata kama vinaonekana wazi ni wezi na havileti tija kwa mkulima.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hizi Sheria zilizopo zimesaidia watu wanaojiingiza katika vyama vya ushirika kuiba kwa kiwango kikubwa bila kuchukuliwa hatua. Ziwekwe sheria kali kwa watu wanaowaibia wakulima kupata adhabu kali inayoweza kutoa fundisho kwa wengine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, marekebisho ya Sheria hii yatoe nafasi kwa Mrajisi kutenganisha ama kuvunja ushirika wa chama chochote cha msingi ama chama kikuu ambacho wanachama wake hawaridhiki na mwenendo mzima wa chama kilichopo hasa kwa masuala ya ubadhirifu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wizi wa wazi wa kupunguza kilo za wakulima kwa visingizio vya unyaufu, uangaliwe

vizuri. Unyauifu ikibidi uondolewe, kipengele hiki kisiwepo kinaleta wizi wa wazi na usio na sababu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho, malalamiko au mianya iliyopo ndani ya Sheria ya zamani inayotoa fursa ya watendaji kuiba zirekebishwe.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja kwa asilimia mia moja.

MHE. NASSIB SULEIMAN OMAR: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza naunga mkono hoja hii ya Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vyama vya ushirika ndiyo mkombozi wa Watanzania maskini hasa wale wanaoishi vijijini. Wakulima wetu wanahitaji vyama hivi ili kurahisisha upatikanaji wa soko la uhakika, pembejeo, elimu na kadhalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, historia ya vyama vya ushirika ni mbaya sana, imegubikwa na ubadhirifu, uongozi mbaya na wizi wa hali ya juu. Hivyo, ni muhimu sasa tunapotaka kuanzisha tena vyama vya ushirika kuhakikisha kuwa mambo niliyoyataja hapo juu yamedhibitiwa ili kuepuka matatizo ya hapo nyuma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali ana nyenzo, utaalam na hivyo itakuwa vizuri kwa CAG kukagua mahesabu ya vyama vya ushirika

badala ya kuachia ukaguzi kufanywa na Shirika la Ukaguzi na Usimamizi wa Vyama vya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uzoefu unaonyesha kuwa kuchaguliwa viongozi wa siasa kama Wabunge, Madiwani na kadhalika katika vyama vya ushirika husababisha mgongano wa kimaslahi katika vyama hivyo. Hivyo, ni vizuri basi viongozi wa kisiasa na hata wale wa Serikali wasipate nafasi ya uongozi katika vyama vya ushirika.

MHE. JUMA SURURU JUMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja kwa asilimia mia moja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu urejeshaji mzuri wa mfumo wa uendeshaji wa vyama vya ushirika nchini, ni vyema Serikali ikaweka mkakati maalum wa kuwabana watendaji ambao huwa wanafanya vitendo vya ubadhirifu wa mali za umma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali ni vyema kabla ya utekelezaji kwa watendaji watakaochaguliwa kufanya kazi za kiofisi za vyama hivyo, ikaandaa semina maalum elekezi ya kuwafunda watendaji wa vijijini namna ya utendaji bora. Naamini watendaji wengi hawana uelewa wa vyama vya ushirika.

MHE. REBECCA M. MNGODO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nichukue nafasi hii kusema kwamba historia ya vyama vya ushirika hapa Tanzania imeacha kumbukumbu ya mafanikio makubwa yaliyofanywa na vyama kama *KNCU* na vinginevyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kipindi kirefu vyama vya ushirika vimepata anguko kubwa lililotokana na ukosefu wa uwajibikaji, uadilifu na wizi uliokithiri uliofanywa na watu ambao ukifuatilia sana utaona kwamba hawakuchukuliwa hatua zozote za kinidhamu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na hasara kubwa walizopata wakulima mbalimbali waliokuwa wamejiunga na vyama vya ushirika, ni muhimu tutambue kwamba ushirika ni jambo la hiari na ni biashara inayoendeshwa na kumilikiwa na wanachama waliojiunga kwa hiari yao wenyewe. Napenda kukubaliana na maoni ya Kambi Rasmi ya Upinzani kwamba ushirika hauna tofauti na biashara yoyote binafsi kiuendeshaji na hivyo Serikali isiangalie kudhibiti kwa kuwatengenezea Sheria na Kanuni za kuwadhibiti, ni bora wao wenyewe wajiendeshe kwa kujitengenezea Sheria na taratibu za kujiendesha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni wazi kwamba matatizo au changamoto zilizokabili vyama vya ushirika katika miaka ya nyuma ni pamoja na ukosefu wa maafisa au watumishi waliokuwa na ujuzi wa kutosha. Wengi wao walifanya bila ujuzi na mwisho wake ni kudorora kwa shughuli za vyama hivyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kufufua vyama vya ushirika, ni vema kuhakikisha kwamba elimu inatolewa kwa wanachama na kwa wasio wanachama ili kusudi wanaotaka kujiunga wawe na uelewa wa kile wanachokifanya. Pia utawala mbaya/mbovu wa vyama

vya ushirika ulisababisha kuanguka au kushindwa kuendelea kwa vyama hivyo, kwani rushwa na wizi vilikithiri kwa ukosefu wa usimamizi mzuri wa shughuli zote za ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Tume inayolengwa kuanzishwa ni kuongeza gharama za uendeshaji na hakuna uhalisia kwamba Tume hiyo itaweza kutatua au kumaliza matatizo au vikwazo vya ushirika. COASCO (Shirika la Ukaguzi na Usimamizi wa Vyama vya Ushirika) lililoanzishwa na Serikali mwaka 1982, halijatuhakikishia uwezo wake wa kutekeleza majukumu yake. Kwani Shirika hilo lingekuwa linafanya kazi yake kwa ufanisi katika kukagua na kusimamia vyama vya ushirika tusingekuwa leo na vyama vya ushirika vilivyokufa. Ni kwa nini Ofisi ya CAG isichukue jukumu la kukagua shughuli za vyama vya ushirika?

Mheshimiwa Mwenyekiti, napendekeza kuwa hatua ya Rais kumteua Mtendaji Mkuu wa Ushirika iangaliwe vizuri. Ikiwa ushirika ni jambo la hiari, basi wanachama wenyewe wajiwekee utaratibu wa kumpata Mtendaji Mkuu/Mrajisi ambaye atawekewa sifa zinazostahili na nafasi hiyo iombwe kama vile kazi nyingine yoyote. Endapo atakayepata nafasi hiyo kwa kuiomba na baadaye kama atafanya uvunjifu wa nidhamu au ubadhirifu wowote wa mali au fedha za wanachama, basi Sheria itachukua mkondo wake kwa kuchukuliwa hatua za kinidhamu hata ikibidi kushtakiwa Mahakamani. Ni wazi kwamba Mrajisi aliyeteuliwa na Rais hawezi kuwajibishwa na wanachama wa ushirika ila Rais peke yake. Ushirika uendeshwe na wanachama kwa kanuni na sheria au taratibu

watakazojiwekea wenyewe na kamwe Serikali isiingize mkono wake katika shughuli binafsi za washirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hayo machache, naomba kuwasilisha.

MHE. DAVID E. SILINDE: Mheshimiwa Mwenyekiti, tunaomba kupata maelezo, baada ya Uhuru ni Chama kipi cha Ushirika kilifanya mambo ya maana baada ya Serikali kuingiza mkono wake?

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunaomba tofauti kati ya Msajili wa Makampuni na Mrajisi wa Vyama vya Ushirika. Kwa nini Serikali haina Tume ya Kudhibiti Makampuni Binafsi, ilihali leo tunataka mamlaka makubwa kwa Mrajisi ambaye ni mteule wa Serikali?

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kifungu cha 9(2)(a), kazi za Tume ziwe:-

- (i) kusajili na siyo kuandikisha na kufuta kwani itahusisha ukiritimba mwingi;
- (ii) kazi za utatuzi wa migogoro zifanywe na Vyama husika kupitia Ushirika katika Mkutano Mkuu, chini ya usimamizi wa Tume;
- (iii) usimamizi na utekelezaji wa majukumu ya Vyama vya Ushirika ufanywe na wanachama wenyewe chini ya usimamizi wa Tume;

- (iv) kwa kuwa kumekuwa na mgongano wa kimasilahi katika Bodi za Ushirika, hivyo basi, tunapendekeza Wabunge na Viongozi wowote wa Vyama vya Siasa waondolewe kabisa; na
- (v) adhabu kwa wale wote wanaohujumu Vyama vya Ushirika, iongezeke toka shilingi 500,000 mpaka shilingi 5,000,000 na zaidi, pamoja na kifungo cha zaidi ya miaka mitatu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nawasilisha.

MHE. MAHMOUD H. MGIMWA: Mheshimiwa Mwenyekiti, Muswada huu umeletwa wakati mwafaka na Serikali na ni muhimu sana kwa ajili ya maendeleo ya nchi yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kumekuwa na changamoto nyingi sana kwenye eneo hili la Ushirika. Kama Muswada huu utatumiwa vyema na kwa uhakika kabisa, itakuwa suluhisho na mwarobaini wa mambo mengi, ikiwemo migogoro, ubadhirifu wa pesa na ndiyo itakuwa silaha kuu ya mnyonge ambayo ni “UMOJA.”

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na Serikali kuleta Muswada huu wa Sheria ya Ushirika, ni vyema sasa ikatengeneza Sera mpya ya Ushirika ili kuendana na wakati. Sera iliyopo sasa ni ya muda mrefu na mambo mengi yamebadilika. Marejesho ya Sera hii ilikuwa (2002).

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu 9(2)(a)(iv), kinaipa Tume jukumu la kutatua migogoro katika Vyama vya

Ushirika; ni kweli kutasaidia kupunguza migogoro katika Vyama vyetu vya Ushirika, lakini ni vyema kuwe na Mahakama huru itakayotatua migogoro ya Vyama vya Ushirika (*Co-operative Disputes Tribunal*) na mahala maalum kwa kushiriki migogoro hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Sheria ya mwaka 2013, hakuna vipengele vinavyoelezea kwa kina, Ushirika wa Fedha (Bima, Akiba na Mikopo ya Benki). Ushirika wa Fedha ni nyeti, unahitaji kuwa na Sheria zake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kodi za mapato kwa Vyama vya Ushirika, Akiba na Mikopo, SACCOS zifutwe. Wanachama wa vyama hivyo hutozwa kodi mara mbili; kodi inayotozwa kutokana na mapato ya mishahara, biashara ndogo ndogo na kodi inayotozwa wanapojiunga na SACCOS.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja.

MHE. RITTA E. KABATI: Mheshimiwa Mwenyekiti, namshukuru Waziri na Watendaji wa Wizara, kwa kutuletea Muswada huu, tuweze kuchangia na hatimaye kuipitisha Sheria hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vyama hivi vilianzishwa ili kuondoa umaskini na kuongeza vipato vya Wananchi. Pamoja na uletwaji wa Sheria hii, zipo changamoto nyingi sana katika vyama hivi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wanachama kutokuwa na elimu ya kutosha na hasa kujua haki ya vyama, hawana pia elimu ya kutosha kuviendesha hivi vyama. Kukosekana kwa mitaji ya kutosha kukopesha Wanachama wa Ushirika. Utaalam wa kutayarisha mahesabu ya vyama; matokeo yake wanakadiria kodi kubwa na kusababisha vyama kufilisika. Ubadhirifu mkubwa katika vyama pengine Serikali ingetuondolea wasiwasi kuhusu Benki ya Wakulima kama inawezekana kwani ndiyo suluhisho la mitaji ya vyama hivi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *COASCO* ni Chama cha Ukaguzi, kimeundwa kisheria na ndiyo Chombo cha Ukaguzi kwa vyama hivi. Nakubaliana na ushauri wa Kamati; Shirika hili la Ukaguzi limekuwa halifanyi kazi zake vizuri na hivyo limekana utaratibu mzuri ambapo Mdhhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (*CAG*), ahusishwe kikamilifu kwenye ukaguzi hasa kwenye Ushirika ambako fedha za Serikali zimepelekwa. Pia kuwe na mwongozo wa ajira kwa Vyama hivi vya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuwepo na fungu la kutosha katika Halmashauri zetu kwa ajili ya Kitengo cha Ushirika ili Maofisa Ushirika wawe na vitendea kazi waweze kuvifikia vyama hivi, kuvikagua na kutoa elimu ya kuvisimamia viweze kufanya vizuri ili kuinua vipato vya Wananchi wetu, dhana ya urasimishaji wa vyama hivi iweze kufana. Naomba tuondolewe wasiwasi katika kuleta Sheria hii, tumeambiwa kuwa wadau mbalimbali walishirikishwa. Je, ushirikiwaji huo ulilenga pia kushirikisha Wanachama moja kwa moja? Je, Wanachama wamepata elimu ya kutosha ya kuweza kuielewa Sheria hii vizuri?

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya mchango huo, naomba kuunga mkono hoja.

MHE. DKT. CHRISTINE G. ISHENGOMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza kabisa nakushukuru kwa kupata nafasi hii kuchangia katika Bunge lako Tukufu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nichukue nafasi hii kumshukuru Mheshimiwa Waziri, Naibu Waziri, Katibu Mkuu na Wafanyakazi wote wa Wizara kwa kazi nzuri wanayoifanya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naishukuru Serikali yetu kwa kuleta Muswada huu wa Sheria ya Vyama vya Ushirika ya Mwaka 2013 (*The Co-operative Societies Act, 2013*). Naomba Waheshimiwa Wabunge waujadili na kuuboresha, hatimaye baada ya kupitia hatua mbalimbali Muswada huu kufikia hatua ya kuwa Sheria na kutumika kwa manufaa ya wananchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ushirika ni jambo zuri na muhimu ukiwaunganisha wananchi katika shughuli zao mbalimbali Wanaushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Vyama vya Ushirika vina matatizo makubwa sana na hasa katika uongozi ulioambatana na ubadhirifu wa fedha na mali za Ushirika. Nashauri sera ya Ushirika iwe na msukumo wa kiutendaji zaidi kuliko nadharia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baadhi ya matatizo yanayojitokeza katika Vyama vya Ushirika ni pamoja na ununuzi wa mazao kupitia Vyama vya Ushirika, soko la uhakika pamoja na bei ni tatizo kubwa. Kusema ukweli hali ya Vyama vya Ushirika siyo nzuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mkombozi wa Vyama vya Ushirika ni Sheria hii ya mwaka 2013. Sheria hii ikisimamiwa vizuri nina imani kuwa, Ushirika utafanya kazi nzuri. Dhumuni la Sheria hii ni kufuta Sheria iliyopita na kuongeza ufanisi, pia kuimarisha usimamizi mzuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naungana na wachangiaji waliotangulia kusema kuwa ili Ushirika ufanikiwe hapa Tanzania, elimu ya Ushirika pamoja na Vyama vya Ushirika wapatiwe wananchi na hasa tukianza na wale walio ndani ya Ushirika. Waelewe maana ya Ushirika na jinsi ya kuendesha Ushirika wenye tija kwa wote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono kwa kuundwa kwa Tume. Tume hii ikiwa ya kweli hasa, yenye watu wenye maadili mazuri, wataweza kutenda haki katika kazi zao na kuwasaidia wananchi walio kwenye Ushirika huo. Tume itasimamia utendaji wa Ushirika na kuwanufaisha kwa kuwasaidia Wanaushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naungana na Wasemaji/Wabunge waliomaliza kuchangia kuhusu Apex. Nasema iondolewe kwani Wanaushirika haiwasaidii, bali inawadidimiza na inawanyonya. Ubadhirifu wa wazi, kwa

hiyo, iondolewe, Apex kwa ujumla inaendeleza ulaji kwa viongozi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono kwa asilimia mia moja kwa mapendekezo yote yaliyotolewa na Kamati ya Kudumu ya Kilimo, Mifugo na Maji. Pia naunga mkono marekebisho yote yaliyotolewa na Mheshimiwa Waziri wa Kilimo, Mifugo na Maji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kuchangia haya machache, napenda kusema kuwa naunga mkono hoja kwa asilimia mia moja.

MHE. ANNAMARYSTALLA J. MALLAC: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kupata nafasi ya kuchangia Muswada huu ambao ni muhimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Muswada huu ni muhimu sana ikiwa utaboreshwa na Sheria ilindwe ipasavyo. Sababu ikiwekwa vizuri, inakwenda kutatua matatizo mengi wanayopata wanachama wa Vyama vya Ushirika na kukatishwa tamaa na kujiunga na vyama hivyo kwa kuamini Vyama vya Ushirika ni sehemu ya kupora nguvu zao na kuwaacha maskini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Vyama vya Ushirika vinaweza kuwa na tija pale tu wanachama katika ngazi za Msingi watakapopatiwa elimu na kuwa na uelewa mzuri kuhusu Ushirika wao na ushiriki wao kama wanachama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mfumo ulivyo sasa, tija au maendeleo kwenye Ushirika ni kuwa na Vyama Vingi vya Ushirika ambavyo havina tija kwa wanachama kutokana na uanzishwaji wake kutokuwa na uelewa na maelewano ya wanachama juu ya nini lengo la Ushirika huo. Hivyo, elimu kwa wanachama wa Ushirika ni muhimu sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kuona upungufu mkubwa upo kwenye kilele ambacho ni Chama Kikuu (*Apex*), kiondoke kabisa kuliko kuendelea kula kwa wananchi ambao wanaendelea kuwa chini kiuchumi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia tukitaka kuboresha Ushirika ni bora kurudisha Ushirika kwa Wanaushirika wenyewe na siyo kuweka wana hisa ambao kwa sasa wanasiasa wengi wapo kwa maslahi yao binafsi, wamekalia ubadhirifu badala ya kukuza Ushirika na kukuza maendeleo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, unakuta Maafisa Ushirika wengine hawana hata vitendea kazi kama gari la kuzungukia miradi. Je, atawafikiaje na kuwasaidia Wanaushirika? Hivyo, tatizo lipo kwa Maafisa wa juu. Hivyo, Wanaushirika hasa hawa wakulima wadogo wadogo wanaumia kwa kukosa huduma za kukopeshwa pembejeo. Kwani wakulima wengi wa tumbaku wamelalamika sana na wengi kurudi nyuma kiuchumi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napendekeza Chama Kikuu (*Apex*) kivunjwe, Wanaushirika wabaki na shirikisho lao. Ahsante sana.

MHE. SALEH A. PAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja. Kwanza nawapongeza kwa kuleta Muswada huu. Sheria ya sasa, 2013 ni miaka 10 iliyopita. Kwa vyovyote vile inahitaji mabadiliko ili iende na wakati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nina maoni yafuatayo katika maeneo ya Uteuzi wa Mrajisi na Naibu Warajisi. Uteuzi wa Mrajisi ufanywe na Mheshimiwa Rais na uteuzi wa Naibu Warajisi wateuliwe na *Commission*. Hii italetu uwajibikaji zaidi kwa Mrajisi ambaye ndiye Bosi Mkuu wa *Commission*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Viongozi wa Siasa kutokuwa viongozi wa Ushirika; viongozi wa siasa waruhusiwe kuwa viongozi katika Vyama vya Ushirika. Viongozi wa Siasa ni wahamasishaji wakubwa wa Ushirika. Wanaweza kuwa viongozi ili mradi wanataja masilahi yao au yanayowahusu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu kuanzisha Benki ya Ushirika. Vyama vingi vya Ushirika ni vidogo vidogo na vina matatizo ya kupata mikopo kwa shughuli zao za kiuchumi na Ushirika. Mtaji wa kuanzisha Benki hii utokane na Mtaji wa Serikali na mitaji toka Vyama vya Ushirika vyenyewe. Benki hii ikiimarika itasaidia sana kuimarisha Vyama vya Ushirika kiuchumi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja.

MHE. PROF. KULIKOYELA K. KAHIGI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kukubaliana na mambo yafuatayo ambayo yamechangiwa na Kambi Rasmi ya Upinzani, Kamati husika na Wabunge mbalimbali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sababu kuu ya Ushirika kusuasua au kuzorota ni wizi uliokithiri unaoendeshwa kwenye ngazi zote na viongozi wa Ushirika, bila hatua yoyote ya maana kuchukuliwa dhidi ya wahalifu. Tatizo hili lishughulikiwe kikamilifu, viongozi wa kisiasa kushiriki katika Ushirika kama viongozi, viongozi hawa mara nyingi hutumia nafasi zao ama kujikinga dhidi ya mashtaka yoyote au kuwakingia kifua rafiki zao wasishtakiwe.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mambo haya (wizi, ubadhirifu na uingiliaji wa siasa katika Ushirika) lazima yashughulikiwe kikamilifu ili kutatua kero nyingi zinazowasumbua wakulima. Hata hivyo, inafaa kufahamu chimbuko la tatizo hili, sisi tuliokuwepo na kushuhudia yaliyokuwa yakitokea miaka ile baada ya uhuru tuliona siyo siasa kuingilia Ushirika tu bali siasa ziliingilia kila shirika la umma hasa baada ya Chama cha Mapinduzi kuanzishwa. Hizo zilikuwa zama za "Chama Kushika Hatamu". Tangu hapo viongozi wa chama wakawa na nafasi muhimu sana katika mashirika yoyote na wizi au ubadhirifu mwingi ukiwahusisha wao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ifahamike kuwa tunapoongelea tatizo la ubadhirifu na siasa katika Vyama vya Ushirika, tatizo hilo lilianza zamani na lilihusika katika kuu mashirika mengi ya umma na siyo Ushirika tu. Sasa nitagusia vipengele vichache vya Muswada kuhusu ngazi za Ushirika, Muswada unatambua ngazi mbili kuu; Msingi na Shirikisho. Unatambua pia ngazi mbili za hiari, Chama Kikuu (au cha upili) na Chama Kilele.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika maongezi yangu na wanachama wa Vyama vya Msingi vya Tumbaku, Jimbo la Bukombe, imedhihirika kwamba wanachama hukandamizwa na makato yafuatayo:-

- Makato kwa ajili ya Chama Kilele;
- Makato kwa ajili ya Chama Kikuu (KACU);
- Makato kwa ajili ya Bodi;
- Makato ya Serikali Kuu; na
- Ushuru wa Halmashauri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pendekezo langu ni kwamba, ili kupunguza mzigo kwa mkulima, masharti ya Vyama vya Msingi kuungana ili kuunda Chama Kikuu yawe magumu. Vyama hivi lazima viwe imara kwa maana kwamba, wanachama wake wanapaswa kuwa madhubuti hasa kiuchumi. Aidha, masharti ya Vyama Vikuu kuunda Chama Kilele, yawe magumu kweli ili kuhakikisha kuwa vyama hivi vitamudu kugharamia huduma kwenye ngazi ya juu bila matatizo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu usimamizi na udhibiti katika hali ya kawaida, Vyama vya Ushirika vimejikita kwenye msingi wa uhiari. Hata hivyo, kuna mdudu wa ufisadi ambaye ameingilia Ushirika. Katika hali ya namna hii nakubaliana na wale wanaotoa hoja kwamba ipo haja uya

kuwa na chombo kipya cha kuendeleza, kusimamia na kudhibiti. Chombo hiki ni Tume (Ibara 7 – 10).

Mheshimiwa Mwenyekiti, pendekezo langu hapa ni kuwa, katika Ibara ya 8(1)(a), Mwenyekiti atateuliwa na Rais lakini athibitishwe na Bunge. Pendekezo lingine ni kwamba, katika Ibara ya 11(1), Mrajisi ateuliwe na Rais lakini asitishwe na Bunge. Kuhusu Bodi za Mazao, Serikali ianze kutafakari namna ya kufuta Bodi hizi, ili baadhi ya majukumu yake yachukuliwe na Tume na Shirikisho.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimalizie kwa kushauri kuwa Tume ikishaundwa, iweke taratibu za kushughulikia malalamiko yote ambayo yako kwenye Vyama vya Msingi. Tatizo la ukosefu wa elimu ya kutosha, lishughulikiwe pia.

MHE. NAOMI A. M. KAIHULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nichangie Muswada huu ili kuuboresha kidogo au kuufanya uweze kuwa wa manufaa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala zima la Ushirika ni kwamba ulianza vizuri kabla ya uhuru na kipindi kifupi baada ya uhuru. Tatizo la Ushirika lilianza pale ambapo mamlaka za wananchi (*Native Authorities*) zilipokufa. Kwa hali hii, nao Ushirika ukafa katika harakati za "*Mordenization*" ya Ushirika. Tatizo moja lililojitokeza katika migogoro hii ni kuwepo kwa madaraka makubwa ya Mrajisi. Mrajisi ametokea kuwa tatizo kwa kupunguza uwezo wa Wanaushirika kuwajibisha Watendaji ambao wanataka kuwachukulia hatua za nidhamu kwa ajili ya utendaji wao mbovu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kupitia Mamlaka ya Mrajisi kuteuliwa na Spika, jambo hili limefanya wananchi waone Ushirika ni chombo cha Serikali ambacho hawana mamlaka nacho, hivyo, kutokuwa na hali ya kujiunga, kukitetea na kukipenda na hivyo kulinda Ushirika. Ingefaa kama Mrajisi na Naibu Mrajisi wake wasiwe wateuliwa wa Mheshimiwa Spika, bali watu wenye sifa zitakazowekwa wazi waombe kazi kwa Bodi. Wawe *short listed* kisha wapigiwe kura na wanaushirika husika. Hii itasaidia kuwapa uwezo Wanaushirika kuwawezesha kuwawajibisha pale wanaposhindwa kuwajibika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa vile wanaushirika wanaona kuwa wanaibiwa sana kwa '*syndicate*' inayoundwa kuanzia Mrajisi, Wakaguzi wa Ushirika hadi Watendaji, mambo ya aina hii ndiyo yanayofanya Shirika nyingi zifilisike, kwa vile wanaushirika hawana uwezo wa kuwadhibiti hawa watendaji ambao kinga yao kuu ni Mrajisi ambaye pia hawajibiki kwao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pendekezo ni kuomba kuwa *CAG* ahusike pia kukagua Vyama hivi, hata kama ni kwa *ku-sample* tu, ili awe mamlaka nyingine itokayo nje ya *syndicate* tajwa hapo juu. *CAG* atawasaidia washirika kuwa na mahesabu sahihi ya upotevu au ubadhirifu wa fedha za Ushirika, hivyo kuweza kuwapeleka Mahakamani wahusika na kuchukua hatua za kuwafilisi wezi wao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Naomba kuwasilisha.

MHE. BETTY E. MACHANGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono mawazo ya Kamati ya Kilimo kuhusu Sheria inayotungwa na Bunge hili iwe na meno ya kuondoa ubadhirifu katika Vyama vya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni muhimu sana vitabu vyote vya Vyama vya Ushirika vya aina yoyote (*SACCOS*) na kadhalika vikaguliwe na *CAG*. Sheria itakayotungwa itoe fursa kwa kiongozi aliyetumia vibaya fedha za ushirika, imlazimishe kufidia hasara na ikibidi afilisiwe.

Mheshimiwa Mwenyekiti, viongozi wa kisiasa wasiruhusiwe kuchukua nafasi ya uongozi katika vyama hivi na hata akiwa mwanachama na akikopa fedha, Sheria imbane bila kujali wadhifa wake pale atakapokataa kulipa fedha aliyokopa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Taasisi ya *COASCO* iondolewe, badala yake kazi hiyo afanye *CAG*. Maofisa wa ngazi za Mkoa wa Ushirika, wapewe mamlaka ya kuwa *Prosecutors* ili mara watakapogundua tatizo wachukue hatua na hapo hapo kumtaarifu *CAG*. Waajiriwe Maafisa wa kutosha katika Vyama vya Ushirika. Muundo wa Vyama wa Uchaguzi ngazi za Kata au Wilaya uwe wazi na uwe na muda kamili na usimamiwe na Mikoa ili uwe wa haki na uwazi

Mheshimiwa Mwenyekiti, Vyama vya Ushirika, mfano *KNCU* ya Kilimanjaro, ina vitega uchumi mfano Hoteli na kadhalika. Nashauri Uongozi (*Management*) wa miradi ya

Ushirika usiwe wa kuchaguliwa na wanachama. Badala yake kazi itangazwe na Mtanzania anayekuwa na sifa ateuliwe ku-*manage* kitega uchumi kwa masharti pia ya mradi kuleta faida. Isiwe tu ni mtu anachaguliwa na wanachama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja.

MHE. DKT. HADJI HUSSEIN MPONDA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nianze kwa kuunga mkono Muswada ambao unakusudia kufuta Sheria ya Vyama vya Ushirika (2003) ambayo pia imekuwa na upungufu mwingi ambao umepelekea Vyama vingi vya Ushirika kuzorota au vingine kufa kabisa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakubaliana na Serikali katika kuunda Tume ya Maendeleo ya Ushirika. Lakini sikubaliani na Serikali kwa Tume hii kuwa ndani ya Wizara yenye dhamana, badala yake ili Tume iwe na nguvu kweli za utendaji wake wa kazi bila kuingiliwa na Waziri mwenye dhamana na Ushirika. Tume iwe moja kwa moja chini ya Waziri Mkuu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, naunga mkono hoja na maoni yote yaliyotolewa na Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Kilimo, Mifugo na Maji kuhusu Muswada huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono Muswada huu. Ahsante.

MHE. MUSTAPHA B. AKUNAAY: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hali halisi ilivyo sasa, hatuna haja ya kutunga Sheria mpya ya Vyama vya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kuboresha Ushirika, jambo linalohitajika ni kurekebisha mfumo uliopo ili uwajibikaji wa Maafisa wa Vyama vya Ushirika uwepo kwa kuwadhhibiti Wakaguzi (*Cooperative Inspectdors*) waliokuwepo kwenye Sheria ya mwanzo (kabla ya 1982) kwa vile Vyama vya Ushirika ni vyama vya hiari. Wahisa au wanachama waachiwe watawale mambo yao kama Kampuni binafsi. CAG ahusike pale ambapo kuna fedha za Serikali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sheria inayoletwa ni kupoka madaraka na kazi ya Wizara ya Kilimo, Mifugo na Maji.

MHE. FATUMA A. MIKIDADI: Mheshimiwa Mwenyekiti, Ushirika una historia ndefu, lakini Ushirika wa zamani na Ushirikka huu wa sasa unatofautiana. Sasa hakuna uaminifu. Tunaiomba Serikali isimamie mali ya Vyama vya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wanachama wa Bodi wawe wenye utaalum wa zao linalohusika. Kwa mfano, Bodi ya Korosho ina Wajumbe wa kutoka Mikoa ambayo haina zao la korosho, haina hata mkorosho mmoja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Vyama vya Ushirika vijitegemee. Kila Ushirika uwe huru kuwa na Ushirika wao. Suala la kukataza kwenda Vyama vingine au kukataza kujitoa katika Chama Kikuu cha Ushirika na kuunda Chama

kingine, Vyama viachiwe huru kujiunga katika Chama Kikuu au Vyama viwe huru kujitoa. Sasa hivi Vyama havina uaminifu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunashauri sheria irekebishwe. Sheria ya Stakabadhi Ghalani irekebishwe upya. Mfumo ni mzuri, lakini Watendaji hawafanyi haki kwa wakulima. Watendaji sio waaminifu katika mazao ya wananchi. Angalieni Serikali.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, sasa nitaanza kuwaita watoa hoja waweze kujibu hoja zilizowekwa Mezani na Wabunge ili kusudi tuweze kuingia kwenye hatua inayofuata. Tutaanza na Mheshimiwa Naibu Waziri, Adam Malima.

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote, naomba nianze kwa kumshukuru sana Mwenyezi Mungu, *Subhana U-Wataalah, Waza wa Jah*, Muumba wa mbingu na ardhi, mwingi wa rehema, mwingi wa ukarimu, kwa kunipa afya na uwezo wa kusimama hapa mbele ya Bunge lako Tukufu kuzungumzia suala hili ambalo lina uzito wa kipekee katika mustakabali wa nchi yetu na huko mbele tunakokwenda.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa ridhaa yako pia naomba nimshukuru sana Mwenyezi Mungu kwa neema zake juu yangu, ya familia yangu, ya wazazi wangu, ndugu zangu, mke wangu na watoto wangu na jamaa zangu na maswahib na hasa wapiga kura.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, hayo yalishaondolewa kwenye utaratibu wa Kikanuni. Naomba uendelee moja kwa moja kwenye hoja. *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, tulijua ile ni kikao cha bajeti.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nitambue pia mchango wa pekee wa Waheshimiwa Wabunge wenzangu na hasa Kamati ya Kilimo, inayoongozwa na Profesa Msola na Wajumbe wa Kamati yetu kwa kazi kubwa na nzuri sana iliyofanywa mpaka kufikia hatua hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba niwatambue Wabunge wote wale waliokubali na waliokataa. Naomba nianze kwa kusema tu kwamba, tulikuwa tunaangalia tafsiri ya *a cooperative* na kwa upana wake, sasa tafsiri ukiangalia *Dictionary* hii, ukiangalia *Encyclopedia* hii, zinatofautiana lakini kuna mambo yako *very common* kwa tafsiri ya *cooperative*. Kwa hiyo, nimepata moja ambayo nimeona inafaa inasema, *a cooperative is a group of people acting together to meet the common needs and aspirations of its members, sharing ownership and making decisions relevant to the achievement of those common needs and aspirations democratically.*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, ukiangalia ni kwamba, katika kutafsiri ule ushirika ni kitu gani, kwa ile tafsiri ya awali kabisa inasema kwamba, ni pale wanapokutana wanachama au wanadamu wanaoamua kujiweka kwenye kundi kama wanachama na kuwa na malengo

yanayofanana kwa madhumuni yanayofanana kwa matarajio yanayofanana. Kwa hiyo, tafsiri hiyo ni pana na inakwenda popote utakapoikuta; ukiikuta kwenye nadharia mbalimbali lakini utakuta hivyo vitu havitofautiani. Mimi naomba nitambue Waheshimiwa Wabunge ambao wametambua umuhimu wa kipekee wa ushirika katika mchango wake kwa uchumi wa Tanzania na huko mbele tunakokwenda na ndio maana nadhani kwa kiasi kikubwa michango imejikita sana hasa kwenye ule ukali wa kutambua kwamba, kuna makosa ya msingi ambayo yametufikisha hapa tulipo kuwepo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna *a common fundamental problem of the cooperate movement in Tanzania*, ambayo nadhani watu wengi tumeijadili. Kimsingi, wako walioanza kwa kusema kwamba historia yake, wametaja kuna *Victoria Foundation, KCU, BCU, KNCU*, lakini walikuwa wanazungumzia mafanikio ya *a cooperative movement that was there in the 1950s* ambayo ilikuwa na mazingira tofauti kabisa. Hii leo wote tunakiri kwamba, katika *evolution ya cooperative movement* ya Tanzania, kwenda kwake katika miaka hii 50 iliyopita, tumekwaa vigingi hapa na pale.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nitambue mchango wa Mheshimiwa Mwijage, ambaye alitumia neno *dilemma*. Alisema tatizo linalotukwaa sasa hivi ni baina ya kuamua kwamba twende nayo kwa sababu tunaujua uzuri wake au tusiende nayo kwa sababu tunajua mabaya yanayoweza kutokana na kutokui-*manage* vizuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nadhani nilichopokea kutoka kwa Waheshimiwa Wabunge wengi, kimsingi wote tunakubaliana kwamba, huko mbele tunakokwenda, namna ya kuwafikia Watanzania walio wengi na mara nyingi suala la ushirika tunalioanisha moja kwa moja na kilimo lakini kuna ushirika kama hivi tunasema wa *SACCOS*, katika mataifa mengine ushirika unachukua *forms* nyingine kubwa zaidi, *financial cooperatives* na kadhalika. Kwa misingi yetu tunasema tunaweka *focus* kwenye ushirika wa kilimo lakini ili kuwafikia wale wakulima mmoja mmoja kwa namna ambayo maendeleo yao yanaweza yakaenda kwa kasi zaidi, tunafanyaje? Ushirika ni namna mojawapo ya kufikia huko na sote tunakubaliana. Tatizo sasa ni kwamba, kwa ushirika huu, kwa usimamizi huu, kwa Sheria hii iliyopo sasa hivi, tunafika huko? Tunajua hatufiki. Kwa hiyo, tumesemaje? Tumesema tuangalie kama utaratibu huu na Sheria hii ambayo inasimamia ushirika kwa sasa hivi inatupeleka huko na mimi ninadhani hicho ndicho kitu kikubwa ambacho tunafanya sasa hivi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Wabunge wote waliochangia unaona kabisa kwamba, tuna ufahamu tofauti wa ushirika. Kuna kama Mbunge wa Mkinga, ndugu yangu Dunstan, yeye unaona ana ufahamu wa ushirika, ana nadharia ya ushirika. Kuna wengine ambao wanaufahamu ushirika kwa sababu wameona, wameishi kwenye ushirika. Kuna watu wengine wanaufahamu ushirika kwa sababu wapo karibu na vyama vya ushirika, lakini baadhi yetu sisi hata walipochangia unajua kabisa kwamba, huyu anachangia, mchango wake ni *very*

relevant kwa *argument* hii, lakini ufahamu wa vyama vya ushirika na namna vinavyofanya kazi uko-*limited*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nilikuwa nataka kusema tu kwamba, katika tafsiri ile, kuna kauli pia imejitokeza kwamba siasa ndio imeuwa vyama vya ushirika. Mimi nadhani tukubaliane tu kiukweli kabisa kwamba, kila kitu kimechangia kwenye kuuwa chama cha ushirika kwa namna moja au nyingine, lakini huwezi kusema *involvement* ya siasa ndio imeuwa chama cha ushirika. Kwa sababu, *at one stage* siasa ndio ilikuwa msingi wa chama cha ushirika, sasa *when did we go wrong?*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nadhani katika kuangalia tunakwendaje mbele, jambo kubwa ambalo unaona wote tunakubaliana ni suala la usimamizi. Sasa katika hilo, naomba nitambue mchango wa Mheshimiwa Mzee Augustine Lyatonga Mrema, Naibu Waziri Mkuu Mstaafu, ambaye alizungumzia hali ya *KNCU* ilivyo sasa. Kuna neno la Kingereza linaitwa *nostalgia*, unaishi kwenye ndoto kwa mambo ya zamani, kwa mambo mazuri-mazuri yaliyopita zamani. Sasa Mzee Mrema katwambia kwamba, hiyo *KNCU* ya sasa ina mgogoro lakini akazungumza Mheshimiwa Mwijage pale kwamba hiyo *BCU* tunayoizungumzia ya *Bahaya Cooperative Union* ya miaka hiyo, *contributed to the independence of this country*, lakini kwa sasa hivi hawawezi kusimamia chochote, wana migogoro kushoto-kulia, kushoto-kulia, kilipenya nini?

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nilitaka kusema tu kwamba, tumelizungumzia kwa karibu, tumesema kuna

wezi ndani ya ushirika, hawashikiki, unachukua hatua gani? Mzee Mrema, kauliza swali hilo. Kwa hiyo, nasema hatua zilizokuwepo ni hizi. Ukiangalia Sheria, kuna hatua zinazosemwa mle ndani. Mimi nadhani nikubaliane na Waheshimiwa Wabunge moja kwa moja na ninatarajia kutakuwa na mapendekezo kwenye *schedule of amendments* kwamba yale mapendekezo ya Sheria yaliyoingia kwenye Muswada huu kama ulivyokuja ni nmadogo sana. Ndugu zangu tunakubaliana wote kwa pamoja kwamba, kuna wizi unaofanyika kwenye ushirika mwingine sio wa milioni moja, mbili, mwingine ni mabilioni. Sasa kuweka adhabu zile kama pale na sisi nadhani tulikuwa tumeghafilika pale, lakini tumeiona na tunatarajia kwamba, kwenye mapendekezo ya Waheshimiwa Wabunge, ule mfumo wa adhabu haukidhi haja na tumekubaliana sisi Serikalini na Mheshimiwa Waziri nadhani atakuja kuliwekea msisitizo zaidi kwamba, hazikidhi haja hii na kwamba, lazima tuzipitie upya tuone ni wapi ambapo adhabu inaweza ikawa kali zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna pendekezo limezungumzwa na baadhi ya Wabunge, nadhani hata Mheshimiwa Jitu Soni amelizungumzia, ambalo ni Sheria ya Wahujumu Uchumi. Amelizungumzia Mheshimiwa Jitu Soni, anasema inawezekana tuangalie kama Sheria inaweza ikapata tafsiri ya kwamba hawa watu ambao wamepewa dhamana na wanachama wenzao kuongoza ushirika, mnawachagua kwa imani, mnasema haya ninyi wenzetu ndio mtatusaidia kuongoza jambo hili, wao wanatumia imani ile kudhoofisha misingi ya maendeleo ambayo sisi wote tulikuwa na matarajio nayo. Sasa labda tukae sisi

wote kwa pamoja kama Wabunge na wote ambao mnatoka kwenye Majimbo yenu, mnafahamu uchungu ambao kama unalima pamba, kama unalima korosho, tumbaku, unajua inapotokea hali kama hii *repercusion* yake kwa wakulima inakuwa ni ngumu sana. Sasa nadhani tukubaliane tu kwa pamoja, mfumo wa adhabu sisi ndio Wabunge hapa, tukae tuamue kwamba, jamani katika hali hii ni lazima tutafute mbinu nyingine ili watu waogope kuiba fedha za ushirika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna jambo limejitokeza ambalo ni la uongozi wa ushirika *visas-a-vi* uongozi wa Bodi za Mazao. Mimi nataka kusema tu kwamba, kimsingi hakutakiwi kuwa na tofauti au ugomvi baina ya uongozi wa ushirika na uongozi wa Bodi za Mazao, wanatakiwa wafanye kazi pamoja *for a common understanding and common interest*. Sasa ikifikia hatua ambapo ushirika na Bodi za Mazao wanaona kama wananyang'anyana mkate, lazima hapa pana jambo la kuliangalia. Kama limejitokeza kwenye tumbaku, mimi nadhani linaonekana kwenye mazao yote, kwenye pamba linaonekana, lakini kwenye korosho pia linaonekana. Juzi tumemaliza Mkutano Mkuu wa Korosho, tumeiona, kwa hiyo, unaiona ile *anti-sentiment* baina ya ushirika na Bodi za Mazao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nadhani Serikali tumejipanga, kama tunavyofanya *reform* ya ushirika, tunaenda kufanya *reform* kwenye bodi za mazao. Kwa sababu, hata bodi za mazao mengine kazi yake kubwa ni masoko, *marketing*. Sasa inabidi tukazifanyie tathmini tuseme haya, mmefikia wapi? *How much have you*

contributed? Mmechangia kiasi gani kwenye *marketing* ya mazao ya korosho, ya pamba, ya namna gani? Ili tujue kama nao utekelezaji wake unakwenda sambamba na malengo yake au imekuwa ni sehemu tu ya vikao vya posho na kadhalika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi naomba niwahakikishie tu Waheshimiwa Wabunge kwamba Mheshimiwa Chiza, Waziri wa Chakula, Kilimo na Ushirika, ameshatoa maagizo kwamba kama tunavyofanyia tathmini Sheria hii ya Ushirika sasa hivi ambayo tunawaomba muipitishie leo ndio hivyohivyo tumeanza kufanya tathmini ya ufanisi, *efficiency in the running of the crop boards*. Naomba niwatoe wasiwasi Waheshimiwa Wabunge kwamba, ni jambo ambalo tutarudi nalo tena hapahapa Bungeni na kuwapatia taarifa ya kwamba tumefika nalo wapi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala moja ambalo limejitokeza sana ni suala la kugawa vyama vikuu. Lile suala la kugawa vyama vikuu, msingi wake uko kwenye *efficiency*, kwenye ufanisi. Labda niseme tu kwa mfano, Mheshimiwa Mkuchika, amezungumzia suala la chama kikuu cha Tandahimba – *Newala Cooperative Union*. Ile *Tandahimba – Newala Cooperative Union*, ina *AMCOS* kama sikosei karibu 130. Mimi nina chama kwetu kinaitwa *CORECO –Coastal Region Cooperative Union*, kina *AMCOS* karibu 95. Ilulu ya Lindi, ina vyama vingapi sijui na kadhalika. Unapokuwa na vyama hivi vikuu, sio ukubwa wa vyama vyake kwa wingi wa *AMCOS*, ni namna ambavyo vinatimiza wajibu wake kwa wanachama wa hali ya chini kabisa ambao ni wakulima wadogo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa utafiti ambao tumekaa na wataalam wote na kwa bahati nzuri namshukuru Mheshimiwa Chiza, amenipatia ile *potfolio* ya ushirika, kuangalia matatizo ndani mle ya ushirika na wataalamu wale kwa hiyo, tunafanya nao kazi kwa karibu kila siku. Unaona kabisa kwamba uelewa wao, umuhimu wa ushirika ku-*deliver* kwa wakulima haungaliwi zaidi ya ukubwa wake, upana wake na kadhalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba niseme tu kwamba, *TANECU* wameleta ombi lao, wanataka Tandahimba iende kivyake na Newala iende kivyake. Baina ya Tandahimba na Newala kwa pamoja, wanazalisha karibu tani 70,000 za korosho za Tanzania nzima, hiyo ni karibu 60% ya Wilaya hiyo moja au Wilaya hizo mbili. Dhamana ya korosho hizo ni *over 100 million Dollars*; sasa unasema aah, hivi hawa ukiwagawa, ukiwafanya wadogo-wadogo zaidi ukawa na vyama vya msingi 40 au 45, vinawezekana hata ukiviangalia vinakuwa *manageable* zaidi kuliko kikiwa na vyama 80, 90, 100. Kwa hiyo, ombi hili *TANECU* wameleta na naomba nitambue kwamba, Ilulu ambayo ni chama kikuu cha Mkoa wa Lindi, wameleta wazo hilo. Kuna vyama vingine *CORECU* cha Mkoa wa Pwani, wamekuwa wanalizungumzia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninaomba niseme kwa kuwa Mheshimiwa Waziri pia ameliafiki kwamba, walioomba kugawa vyama vyao, wanaagizwa wafuate utaratibu. Kwa maana ya kwamba, vile vyama vya msingi vikusanyike vilete taarifa ya kwamba vimeomba kujigawa kutoka

kwenye vyama vikuu, ili tupate vyama ambavyo vina ufanisi zaidi kuliko hivi vilivyo sasa hivi. Unakuwa na chama lina *AMCOS* 100, lakini linakuwa lina walaji tu pale katikati na huwezi kulidhibiti. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nitamke tu kwamba hili limeangaliwa, linafanyiwa kazi na pia tunafikiria kwamba hata huko kwenye *WETCU* na *Kahama Cooperative Union* na wengine. Tulipata pia ombi la kwamba, watu wa Geita, nadhani Mheshimiwa Max aliniambia kwamba kwa sababu Mikoa imegawanyika na wao wanataka kutafuta kitu kidogo zaidi. Kama kitakuwa na ufanisi Mrajisi anaagizwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mrajisi ananisikia na Wataalamu wake wananisikia. Ni kweli anavyosema Mheshimiwa Mkuchika, Wataalamu hawa wamekuwa wakienda na saa nyingine wanahamasisha kutokuvunja hii midudu mikubwa. *As far as their concerns* nadhani wakiona ni makubwa zaidi ndio mazuri zaidi, hapana. Nadhani tumekubaliana kwamba vikiwa *manageable*, ukiwa unaviona, una wanachama 40, unajua uhai wa kila mmoja, hiyo ndio namna nzuri ya kuwa na ushirika katika vyama vikuu. Kwa hiyo, naomba niseme kwamba, maagizo hayo yameshakwenda kwa Wataalamu wetu. Kwa wale watakoomba tunaagiza kwamba, vyama vikuu waitishe Mikutano Mikuu haraka iwezekanavyo, ili kuweza kujadili jambo hili kwa njia ambayo ni ya uwazi zaidi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna suala ambalo limejitokeza ambalo nadhani halikueleweka vizuri sana, hili la kuwa na *AMCOS* moja kwenye *location* moja.

Limeletewa pia *schedule of amendments* nadhani Mheshimiwa Machali na wengine. Nadhani halikueleweka vizuri, lakini kama halikueleweka vizuri lilivyowekwa, basi halifai. Fikra ilikuwa kwamba, kuna maeneo mengine ambayo ni madogo, una chama chako cha msingi pale, halafu watu wengine kwa lengo tu la kuja kufanya fujo wanakuja kuanzisha *AMCOS* nyingine pale. Sasa vinashindania wanachama, wanashindania biashara, halafu unakuwa na *AMCOS* mbili, tatu eneo moja na zote zinakufa, zote zinakuwa hazina uhai. Ndio maana Sheria hizi zinaletwa Bungeni ili kwa pamoja tupate kuzijadili. Bungeni imekuja fikra nyingine kwamba, unaweza ukawa na *AMCOS* ambayo ina viongozi ambao wamemiliki lile jambo, halina maendeleo yoyote, wananchi wanataka kutengeneza *AMCOS* nyingine kwa kuendeleza malengo ya ushirika, hawawezi kufanya hivyo kwa sababu hiki Kisheria kinawabana. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lazima niseme ni ukweli kabisa Waheshimiwa Wabunge walivyosema, ziko *AMCOS*; mimi najua wakati tunapambana na masuala ya korosho, tumekwenda kuongea na baadhi ya wanachama, unakuta mtu anasema usiniulize hiki chama cha msingi ni changu mimi, mimi ndio nilikianzisha na wote mnajua hata kwenye maeneo yenu, kuna vyama vya ajabu-ajabu namna hii. Sasa nikasema *okay*, tukifika sehemu hiyo ambayo wananchi wanataka kutafuta namna ya kujitenga ili waweze kutengeneza vitu ambavyo ni *efficient* na vyenye manufaa kwao, hiki kipengele kinaweza kikawakwaza. Kwa hiyo, Waziri wa Kilimo, Chakula na Ushirika amekipitia, nadhani Mwanasheria Mkuu pia

atatusaidia namna ama ya kukiweka vizuri, ili kieleweke kwamba hatuzuii kuwa na chama kingine na kama kitaboresha ushindani katika uzalishaji basi nadhani tukubali tukiondoe. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ni suala la elimu na katika hili Waheshimiwa Wabunge karibu wote mmelizungumza. Kinachotukwaza sasa hivi na kinachotumika sana na wezi ambao wamezungumzwa kwa kina na Waheshimiwa Wabunge, ni suala la kupandia kule kwenye sintofahamu ya wanachama. Kwa hiyo, wanachama wanawachagua wao viongozi halafu wanawapa nguvu kiasi ambacho wanaona wale viongozi wa Ushirika wakishakuwa pale hawawajibiki kwao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Hokororo amezungumzia yule Mwenyekiti wa chama cha msingi kule Tunduru, walipokwenda kuchukua ile fedha badala ya kuja kulipa fedha za wanachama kwanza akaenda akanunua, sijui kama ni Tunduru au sikumbuki kama ni Masasi kule, lakini kitu cha kwanza akaenda akanunua gari halafu ile gari kaandika “usiulize kitu”. Mimi kwangu Mkuranga, kuna mtu hivyohivyo wamekwenda *NMB* wamechukua burungutu lile au sijui wamefanya nini lakini baada ya pale yule Mwenyekiti wa chama cha ushirika anaingia pale na fuso yake nyuma ameandika “mjinga hajjui” yaani umeshawaumiza wenzako halafu unawakejeli unaandika nyuma mjinga hajjui. (*Kicheko*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa Sheria hii tuliyokuwa nayo, inatukwaza kwa sababu kuna maeneo mengine,

ndugu zangu nakuombeni, niko chini ya miguu yenu, tusikae tukaamini hii habari ya kusema kwamba ushirika uwe huru, uachwe ufanye, kuna Mheshimiwa Mbunge alifika sehemu jana akasema Mrajisi aachiwe awe kama Rais wa *TFF*, jamani hivi kweli Mrajisi wa vyama vya ushirika, *one of the most critical jobs in the history of our country* sasa tunataka kusema awe kama Rais wa *TFF*. Rafiki yangu Tenga asinielewe vibaya kwa sababu mimi na yeye tunatofautiana timu lakini hapana. Rais wa *TFF* hawezi akawa sawa na Mrajisi, Mrajisi anashughulikia maisha ya watu ya kila siku. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakuombeni katika hali tuliyofika hii ambayo viongozi wetu wa ushirika tumejenga *culture* ambayo inaonekana pale pana mavuno, pana shamba la bibi kwenye ushirika. Ili tufike sehemu tuweze kuwadhibiti viongozi hawa, nakubaliana na wale wanaosema adhabu ziwe kali sana. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tusikae tukasema tu kwamba kwenye vyama vile vya msingi tutapata ripoti ya mikutano mikuu, *general meetings*, tunajua sisi wote hapa kwamba tunakaa, vyama vya msingi wanakaa wanamlaani Mwenyekiti, wanalaani viongozi wa bodi lakini wakifanya uchaguzi kwenye mikutano mikubwa wanarudi walewale wa zamani au naongopa mzee Mrema? Sasa tufike sehemu tukijua kwamba hawa tuna ripoti zao, wamechezea fedha za watu na ukipata ripoti ukaambiwa hawahawa wamerudi, wewe kama Waziri ambaye unamsimamia Mrajisi unamwambia Mrajisi hebu futa hii. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, unasema Serikali isiingilie, ina maana tunafika sehemu tusiwe na imani na Serikali, tusiwe na imani na Mheshimiwa Rais, tusiwe na imani na Mrajisi, tuna imani na nani? *What society are we building?* Tunajenga jamii ya namna gani? Lazima tufike sehemu tuseme kuna mtu amekabidhiwa dhamana sasa katika misingi hii, mwenye *instrument* ni Waziri wa Kilimo, Chakula na Ushirika, mpeni dhamana ya kusimamia lakini aweze kusema Mrajisi katika hili hapana maana vinginevyo ndiyo tutafika kwenye hatua tunaona tuna vyama vikuu, tuna vyama ambavyo sasa hivi havishikiki, vina fedha nyingi, vitu vinavyofanywa huko vingine ni vya aibu kule kwa Mheshimiwa Lembeli alikuwa amekasirika jana mlivyomwona anasema mpaka povu linamtoka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna chama kimoja kule kwake kwa upande ule wa Biharamulo sasa siyo Kahama *per se* lakini Wajumbe wake walikuja Dodoma hapa. Wakaleta taarifa wanasema sisi tuliagiza pembejeo za dola elfu ishirini na moja lakini bili tuliyoletewa ni dola tisini na moja. Ndugu zangu, *this is the level* ya watu ukimsikia Mheshimiwa Rais anasema wanakula bila kunawa, *this is what we are talking*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Dokta pale ndio ulikuja nao. Unakumbuka! Ulivyokuja na ile orodha, tumekupokea tumewapa wataalam tukasema hebu fanyeni *reconciliation* hapa. Wataalam wakarudi wakasema hizi mbolea, *they should have only cost 22 thousand dollars* lakini wale wakulima wamedaiwa 92

thousand dollars. Jamani hiki ni *AMCOS* kamoja Biharamulo kule kamechokachoka hivi, wamepigwa dola elfu sabini kwenye tumbaku, *the total bill* ni ngapi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa tunachosema ni kwamba kazi iliyokuwepo mbele yetu ni kubwa lakini tusiilogope kwa sababu tunajua lakini ukubwa wake unaendana na nadharia na nia yetu ya dhati ya kukabiliana nayo na nia hiyo lazima ianzie leo humu Bungeni na inaanza vipi? Inaanza kwa sisi wote kutambua kwamba kila mmoja wetu ana wajibu wake huko anakotoka. Sisi wenyewe tunajuana, kuna baadhi ya viongozi wa vyama vya ushirika ambao wako huko ni wajomba zetu na binamu zetu na ukimwona kwamba na hii nasema kwa sababu Mheshimiwa Waziri aliponikabidhi kazi ya kufanya ukaguzi huu wa kuwasimamia wakaguzi waende kwenye korosho na nini tumeikuta. Unakuta ripoti nyingine zinafanywafanywa namna gani na nini miongoni mwetu ni sisi wenyewe. Sasa tuondokane na sisi wenyewe kuwa ni sehemu ya kuharibu usafi ndani ya ushirika. Sisi wenyewe tukianza kujitazama *we will come out of this thing fine.* (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi naomba niseme tu kwamba kwa kiasi kikubwa nimejaribu kuzungumzia kwa mapana mambo mengine mbalimbali, hoja zilizotolewa ni nyingi mno. Mheshimiwa Waziri atakuja kuwatambua mtu mmojammoja lakini naomba niseme pia kwamba tatizo siyo *COASCO* kama ilivyo, tatizo ni watendaji ndani ya *COASCO* na tutawaondoa wale ambao wanashindwa kwenda na kazi hii, wataondoka. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini pia kama nilivyokuwa nasema kulikuwa na hoja pale ya kupunguza ngazi hizi za *Apex* na nini, mimi nadhani jamani tumekubaliana na Waheshimiwa Wabunge wengi wameisema, *Apex* iliyokuwepo Tanzania ni hiyo moja ya tumbaku taabani, inatuvuruga, inasababisha mambo mengi. Tukasema *Apex* kama ni sehemu ya mfumo wa ushirika fine ikiondoka bado vyama vikuu vipo vitasimamia hilo suala la ushirika. Tunachosema ni kwamba kama tutafika huko mbele, kama kwenye korosho tulivyojitoa kwenye *Apex*, tukiona *Apex* kama sehemu ya *structure* inayohitajika kwenye *cooperative, a cooperative is a developing theory*, huko mbele tutakwenda tutasema jamani hivi vyama vikuu vimekuwa vingi, vifanye muungano wa kuwa *Apex* lakini *right now* kuna *Apex* moja hiyo taabani, ina migogoro kadhalika na nini. Kwa sababu *at the end of the day*, mwisho wa siku lazima iwe lengo ni kumfikia yule mwanachama wa chini. Tusipofika huko basi vyote tunavyozungumza havina maana, utatoka kwenye *federation*, utaenda kwenye *secondary societies* lakini lengo ni yule mwanachama, wale ishirini, ishirini na tano, thelathini ambao wapo kule Mkamba Kinzapara au Kimanzichana kule kwangu, wao wananufaika vipi na hii kitu siyo *ma-cooperative society* na nini na hawa *secondary societies* na nini. Lazima tukubaliane kwamba hivi vyama vya juu vipo kwa ajili ya kuwatumikia wale wa chini siyo *the other way round*. Sasa ikiwa hivi vyama vya juu vinaishi kwa kunanii huku na hawarudishi maslahi yale chini, inabidi Sheria hii ijielekeze huko kwa njia mbalimbali ili kuweza

kumpatia yule mwanaushirika wa chini kule manufaa yaliyokuwa mapana zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, limezungumzwa suala la kwamba ni Tume, ni Idara na kadhalika, Mheshimiwa Waziri atakuja kulizungumza hilo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna suala la Mrajisi, kwa nini Mrajisi na kwa nini ateuliwe na Rais, akishateuliwa na Rais inakuwa ni cheo cha kisiasa, *I do not think so.*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna mawazo yamekuja hapa ambayo yanasema labda upite mchakato wa kuomba na kuchujwa na kadhalika kabla haujafika huko kwa Rais, hilo ni jambo zuri na linaweza likafanyiwa kazi, likatengenezewa utaratibu wake ndani ya kanuni ili liwe ni sehemu ya namna ya kumpata Mrajisi na Manaibu wake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho ambalo nadhani ni suala atakuja kulizungumzia Mheshimiwa Waziri ni tofauti baina ya ushirika kwa maana ya *regulation* na ushirika *promotion*. Hili ni jambo lazima tulielewe wote, ni jambo kubwa na ndiyo msingi wa ushirika wa Tanzania kwamba tuna nafasi hizo na tunautazama ushirika kwa macho hayo mawili.

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa mzungumzaji)

MWENYEKITI: Mheshimiwa, muda wako umekwisha.

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:
Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana na kwa hayo machache, nawaomba Waheshimiwa Wabunge wenzangu, tuunge mkono hoja hii kwa ajili ya manufaa ya ushirika huko mbele, lakini pia tuwe pamoja katika utekelezaji wa Sheria hii kwa ajili ya manufaa makubwa zaidi ya Watanzania wenzangu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Nakushukuru Mheshimiwa Naibu Waziri. Sasa Waheshimiwa Wabunge, naomba nimpe nafasi Mheshimiwa Waziri yeye sasa atoe majibu ya hoja mbalimbali za Waheshimiwa Wabunge na ahitimishe hoja yake. Mheshimiwa Waziri, karibu!

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:
Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nianze kwanza kwa kutoa shukurani zangu za dhati kabisa kwa Kamati yangu ya Kilimo, Mifugo na Maji. Kazi kubwa waliyoifanya tangu mchakato ulipoanza, ndiyo imefanya hapa tulipofikia hata Waheshimiwa wengine wakaweza kuchangia. Kwa kweli, nawashukuru sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba niseme inawezekana kwa muda nilionao, sitaweza kusema yote yale ambayo wameongea lakini yote ambayo Kamati kuanzia Dar es Salaam mpaka hapa Dodoma iliyapendekeza kwa mashauriano na wadau yamezingatiwa katika Muswada huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba pia niishukuru Kambi Rasmi ya Upinzani, ndugu yangu Waziri mwenzangu Sukum lakini huwa sina hakika sasa kama ni kambi nzima au ni CHADEMA tu lakini kama yote ni Kambi Rasmi imekaa basi nawashukuruni kwa sababu kazi mliyofanya pia mimi sioni kama ni mbaya. Nawashukuru kwa sababu mmeweka mambo wazi, mmezungumza na mmeandika. Mengine yana majibu ya moja kwa moja, kwa nini pengine hayakuweza kuchukuliwa lakini mengine tumeyaona kabisa kwa uzito wake lakini wote kwa pamoja naomba niwashukuru.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini kwa ujumla Waheshimiwa Wabunge wote nataka niwashukuru kwa sababu moja. Katika mkutano huu na katika Sheria hizi mbili, ile ya umwagiliaji na hii ya ushirika, mmetimiza rai ya kutunga Sheria na si kupitisha Sheria. Kwa kweli hapo nawashukuru sana. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, michango yenu yote ndiyo imesababisha jedwali lionekane kubwa na wakati mwingine siyo mawazo tu, linaonekana kubwa kwa sababu mahali pengine kwa ajili ya uandishi wa Sheria lazima mambo yajionyeshe kabisa kama ni koma iwe pale, kwa hiyo, ndiyo maana mkiona wakati mwingine jedwalli ni kubwa si kwa sababu labda maoni ni mengi sana, lah. Kwa ujumla ni kwamba maoni yenu yametusaia na wenzangu kule waliokuwa wanasikiliza wamefanya kazi kubwa, nawashukuru kwa kuwa mmefanya kazi ya kutunga Sheria na wala siyo kupitisha Sheria.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushirika tunaouzungumza hapa, naomba tuliweke tena wazi hapa, ni ushirika mtambuka maana kwa kusikiliza maoni ya Wabunge walio wengi, tumechukulia dhana ya ushirika kuwa ni ushirika wa kilimo tu. Ushirika una maana mtambuka. Taarifa nilizo nazo hapa ni kwamba ushirika wa mazao, vyama vya mazao kama *AMCOS* ni 33%, asilimia iliyobaki ni aina nyingine za ushirika. Kwa hiyo, tunapozungumzia habari ya ushirika tujue kabisa kwamba lazima tuwa-*accommodate* na hao wengine hata tunapozungumza ile *composition* maana yake nilikuwa nasikiliza wakulima waongezwe, wafugaji waongezwe, kwa hiyo lazima tuangalie kwamba suala hili si suala la wakulima peke yao. Nakubali kwamba 80% ya Watanzania shughuli za kiuchumi ni za kilimo. Angalizo langu ni hilo kwamba watu wako kwenye ushirika wa nyumba, Mheshimiwa Mchechu jana alisema, wako watu kwenye ushirika wa madini, useremala, mifugo na mimi niliwaambia jana nina ushirika fulani wa *tax drivers*, wote wanataka kuja kwa Waziri wa Kilimo. Hilo nimeona nilitangulize kwa sababu wengi walifikiri pengine ushirika tunazungumzia huu wa kilimo tu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba niseme lingine la utangulizi, huu mchango nimeupata na nimeomba niuseme tu makusudi kwa sababu una-*impact* kwenye Sheria tunayoenda kuitunga sasa. Mchango huu nimeupata kutoka kwa Mheshimiwa Shibuda. Mheshimiwa Shibuda yeye anasema kwa nini tusiwe na Mahakama ya Ushirika kama tulivyo na Mahakama ya Ardhi. Sasa hili nimeona niliseme nisije nikalisahau, najua kabisa Mheshimiwa AG atanisaidia kulifafanua, lina misingi yake, tulilifikiria, tulilijadili,

sambamba na kwamba kwa nini vyama vyetu vya ushirika visianzishe tabia ya kuingia kwenye masoko ya mitaji, vikawa vinapata mitaji kutoka katika masoko ya mitaji. Sasa hili nitamwomba kwa makusudi kabisa baadaye Mheshimiwa AG, alifafanue kwa nini halikujitokeza moja kwa moja kwa sababu lina misingi ya kisheria, sasa niliamua kusema haya nisije nikayasahau.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba sasa niseme yale niliyokuwa nimejipangia moja kwa moja, kwanza, niwatambue wale waliochangia. Jumla tunawachangiaji 47, wachangiaji 30 wamechangia kwa kauli na 17 walichangia kwa maandishi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, waliochangia kwa kuzungumza humu ndani ni Mheshimiwa Said J. Nkumba, Mheshimiwa Rose K. Sukum, Mheshimiwa Conhesta L. Rwamlaza, Mheshimiwa Dokta Augustine L. Mrema, Mheshimiwa Vita R. Kawawa, Mheshimiwa James D. Lembeli, Mheshimiwa Profesa Peter M. Msola, Mheshimiwa Ezekiel D. Wenje, Mheshimiwa Dokta Titus M. Kamani, Mheshimiwa Susan A. Lyimo, Mheshimiwa Moshi S. Kakoso, Mheshimiwa Moses J. Machali, Mheshimiwa Tundu A. Lissu, huyu ni mtoto wa Mwinjilisti, Mheshimiwa Charles J. Mwijage, Mheshimiwa Susan L. Kiwanga, Mheshimiwa Dokta Khamis A. Kigwangala, Mheshimiwa Jitu V. Soni, Mheshimiwa Agness E. Hokororo, Mheshimiwa Murtaza A. Mangungu, Mheshimiwa Shaffin A. Sumar, Mheshimiwa Benardetha K. Mushashu, Mheshimiwa Dunstan L. Kitandula, Mheshimiwa Sabreena H. Sungura, Mheshimiwa Masoud Abdalla Salim, Mheshimiwa Magdalena K. Sakaya,

Mheshimiwa Dokta Pudenciana W. Kikwembe, Mheshimiwa Halima J. Mdee, Mheshimiwa Ester A. Bulaya, Mheshimiwa George H. Mkuchika, Mheshimiwa Ernest E. Silinde na Mheshimiwa Adam K. Malima. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, waliochangia kwa maandishi ni Mheshimiwa Betty E. Machangu, Mheshimiwa Selemani S. Bungara alimaarufu Bwege, Mheshimiwa Fatuma A. Mikidadi, Mheshimiwa Cynthia H. Ngoye, Mheshimiwa Faith Mohamed Mitambo, Mheshimiwa Dokta Haji H. Mponda, Mheshimiwa Mustafa B. Akunaay, Mheshimiwa Naomi M. Kaihula, Mheshimiwa Nassib Suleiman Omar, Mheshimiwa Juma Sururu Juma, Mheshimiwa Rebecca M. Mngodo, Mheshimiwa Dokta Christina G. Ishengoma, Mheshimiwa AnnaMaryStella J. Mallac, Mheshimiwa Saleh A. Pamba, Mheshimiwa Profesa Kulikoyela K. Kahigi, Mheshimiwa Mahmoud H. Mgimwa na Mheshimiwa Ritha Kabati. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama wengine watajitokeza, nitaendelea kuwatambua.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nilijitahidi kusikiliza hoja za Waheshimiwa Wabunge zote ambazo zina mashiko kwa kweli na ziko nyingi. Naomba niahidi kama tulivyokuwa tunafanya siku zote kwamba kabrasha lote la majibu ni kubwa, watendaji wangu wanajitahidi kuzi-*compile* vizuri, tutajitahidi kila Mbunge apate majibu fasaha, marefu kwa maswali au hoja aliyoleta angalau kwa maandishi. Mimi nimejitahidi kuzijumlisha, nimezisoma zote tangu ya kwanza mpaka ya mwisho na nimezijumlisha katika *page* chache

katika maeneo ya jumla. Kwa hiyo, naomba mkiona nazungumza kiujumlajumla hivi mjue kwamba wengi mmechangia katika maeneo hayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa naomba nianze kwa hoja hii, Waheshimiwa wengi wameuliza kwa nini tunaanzisha Tume ya Maendeleo ya Ushirika, sina haja ya kuwataja mmoja mmoja lakini wengi wameuliza hili na Mheshimiwa wa mwisho kuchangia hapa alisema yeye anasisitiza tuwe na Tume yenye uadilifu na yenye usimamizi thabiti.

Mheshimiwa Mwenyekiti, majibu yetu kuhusu hoja hii ya kwa nini tuwe na Tume ya Maendeleo ya Ushirika, kwanza niliyatoa katika hotuba yangu wakati nawasilisha Muswada huu lakini naomba nirahisishe tena niya-*summarize* kwa kusema, miongoni mwa changamoto nyingi zinazokabili sekta yetu ya ushirika, ni kukosekana kwa chombo huru kinachoweza kuratibu, kusimamia maendeleo ya ushirika. Wote tumeshuhudia na wote ni mashahidi kwamba Idara ya Ushirika kwa ngazi zote kwenye Halmashauri, Mkoani kwa kweli hazikuweza kukidhi yale mahitaji ndiyo maana tunapata malalamiko kila mahali, Afisa Ushirika Wilaya fulani hafanyi hiki, hafanyi kile. Kwa hiyo, tumeona kwamba afadhali tuwe Tume, ambayo kwa kiwango kikubwa inaweza ikajibu hoja za watendaji hawa ambao wako katika ngazi za Halmashauri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumetaka pia tuweze kuleta uwakilishi au kiungo kati ya Halmashauri za Wilaya ambako ndiko waliko hawa watendaji na Tume kwa maana ya

kuleta usimamizi thabiti. Kwa sababu wakati mwingine kwa kweli imekuwa inatokea kwamba Mrajisi anapokuwa Makao Mkuu, akitaka kupeleka maelekezo yake kwenye Halmashauri, inakuwa rahisi tu kupigapiga chenga, mara ukute Afisa Ushirika yuko kwenye shughuli zingine, mara anakusanya kodi, sasa tumetaka kuwe na chombo angalau kinachoweza kwenda moja kwa moja kikasimamia mpaka kwenye ngazi ya Halmashauri. Katika kufanya hivyo, nachotaka kuisitiza ni kwamba Tume haiendi kupoka madaraka ya *D by D*. Naomba nirudie tena, maana kuna wengine wamefikiri kuanzisha Tume kunakwenda sasa kupoka madaraka ya Halmashauri ya Wilaya, la hasha. Madaraka yaliyoko katika ngazi ya Halmashauri yanabaki palepale, yule Afisa Ushirika ambaye yuko katika ngazi ile, mamlaka yake ya nidhamu, mamlaka yake ya ajira na hasa katika eneo lile la *promotion* yanabaki chini ya Halmashauri husika. Kwa hiyo, hapo hakutakuwa na migonganongano kwamba labda sasa Tume imepoka madaraka ya Halmashauri za Wilaya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini pia tumesema Tume iwe huru lakini uhuru nao ukizidi mipaka kwa kweli haufai. Kwa hiyo, sisi tumesema, Tume tunataka tuipe *autonomy* iweze kuwa na maamuzi lakini tutakachokifanya kama Serikali pamoja na kuipa uhuru huu, tutakuwa na *very strong and sharp eyes on and hands off*. Siyo kwamba tutakuwa kila siku sasa tunakwenda kuzuia wakitaka kuchukua hatua sisi tunazuia, hapana. Isipokuwa uhuru nao wakati mwingine ukizidi mipaka basi mambo mengi yataharibika, hapo sisi kama Serikali lazima tuingie, siyo rahisi kabisa uka-*detach*

Serikali kutoka katika jukumu zima la usimamizi wa shughuli za ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, iko hoja ya kufuta ngazi ya chama kilele, mimi sitaki kuirudia tena ameieleza vizuri mwenzangu Naibu Waziri, lakini labda niongezee tu kwamba hoja nzima kwa sababu imeleta mkanganyiko hata Mheshimiwa Halima Mdee alipokuwa anachangia alisema yeye anaona, mwanzoni wakisema *Apex* wanapiga makofi wanasema tuiondoe, lakini wanarudi tena kinyumenyume wanasema hapana, tunaona iko dhana ya *Apex* kuwapo. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nachoweza kusema mimi ni hivi dhana nzima ya *Apex*, nadharia ya *Apex*, ukiisoma ilivyo ni nzuri, ukiangalia *economies of scale* katika kushughulikia vyama vya ushirika, kushughulika na chama kimoja kimoja vidogovidogo utakuja kukuta kwamba kweli ungekuwa na lichama likubwa kidogo unaweza ukaokoa mambo fulani. Kilichojitokeza, pale ambapo *Apex* ambayo ni moja tu katika vyama vya ushirika hii ya tumbaku, pamoja na migongano iliyotokana na wao na *union*, utendaji matokeo hayakuwa mazuri. Sasa kama wananchi, wenye vyama wenyewe wamepaza sauti wakasema basi kwa sasa jamani *Apex* hebu kwanza zikae pembeni, Serikali lazima isikie na Serikali ni sikivu, kwa hiyo, ndiyo maana tumesikia. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, katika jedwali la marekebisho la Muswada ambalo tumeliweka hapo na ninyi mmeliona sasa, tumependekeza kufuta chama kilele

kwa madhumuni ya kupunguza mzigo kwa wanachama wa ushirika wa ngazi ya msingi na vyama vikuu. Hiyo ndiyo dhana kubwa ya kuondoa hiyo *Apex*. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja nyingine kubwa zaidi iliyozungumzwa na Wabunge wengi, ni viongozi wa kisiasa wasiwe kwenye vyama vya ushirika. Hili mimi lilinipa tabu kidogo wakati tulipokuwa tunasikiliza *public opinion*, maana yake nilijiuliza, hivi hawa viongozi tunaowazungumza ni nani hasa? Wengine walikwenda mbali zaidi wakasema tunawasema wale viongozi wa CCM. Nikasema hata kidogo. Viongozi wa siasa katika ngazi yoyote ile siyo wa CCM tu, kiongozi yoyote ambaye ni wa siasa ndiye tunayemzungumza hapa. Sasa naomba mnisikilize vizuri, maana hili limewachanganya wengi na wengine wamenifuata hata wakati wa *break* kwamba mnafanya makosa kuwaondoa hawa viongozi na ili nisiwachanganye, naomba niwasomee kama tulivyoliweka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi tunasema hivi, Muswada huu unatambua kwamba vyama vya ushirika ni vyombo huru na kwamba jukumu la Serikali ni usimamizi wa vyama vya ushirika kwa ajili ya maslahi ya wanachama. Hata hivyo, katika uendeshaji wa ushirika na kama ilivyojitokeza kwenye majadiliano ya Bunge lako, imeonekana kuwa matatizo mengi katika ushirika yametokana na kuingiliwa kwa vyama na baadhi ya wanasiasa, siyo wote, baadhi tu maana mimi sijaingilia na mimi ni mwanasiasa na baadhi ya viongozi wa umma. Wakati wa kupokea maoni kwenye Kamati ya Bunge ya Kilimo, Maji na Mifugo wadau wengi walisema viongozi wa kisiasa na wale wa umma

wasigombe uongozi ndani ya ushirika. Kwa hiyo, tulichokiweka ni hicho kwamba viongozi hatuwafuti katika ushirika, utawatoaje katika ushirika, isipokuwa dhana tunayoileta hapa ni kwamba wasigombe uongozi kwa sababu wao wakishakaa pale wanakuwa na *influence*, wanaweza wakafanya maamuzi na kwa ngazi yao kama viongozi wakaogopwa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo angalizo, utaratibu huu hautahusika kwenye vyama katika maeneo ya kazi maana vyama vya ushirika tunaviruhusu kuwa kwenye taasisi, kwenye Wizara za kisekta. Kwa hiyo, tumesema utaratibu huu hautahusika kwenye vyama katika maeneo ya kazi kama *SACCOS* katika ofisi za umma au vyama ushirika vilivyoundwa na wanasiasa, jana Mheshimiwa Mbunge mmoja alisema hivi tukiunda *SACCOS* ya Wabunge, kwa hiyo Mwenyekiti itabidi atoke nje ya Wabunge maana hatakiwi kuwa mwanasiasa. Kwa hiyo, utaona kwamba hiki kipengele hakitahusu *SACCOS* zilizoko kwenye taasisi na kwenye maeneo kama haya ambayo ni mahsus. Japokuwa suala la kugombea uongozi kwenye vyama ni la Kikatiba, sisi tunasema kwa mujibu wa sheria za nchi, yapo baadhi ya makundi hayaruhusiwi kushirika katika nafasi fulani fulani, kwa mfano watumishi wa umma hawaruhusiwi kuwa wanachama wa vyama vya siasa, kwa hiyo, huo ndiyo msingi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine ambalo lilizungumzwa kwa upana kabisa na Wabunge wengi ni usajili wa vyama kwenye eneo moja, kifungu kile cha 32(5)(c). Hili kwa ufupi tu niseme, Serikali tumesikia maoni ya

wadau, tumesikia ya Wabunge, tumesikia ya wanaushirika na Serikali tumekiondoa kifungu hiki ndani ya Muswada na mtaona hata kwenye jedwali. Kwa hiyo, hata wale walio-*move schedule of amendment*, muanze tu kuondoa kwa sababu tulishakiondoa kifungu hiki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine ni Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika kutangulia Sera ya Ushirika ya mwaka 2002. Wengine wamesema jamani sera iliyopo ni ya zamani na sasa sheria imekuja miaka kumi baada ya hapo kwamba ndani ya Sera yako mambo mengi yamepitwa na wakati. Kwa ujumla sisi tunasema, Muswada ni utekelezaji wa sera husika kwa lengo la kuimarisha zaidi usimamizi na uhamasishaji ili changamoto zilizobainishwa ndani ya sera zitatuliwe kwa msukumo mkubwa zaidi. Kwa hiyo, mimi naona bado hatujachelewa sana, sheria ije na kama kuna yatakayokuja baadaye ya kisera kwamba sera imepitwa wakati na sheria iko mbele, bado tuna nafasi nzuri tu ya kurekebisha sera. Kwa hiyo, mimi nadhani lisituzuie kabisa kuendelea na mchakato wa sheria hii ya ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine ambalo lilijadiliwa na Waheshimiwa Wabunge ni wanaushirika wahusike katika uteuzi wa Mrajisi wa vyama vya ushirika. Hili nalo tumelisikiliza kwa umakini kabisa na sisi tunaona kwamba kwa kweli lina mashiko kwa kiwango fulani tena ya kutosha kabisa. Sisi tunasema hivi, katika mfumo wa uchumi huria, jukumu letu kama Serikali ni usimamizi wa sekta lakini kwa kuwa Tume ni Idara ya Serikali ambayo itahusika na usimamizi na uratibu wa shughuli za vyama vya ushirika kama ilivyo katika mamlaka na vyombo vingine vya

usimamizi. Mrajisi wa Vyama vya Ushirika atakuwa ni mtendaji wa Serikali na katika utekelezaji wa majukumu yake, Mrajisi atakuwa akishauriwa na Bodi ya Tume ambayo ina uwakilishi wa wadau mbalimbali wa ushirika. Kwa hiyo, tunao wawakilishi katika ile Tume ambao wengine hawatoki ndani ya Serikali lakini hawa ndiyo watakaokuwa wanamshauri huyu Mrajisi ambaye ni mtu wa Serikali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini tumesema, japo uteuzi wa Mrajisi na Manaibu utafanywa na Mheshimiwa Rais, tutaweka utaratibu wa namna ya kuwapata watu hawa kwa njia ya ushindani. Hili nalo limezungumzwa kwamba kwa nini tusiweke utaratibu basi ili watu tutakaowapata labda kusiwe pengine na *nepotism* kwamba fulani amteue fulani. Kwa hiyo, tumeona ni vyema tuweke mchakato kwamba tukifika wakati ule wa kuwachagua hawa viongozi Mrajisi na Manaibu wake, matangazo yatawekwa, watu waombe lakini wakishakuomba kwa sababu watendaji hawa watakuwa wa chombo cha Serikali na kwa sababu wakiwa Serikalini lazima wafuate *civil service*, hawawezi kwenda kinyume na matakwa ya *civil service practice*. Utaratibu huu utafuata tena taratibu za Kiserikali watafanyiwa upekuzi, yaani *security vetting* halafu majina yatapalekwa sasa kwa Mheshimiwa Rais ili aweze kuamua nani ateuliwe kushika wadhifa. Kwa kufanya hivyo, tunadhani tutakuwa tumepanua wigo wa wadau kuchangia katika upatikanaji wa hawa viongozi wa ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine lilikuwa ni Tume kuwa na uwakilishi wa wakulima. Hili nalo tumelijadili kwa kirefu lakini kama nilivyotangulia kusema ndugu zangu,

ushirika siyo wakulima tu, ushirika ni mtambuka, ushirika unao watu wengi. Kama leo ushirika wa mazao ni asilimia 33, asilimia 67 ni za ushirika wa aina nyingine. Tukisema kwamba wote tuwajaze, wawakilishi kutoka kwenye uvuvi, wawakilishi kutoka mifugo, basi hiki kitakuwa ni chombo kikubwa sana. Kwa hiyo, sisi bado tunashikilia kwamba ni vyema katika kifungu kile cha 8 cha Muswada, miongoni mwa wajumbe wenye uwakilishi katika Tume ambao ni pamoja na wakulima, tutumie *umbrella organization* sijui tusemeje...

WABUNGE FULANI: Vyama vikuu.

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Siyo vyama vikuu tuseme vyama mwavuli yaani *umbrella organizations*, kila vyama vina vyama ambavyo vinaviongoza. Kwa hiyo, tutachukua wawakilishi kutoka kwenye *organization* hizo zinazoongoza ili ziweze kuwawakilisha vinginevyo tutakuwa na utitiri wa uwakilishi jambo ambalo pia halina tija na ukiwa na watu wengi, utajikuta hata kazi haifanyiki. Kwa hiyo, naomba hapa tukubaliane kwamba haitakuwa rahisi kumchukua kila mmoja aweze kuingia katika kundi hili, lakini tutajitahidi kwa kiwango kitakachowezezana, makundi yote yaweze kuwakilishwa. Hata kwenye Katiba, tutakwenda kutunga Katiba, haitawezezana kuwaleta wananchi wote humu ndani, ndiyo maana tumesema tuchague viongozi watakaowawakilisha wananchi, kwa hiyo, hata katika maeneo haya tutafanya hivyo hivyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine lilikuwa ni mgongano wa majukumu ya Tume na Shirika la Ukaguzi wa

Vyama vya Ushirika. Mimi nadhani hapa lilikuwa suala la uelewa au kutokuchanganua tofauti ya majukumu ya *COASCO* na majukumu ya Tume. Naomba nifafanue kwamba Tume kama chombo cha Serikali, kazi yake hapa ni *management auditing* yaani yenyewe, labda nitoe mfano. Katika Wizara ya Elimu, katika ngazi ya Kanda, tunao Wakaguzi ambao wanakagua elimu, hawa hawaendi kukagua matumizi ya fedha, wanakagua matumizi ya elimu, matumizi ya mitaala, Walimu wanavyofundisha. Sasa hii ni *management*, wanadhibiti ubora. Kwa hiyo, Tume kazi yake kubwa itakuwa hiyo na ndiyo itakuwa kazi kubwa ya *cooperative inspectors* kuangalia kwamba misingi ya ushirika inasimamiwa kama tulivyoiweka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunapokuja sasa kwa *COASCO*, *COASCO* naye atakuwa sasa na shughuli ya kuweza kusimamia na kukagua jinsi fedha za wanaushirika zilivyotumika. Naomba hapahapa niongezee kwenye suala la ukaguzi, iko hoja ambayo imekuja kwamba kwa nini *CAG* asihusike basi hata kukagua wakati *COASCO* inapokagua. Naomba nitoe tu mfano ambao umetokea wiki iliyopita. *CAG* nilikuwa nimemwomba akague suala lile ambalo lililetwa hapa Bungeni la fedha zile za mdodoro wa uchumi kwenye Bodi ya Pamba. Nikamwomba pia akague haya yaliyojitokeza huko Tabora. Mwanzoni aliposoma Sheria ya *COASCO* akasema aah, itaniletea mgongano kwa sababu kisheria mimi siruhusiwi kwenda huko. Baada ya kufafanua kwamba wakati sisi tunatoa fedha za Serikali, tumeweka fedha za Serikali ili vyama vya ushirika viweze kukopa, haya mabilioni ambayo vyama vya ushirika vimekopa na

yanasemekana kwamba yamefujwa, yamepatikana baada ya Serikali kudhamini vyama halafu vyama vikakopa, ndipo vikaanza sasa kutumia na bahati mbaya fedha zake zimetumika vibaya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kuona kwamba kuna *element* za fedha za umma katika fedha hizi, CAG amekubali, atakagua hata vyama hivi na ameanza na hivi tunavyozungumza tayari amekwenda kukagua kule kwenye Bodi ya Pamba na atakagua pia hata hili suala la ushirika huko kwenye tumbaku na vyama vyote atatusadia kukagua. Hapo sasa tukishapata ukaguzi, taarifa ya CAG ndipo sasa unaweza kusema sasa Waziri badala ya kuninyooshea kidole tu mbona hukuchukua hatua, tunafuata utawala bora. CAG akague, akishatupa taarifa zake, hapo sasa na mimi utaona nakunjua makucha yangu na mimi hapo nitaanza kuwadhibiti wote waliohusika katika wizi huu. Kwa hiyo, nimeona nilieleze mapema hapa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine la ujumla lilikuwa kifungu cha 27(3) kinachohusu chama cha ushirika kuungana na kampuni binafsi au ya umma kuanzisha ubia. Mimi nadhani hili sioni kama lina utata wowote, wengine waliona kama vile tunataka sasa kuingiza jambo jingine lakini baada ya kujadiliana na kuwasikiliza wadau, kinachoonekana ni kwamba ubia si jambo baya. Kama wanaushirika wenyewe watauona ubia huu una manufaa kwa ushirika wao basi jambo hili tunadhani siyo jambo baya. Kwa hiyo, sisi tunasema ubia huu ni wa hiari na kama wakipata idhini kupitia mkutano mkuu kwamba waingie

ubia, wakifuata taratibu hizo badala ya mtu mmoja tu anasema sasa tumeingia ubia, mimi sioni jambo lolote baya hapa, mradi mkutano mkuu wa chama husika ukubaliane nao kwamba wanaweza kuingia ubia, nadhani hilo halina matata kabisa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ambalo lilikuwa la ujumla Waheshimiwa Wabunge wamezungumza kwa mapana kabisa, ni vyama vya ushirika kufutiwa kodi na ushuru. Hili la kufuta kodi na kuondoa ushuru kwa vyama vya ushirika, ni suala la kisera. Kwa hiyo, Serikali mara kwa mara imekuwa ikisaidia vyama vya ushirika kila inapona kuna sababu ya kufanya hivyo. Wakati mwingine tumekuwa tunafuta kodi, tunaondoa ushuru, tunaondoa misamaha ya kodi kwenye sekta mbalimbali. Kifungu 68 cha Muswada huu kinachohusu misamaha ya kodi na ushuru, kifungu hicho kitatumika kwa ajili ya kumshauri Waziri wa Fedha, kuondoa kodi na ushuru kwa vyama vya ushirika pale itakapoonekana inafaa. Kwa hiyo, tunatumia kifungu hiki, tutamshauri Waziri wa Fedha, pale ambapo Waziri wa Fedha ataona suala hili linafaa litajadiliwa. Hivyo, mimi hapa siwezi kusema tutafuta sasa ushuru au kodi hizi, lakini tutamshauri Waziri wa Fedha naye atatumia mamlaka yake atafanya uamuzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine ambalo nimeshalisemea ni kuhusu CAG kukagua. Nimesikia mkipiga makofi, kwa hiyo, hili halina utata wowote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine ambalo lilisemwa kwa kwa bidii na kila Mheshimiwa Mbunge, ni viwango vya

adhabu, kuwabana wabadhirifu na wahujumu ushirika. Mkisoma jedwali tuliloweka hapo mbele yenu, mtaona adhabu zile ndogondogo ambazo zilikuwepo zimebadilika, zote tumezibadili. Katika vifungu 83, 84, 89, 90, 91 mpaka 127, utaona majibu kabisa...

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, naomba usikivu, wale ambao tunabadilishana mawazo hapa na pale, naomba sauti zao kwa kweli zisipae zaidi ya mzungumzaji ambaye amepewa nafasi na Kiti.

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilikuwa nasema mkisoma jedwali la marekebicho ambalo tumelileta adhabu zile zimeongezwa, zimekuwa kali kuliko zile zilizokuwepo katika Muswada. Kwa hiyo, hili sidhani kama nina haja ya kulielezea zaidi kwa sababu ukisoma kwenye jedwali, utaona tumezungumzia nini adhabu zitakazotolewa kwa maana ya faini pamoja na kifungo. Pia, tumeongeza mbali na adhabu zitakazowekwa chini ya sheria hii, wale watakaohusika na ubadhirifu ndani ya ushirika wanaweza pia kushtakiwa kwa mujibu wa sheria nyingine, zikiwemo sheria za jinai pamoja na ile sheria ya uhujumu uchumi. Kwa hiyo, tukiona Sheria ya Ushirika imekuwa bubu, tutatumia sheria nyingine, ili wale watakaobainika tuweze kuwashtaki chini ya sheria hizi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine ambalo lilizungumziwa kwa upana, ni kanuni za sheria zitungwe

haraka. Hili nimelichukua, kwa kuwa hili liko kwenye mamlaka yangu, mara baada tu ya sheria hii kupitishwa, nachoahidi, sitasubiri mpaka Rais apitishwe, nitaanza kuandaa rasimu ya kanuni zangu ili sheria tu itakapopitishwa basi na kanuni zianze kutumika mara moja. Hili nimelichukua ndungu zangu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, eneo lingine lilikuwa ni mamlaka ya Mkurugenzi wa Mashtaka (*DPP*) kuteuwa Waendesha Mashtaka. Hili limenipa tabu kidogo, kwa sababu hapa ninachoona ni kwamba, tulitaka kama kujisahau, tunataka sasa mihimili kuingilia mihimili mingine. Mamlaka ya kuteuwa waendesha mashtaka ya ushirika, tumeweka bayana katika kifungu cha 133. Sasa kwa kuwa mamlaka ya Mkurugenzi wa Mashtaka yanasimamiwa na Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya Jinai, sheria hii haiwezi kubadili taratibu zile. Tena mimi kwa uelewa wangu ni kwamba, masuala yoyote kwa mfano ambayo yako katika uchunguzi, *DPP* anayashughulikia, haya hayawezi kabisa yakaingiliwa na mtu mwingine. Kwa hiyo, hili nafikiri tuache tu liendeele kushughulikiwa na mamlaka zilizo madarakani kwa sababu kwa kufanya hivyo tukitaka kuingiza tena sheria hii iingilie mihimili mingine tunajikuta tumeharibu. Nawaomba ndugu zangu, mambo mengine tusijaribu kujipa meno wakati meno hayo yako kwa mamlaka zingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mengine nafikiri yaliyokuwa ya ujumla nimeyaka-*cover*. Hata hivyo, nilitaka nizungumzie moja tu, hili la kumeguka kwa vyama kutoka chama kimoja kuanzisha vingine ameelezea Mheshimiwa Naibu Waziri, sina haja ya kuelezea na nafikiri Mheshimiwa Mkuchika huko

Tandahimba na Newala mko tayari kabisa kupokea mageuzi haya. Tutakachokifanya sasa kwa sababu huko nimesikia hata mkutano wenyewe kukaa kuyazungumza imeshindikana kuufanyia ama Tandahimba ama Newala. Basi tuko tayari hata kuwasaidia kwamba tuufanyie mahali ambapo ni *neutral* angalau mkutano huo ufanyike na hatimaye sisi tutasimamia jinsi gani muweze kugawana vyama vyenu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, haya masuala mengine ya vyama vitabaki na nini? Suala la *assets and liabilities*, ni masuala ya kisheria, yamo ndani ya taratibu, hayawezi kuzuia watu wanaotaka kuanzisha vyama vyao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika maeneo ya jumla, naomba sasa nimalizie suala la madeni yanayotokana na ubadhirifu. Zimetokea shutuma nyingi sana, kwamba kwa nini Serikali, vyama vya ushirika vinaharibu, vinapoteza fedha halafu Serikali inavilipia madeni hayo. Mimi naomba niseme hivi, tulichokifanya Serikalini, siyo kwenda kulipa madeni ya wezi, tulichokifanya hata mkitazama ni kwenda kulipa fedha kwenye vyama za ushirika wakati ule wa mdororo wa uchumi. Baada ya mdororo wa uchumi kujitokeza, tulipofanya tathmini na kuona kwamba sababu zingine zilikuwa nje ya uwezo wa vyama; ndipo ilipoidhinishwa sasa angalau Serikali ijaribu kusaidia pale ambapo ilikuwa *beyond*. Hata hivyo, haikuwa na maana ya kwamba Serikali sasa watu wakifanya ubadhirifu ianze kuwalipia, hata waliopoteza kwa makusudi, hapana. Kwa maana hiyo, sheria hii ambayo tunaitunga leo hii, wale watakaopoteza mali ya umma, mali ya vyama vya ushirika,

wasitarajie kwamba, Serikali sasa itakuja kuvilipia vyama vya ushirika. Kama watu wamepoteza, hatua ya kwanza tumeeleza ni wao kuchukuliwa hatua za kisheria lakini tumependekeza pia kwamba na mali zao zitaifishwe ikiwa ni hatua ya kwanza ya kurejesha mali za vyama vya ushirika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, ndugu zangu hapa tusije tukachanganya kabisa kwamba, sasa itakuwa mtu akiharibu mali ya ushirika, basi anarudi Serikalini, anapata fedha kutoka Serikalini, anarudi tena. Sambamba na hili, hili ndiyo limejenga dhana ya mambo ya *nepotism*, kwamba hata katika usimamizi wa ushirika, imekuwa imejengwa dhana kwamba, mtu akiharibu hata kwenye uongozi, alikuwa ni kiongozi *general manager* wa ushirika, navijua baadhi ya vyama ambavyo waliwaingiza kwa ajili ya udugu, walikuwa hawana taaluma, lakini anajua tu akiharibu, anakuwa ameshakwapua mabilioni yeye kazi yake ni kuondoka na anaenda zake. Sasa sisi tumeona kwamba, hata kama ameondoka, amekwishakwapua, hatuta m-*bail* kwa kumlipia madeni, tutamshughulikia, tutamfilisi ili vyama husika viweze kujipatia fedha zake. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilikuwa nafikiri kwamba, kwa maeneo yote ya ujumla ambayo nilifikiri yame-*capture* yale yaliyokuwa *raised* na Kamati zote mbili, Kamati ya Kilimo, Maji na Mifungo na Hotuba ya Kambi ya Upinzani, nimeyazungumza kwa ujumla kwa sababu nilifikiri kwamba, kama nikienda hoja moja baada ya nyingine ningehitaji

mpaka saa mbili kasorobo niwe nasoma hoja moja baada ya nyingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya maelezo hayo, mengine sasa nadhani tutayafafanua tutakapoingia kwenye suala la kifungu kwa kifungu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nimalizie sasa kwa wale wachache ambao wamesema niliwasahau kuwatambua kwamba nao michango yao ilikuwa ya msingi, lakini nimewataja sijui kwa nini wanasema hayo. Mheshimiwa Augustine Lyatonga Mrema, mimi nilikutambua labda nilisahau kusema tu kwamba wewe ni Naibu Waziri Mkuu Mstaafu na naomba nitambue hilo. Pia umeomba nitambue kwamba umeomba kupata vyama vikuu vya *Marangu East* na *Cooperetive Union*, suala hilo lisikupe tabu. Vyama vyako kama vina- *qualify* kugawanyika, tumeeleza kabisa kwamba usiwe na matizo yoyote, sheria hii inaruhusu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimeombwa pia nisisahau kuwatambua Mheshimiwa Diana M. Chilolo, niwie radhi kama sikukutambua, mchango wako ulikuwa mzuri sana. Namtambua pia Mheshimiwa Salehe Ahmed Pamba nadhani nilimtambua lakini pia nadhani amechangia mara mbili na hawa walichangia kwa maandishi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, waliochangia mwishoni kabisa kama hamkunisikia, Mheshimiwa Silinde nimekutaja, ulichangia mwanzo kwa kuongea na umechangia kwa maandishi. Mheshimiwa Kabati nimekutambua na

Mheshimiwa Mohamed Hassan pia nimekutambua. Kwa hiyo, nadhani hakuna ambaye nimemsahau.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wengine wote ambao sikuweza kusoma hoja zao moja baada ya nyingine kwa kweli muda hautoshi lakini iko nafasi sasa wakati tukifafanua wale walio-*move schedule of amendment* bila shaka tutaweza kujibu hoja zenu kikamilifu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema hayo, naombeni sasa tuingie kwenye hatua inayofuata na *Inshallah* mtaupitisha Muswada huu uwe sheria na naomba kutoa hoja. (*Makofi*)

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, UWEKEZAJI NA UWEZESHAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Waziri. Waheshimiwa Wabunge hoja imetolewa na imeungwa mkono, hatua inayofuata, Katibu!

KAMATI YA BUNGE ZIMA

**Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika wa Mwaka
2003 (*The Cooperative Societies Bill, 2013*)**

**SCHEDULE OF AMENDMENTS TO BE MOVED BY HON. CHRISTOPHER K.
CHIZA, THE MINISTER FOR AGRICULTURE FOOD SECURITY AND
COOPERATIVES AT THE SECOND READING OF A BILL ENTITLED
"THE COOPERATIVE SOCIETIES ACT, 2013"**

Made under S.O. 86(10) (b)

A Bill entitled "The Cooperative Societies Act, 2013" is amended as follows-

- A:** In the Arrangement of sections by-
- (a) deleting article "a" appearing between the words "of" and "registered" in clause 72 of table of contents;
 - (b) inserting the word "of" between the words "dissolution" and "societies" appearing in clause 122 of table of contents; and
 - (c) inserting the word "or" between the words "corporate" and "firm" appearing in clause 128 of table of contents;
- B:** In Clause 2, by-
- (a) deleting the definition of the term "agricultural inputs" and substituting for it the following:
"agricultural inputs" means resources that are used in farm production, such as seeds, fertilizers, pesticides, veterinary drugs, equipment, animal feed, energy and processing plants or machineries";
 - (b) deleting the word "agricultural" appearing in the third line in the definition of term "agricultural society";
 - (c) deleting the definition of the term "apex";
 - (d) inserting in the appropriate alphabetical order the following new definitions:
"cooperative officer" means a public officer entrusted with matters pertaining to the development of cooperatives;
"Deputy Registrar" means the Deputy Registrar

- appointed under section 12(1) of the Act;";
- (e) deleting words "apexes, specialized" appearing in the definition of the term "federation";
 - (f) deleting the definition of the term "financial cooperative" and substituting for it the following:
"financial cooperative society" means a non bank financial institution whose primary activity is to furnish secured or unsecured loans to households, small holder producers and small and micro-enterprises of rural and urban sectors";
 - (g) deleting the word "groups" appearing in the defined term "pre-cooperative groups" and substituting for it the word "societies";
 - (h) deleting the definition of the term "microfinance companies" wherever it appears in this Act.
- C:** In Clause 3, by deleting the word "objective" appearing in the first line of sub- clause (1) and substituting for it the word "objects".
- D:** In Clause 4, by deleting the word "duty" appearing in the marginal note and substituting for it the word "obligation".
- E:** By deleting clause 5 and substituting for it the following:
"Minist "5.-(1) The Minister shall, upon er to consultation with the Commission, take such foster relevant measures for enhancing Coope development of self-sustaining cooperative rative movement.
Develo
pment
(2) For the purposes of fostering cooperative development, the Minister shall have a duty to-
(a) facilitate the creation of a

conducive environment through the formulation and review of policy and regulatory frameworks for cooperative development;

- (b) ensure that the Commission and the Board perform their functions in accordance with the provisions of this Act;
- (c) encourage educational institutions to teach, conduct research, offer consultancy services and perform other relevant duties pertaining to cooperative development in the country; and
- (d) perform any other duty necessary for the attainment of the objectives of this Act.”;

F: By deleting clause 6.

G: In clause 7, by adding immediately after sub-clause (2) the following:

“(3) The Commission shall be a body corporate with perpetual succession and a common seal and shall in its own corporate name, be capable of-

- (a) suing and be sued;
- (b) acquiring and disposing movable or immovable property;
- (c) borrowing money and entering into contracts or other transactions; and
- (d) do all such other things for proper performance of its duties, and discharge its functions under this Act .

(4) Notwithstanding the preceding provisions of this section-

- (a) the Commission shall have an obligation to notify the Attorney General of any impending suit or intention to institute a suit or matter for or against the Commission; and
 - (b) the Attorney General shall have the right to intervene in any suit or matter instituted by or against the Commission.
- (5) Where the Attorney General intervenes in any matter in pursuance of subsection (4), the provisions of the Government Proceedings Act, shall apply in relation to the proceedings of that suit or matter as if it had been instituted by or against the Government.”;

H:

In Clause 8-

- (a) in sub-clause (1)(b) by-
 - (i) deleting the phrase “a higher learning institutions” appearing in the paragraph (i) and substituting for it the phrase “higher learning institutions;
 - (ii) deleting sub-paragraph (ii) and substituting for it the following:
 - “(ii) one member of the rank of Senior State Attorney or above nominated by the Attorney General from amongst state attorneys”;
 - (iii) deleting the words “an association” appearing in the second line of sub-paragraph (vi) and substituting for them the word “associations”;
- (b) adding immediately after sub-clause (5) the following:
 - (6) In nominating members of the Commission, the Minister shall-
 - (a) ensure that the nominated person

has adequate knowledge and competence of his respective profession;

- (b) nominate a principal officer; and
- (c) take into account gender balance."

- I:** In Clause 9(2)(b)(xv), by-
- (a) deleting a "comma" appearing immediately after the word "formed"; and
 - (b) inserting a "comma" immediately after the word "provides".
- J:** In Clause 10, by deleting the word "may" appearing at the opening phrase of that clause and substituting for it the word "shall".
- K:** In Clause 11, by-
- (a) deleting the words "ten years" appearing in paragraph (a) of sub-clause (2) and substituting for them the words "seven years";
 - (b) deleting sub-clause (2)(c) and substituting for it the following:
 - " (c) is of high proven integrity and probity."
 - (c) deleting sub-clause (4) and substituting for it the following:
 - "(4) The Registrar shall be the custodian of the seal of the Commission."
- L:** In Clause 12, by-
- (a) adding immediately after sub-clause (1) the following:
 - "(2) A person shall be eligible for appointment as Deputy Registrar if that person-
 - (a) has held a senior position in the public service for at least five years;
 - (b) has a proven knowledge and

experience in matters relating to
cooperatives and administration; and

(c) is of high integrity and probity.”;

(b) deleting sub-clause (3) and substituting for it the
following:

“(3) The Deputy Registrar shall, in the
performance of his functions under this Act,
report to the Registrar.”

(c) re-numbering sub-clauses (2) and (3) as sub-
clauses (3) and (4) respectively.

M: In Clause 13, by deleting the word “Principal” appearing
in sub-clause (1) and substituting for it the word
“qualified”;

N: In Clause 14, by adding the phrase “as may be
prescribed by the Commission from time to time” at the
end of sub-clause (2);

O: In Clause 15, by-
(a) deleting sub-clause (1) and substituting for it the
following:

“(1) Every sectoral ministry, regional
secretariat and local government authority
shall facilitate the establishment of a
cooperative development office in their
respective areas and shall ensure that such
offices are allocated with resources for the
effective discharge of their functions under
this Act.”;

(b) adding immediately after sub-clause (2) the
following:

“(3) The cooperative officers employed
or appointed as such under sectoral ministries,
regional secretariat or local government
authorities shall, when executing their

functions specified under section 9(2)(b), be deemed to be performing functions of the Commission.”;

(c) deleting the marginal note and substituting for it the following:

“cooperative development office under sectoral ministries regional and local government authorities”;

- P:** By deleting clause 16 and substituting for it the following:
“Coop **16.**-(1) For the purpose of promotion of erative cooperative societies, every sectoral ministry develo and local government authority shall pment formulate cooperative development plan in plan accordance with the guidelines issued by the Commission.
(2) The Commission shall develop mechanism for monitoring the implementation of the cooperative development plans prepared in accordance with subsection (1).”;
- Q:** In Clause 20 by deleting the phrase” such as secondary societies and apexes” appearing in sub clause (2) and substituting for it the phrase “ and secondary societies”.
- R:** In Clause 21, by-
(a) deleting the word “fifty” appearing in paragraph (b) of sub-clause (1) and substituting for it the word “thirty”;
(b) deleting an article “a” appearing at the end of third line of sub-clause (3) and substituting for it the word “agricultural”;
- S:** In Clause 22, by deleting sub-clauses (1) and (2) and substituting for them the following:
“(1) Subject to the provisions of this Act,

primary societies may form secondary societies and secondary societies may form a federation.

(2) Where a primary society is unable to join into a secondary society due to its nature and desire of its members, it may be allowed to become a member of the federation.”;

- T:** In clause 23, by deleting the words “or apex society” wherever it appear in that clause.
- U:** In Clause 25, by-
- (a) re-designating clause 25(1) as clause 25;
 - (b) deleting sub-clause (2); and
 - (c) deleting the words “and apex” appearing in the marginal note.
- V:** In Clause 26, by deleting paragraph (f) of sub-clause (2) and substituting for it the following:
- “(f) represent its member societies in national and international fora relating to cooperative matters.”
- W:** In Clause 28, by deleting paragraph (b) and substituting for it the following:
- “(b) cooperative financial institutions.”
- X:** In Clause 29, by deleting the words “promotion officers” appearing in the second line and substituting for them the words “cooperative officers”;
- Y:** In Clause 30, by-
- (a) adding immediately after sub-clause (5) the following:

“(6) Notwithstanding the provisions of this Act, the regulations and operation of Savings and Credit Cooperative Societies shall be subject to the relevant financial laws.”;
 - (b) re-numbering sub-clause (6) as sub-clause (7).

- Z:** In Clause 31, by-
- (a) deleting paragraph (a) of sub-clause (2) and substituting for it the following:
 - “(a) if the application is for the primary society, be signed by such number of persons who are qualified in accordance with the requirements of section 21.”
 - (b) deleting paragraph (c) of sub-clause (2);
 - (c) renaming paragraph (d) as paragraph (c);
 - (d) deleting the words “and apex” appearing in the third line of paragraph (c) as renamed .
- AA:** In Clause 32, by-
- (a) deleting the word “ninety” appearing in sub-clause (1) and substituting for them the word “sixty”;
 - (b) deleting paragraph (c) of sub-clause (5);
- BB:** In Clause 33, by deleting the words “the applicants have” appearing in sub clause (1) and substituting for them the words “an applicant has”;
- CC:** In Clause 38, by deleting sub-clause (5) and substituting for it the following:
- “(5) The Registrar may, where there is a reasonable cause to believe that a probationary society has contravened the provision of subsection 4, upon, notice to that effect and by order in writing, cancel the registration of society and such cancellation shall be published in the *Gazette*.”
- DD:** In Clause 39, by deleting the words “pre-cooperative groups” appearing in the marginal note and wherever it appears in the Bill and substituting for them the words “pre-cooperative societies”.

- EE:** In Clause 42, by deleting "comma" and the word "apex" appearing between the words "society" and "and" in the second line of sub-clause (4).
- FF:** In clause 44, by deleting sub-clause (2) and substituting for it the following:
 "(2) Any payment or deposit made by a minor or on behalf of a minor pursuant to subsection (1) may, together with any interest, be paid to the minor or the guardian of the minor."
- GG:** In Clause 46, by-
 (a) deleting the word "five" appearing in sub-clause (2)(a) and substituting for it the word "two";
 (b) adding immediately after sub-clause (3) the following:
 "(4) Notwithstanding subsection (2) and (3), transfer of shares in Cooperative Financial Institutions shall be in accordance with the."
- HH:** In clause 47, by-
 (a) deleting the word "revaluation" and substituting for it the word "re-valuation";
 (b) deleting the words "authorized valuer" and substituting for them the words "valuer authorized by the Registrar".
- II:** In clause 49(1), by deleting a "comma" appearing between the words "member" and "shall";
- JJ:** In Clause 51, by deleting the word "may" appearing in the first line of sub-clause (1) and substituting for it the word "shall".
- KK:** In Clause 53, by-
 (a) in sub-clause (2)-

- (i) deleting the word "ociety" appearing in paragraph (a) and substituting for it the word "society";
- (ii) deleting paragraph (j) and substituting for it the following:
 - "(j) the appointment, suspension, removal of members of the Board and officers, the powers and duties of the Board and officers;"
- (b) deleting sub-clause (3)(c) and substituting for it the following:
 - "(c) other matters consonant with regulations pertaining to cooperative financial institutions."

- LL:** By deleting clause 56 and substituting for it the following:
- "Accou **56.**-(1) Every registered society shall,
nts and with the approval of the general meeting,
Audit employ an Internal Auditor or such number
 of Internal Auditors as are necessary for the
 efficient checking of the accounts of the
 society.
- (2) Every registered society shall keep
 proper accounts and other records in
 relation thereto and shall within three
 months prepare in respect of every finacial
 year a statement of accounts in a form
 which conforms to the best accounting
 standards.
- (3) The accounts of every registered
 society except for cooperative banks shall
 be audited at least once in a year by the
 corporation or any such competent and
 registered auditor appointed by the
 general meeting and approved by the
 Registrar.

(4) The accounts of cooperative banks shall be audited at least once a year by registered auditors appointed by the general meeting and approved by the Registrar upon consultation with the Bank.

(5) No auditor shall submit audited accounts of a cooperative society to members at a general meeting unless the audited accounts have been submitted to the Registrar in such form as may be prescribed.

(6) The auditor shall submit the audited accounts to a general meeting within four months after the end of the accounting period and shall include his opinion as to whether or not the affairs of cooperative society have been conducted-

(a) in accordance with the provisions of this Act and, whether the books of accounts kept by the cooperative society are in agreement therewith and give a true and fair view of the state of the affairs of the society; and

(b) in accordance with the objectives of cooperative society, By-laws and any other resolutions made by the society at a general meeting.

(7) The auditor's report referred to under subsections (3) and (4) shall include an examination of the balance sheet and related income statement and valuation of assets and liabilities of the registered society.

(8) As soon as the annual accounts of a registered society have been audited, the society shall cause to be submitted to the Registrar a copy of the audited balance sheet and statement of income and expenditure prepared in respect of that year together with any report made by the auditors thereon.

(9) Where the accounts of a society have been audited and adopted by the general meeting of the society and approved in accordance with subsection (3) and (4), such accounts shall be conclusive, except as regards any error discovered therein within six months following the date of such approval and except as regards any allegation of fraud, and whenever any such error is discovered within that period the accounts shall forthwith be corrected with the approval of the Registrar and thereafter shall be conclusive.

(10) In the event a society fails to prepare a statement of accounts within a period of three months in respect of the business of its previous financial year, the members of the relevant Board of the society shall lose their membership of the Board and shall not be eligible for re-election to the Board for the next six years.

(11) The auditor appointed under this section shall have the right to-

- (a) attend a general meeting of the cooperative society and shall present matters of concern in respect of affairs of the

cooperative society;

(b) receive all notices and communications relating to a general meeting of which one of its business is to receive and consider annual financial accounts; and

(c) access, at all times, any accounting records, books or documents of the cooperative society as may be necessary for the purpose of carrying out his duties as an auditor and may at the time of audit-

(i) summon any officer, agent or member of the cooperative society for the purpose of obtaining information on the transactions of the cooperative society or management of its affairs;

(ii) require the production of any book, document, cash or securities relating or belonging to the cooperative society by any officer, agent, trustee or member having custody of such book, document, cash or securities; or

(iii) demand such other information or explanation from any officer of the cooperative society as may

be necessary for the performance of his duties.

(12) Notwithstanding the provisions of subsections (3) and (4), where the government by way of cash, guarantee or any other form has advanced financial assistance to a cooperative society and if it is in the public interest to do so, the Minister may, in consultation with the Commission, request the Controller and Auditor General to undertake auditing of such cooperative society.

(13) Without prejudice to the generality of subsections (1), (2), (3), (4), (7) and (8), the Board shall be held responsible for any loss occasioned to the society and every officer who is responsible for the loss commits an offence and shall be liable on conviction to a fine not less than five million shillings and in addition, the court shall order to compensate the loss so occasioned."

MM: In Clause 58, by deleting the word "other" appearing in the fourth line of sub-clause (1).

NN: In Clause 65, by-

- (a) deleting the word "Provide" appearing in the opening words of the proviso and substituting for it the word "Provided".
- (b) Insert the word "and" at the end of paragraph (a).

OO: In clause 68, by deleting the words "the President" appearing in the second line of sub-clause (1) and substituting for them the words "the Minister responsible

for finance” .

- PP:** In Clause 69, by-
- (a) deleting the words “the general meeting and” appearing in sub-clause (1);
 - (b) deleting the word “Second” appearing in sub-clause (2) and substituting for it the word “Third”;
 - (c) adding immediately after sub-clause (2) as follows:
“(3) The Minister may, in consultation with the Commission, amend or vary the provisions of the Third Schedule.
- QQ:** In PART VIII by deleting the word “PROPERTY” appearing in the title and substituting for it the word “REVENUE.”
- RR:** In clause 71, by-
- (a) inserting the words “sources of the” between the article “The” and “Funds” appearing in the opening phrase of sub-clause (1);
 - (b) deleting the word “moneys” wherever it appear in that clause and substituting for it the word “monies”;
 - (c) inserting the words “membership” between the words “subscription” and “where” appearing in paragraph (b);
 - (d) deleting the phrase “Any other money” appearing in the first line of sub-clause (2) and substituting for it the word “Monies”.
 - (e) renaming sub-clause (2) as paragraph (h); and
 - (f) re-naming sub-clause (3) as sub-clause (2).
- SS:** In Clause 72, by-
- (a) deleting the article “a” between the words “of” and “registered” appearing in the marginal note;
 - (b) inserting the word “and” immediately after semicolon appearing in paragraph (c).

- TT:** In Clause 75, by deleting the phrase “not exceeding one hundred thousand shillings” appearing in sub-clause (3) and substituting for it the phrase “of not less than two million shillings”.
- UU:** By deleting clause 76, and substituting for it the following:
“Inspecti **76.**-(1) Every society shall contribute
on and to a fund established by the Government
supervisi and be administered by the Commission
on of for the purpose of meeting the expenses
cooper of inspection and promotion of
ative cooperative.
fund
(2) The Commission shall prescribe
in the Regulations the manner in which the
society shall contribute to the fund.”
- VV:** In Clause 77, by adding the word “and “immediately after paragraph (f) of sub-clause (2).
- WW:** In clause 78 by adding the phrase “of a relevant cooperative society” at the end of subsection (1);
- XX:** In Clause 79, by deleting the word “transaction” appearing in sub-clause (1) and substituting for it the word “transactions”.
- YY:** In Clause 83, by-
- (i) in sub-clause (1) by deleting the word “send” and substituting for it the word “submit”;
 - (ii) in sub-clause (3) by-
 - (a) deleting the phrase “makes default in sending” and substituting for it the words “defaults in submitting”;
 - (b) deleting the phrase “not exceeding

ten thousand shillings for every” appearing in sub-clause (3) and substituting for it the phrase “of not less than one hundred thousand shillings for every day”.

ZZ: In Clause 84, by deleting the phrase “not exceeding ten thousand shillings” appearing in sub-clause (2) and substituting for it the phrase “of not less than one hundred thousand shillings”.

AAA: In Clause 86, by deleting the phrase “not exceeding one hundred thousand shillings” appearing in sub-clause (2) and substituting for it the phrase “of not less than one million shillings”.

BBB: In Clause 87, by deleting-

(a) sub-clause (1) and substituting for it the following:

“(1) Upon his satisfaction that-

(a) the debt for which any registered charge way given has been paid or satisfied;

(b) a memorandum of satisfaction be entered on the register,

the Registrar may furnish to the society the copy of the memorandum of satisfaction.”;

(b) a “comma” appearing immediately after the word “that” in the first line of sub-clause (2).

CCC: Clause 88-

(i) in sub-clause (1) by-

(a) deleting the word “powers” appearing in the fourth line substituting for it the word “power”;

(b) deleting a "comma" immediately after the word "instrument";

(ii) in subsection (3) by deleting the words "makes default" and substituting for it the word "defaults";

DDD: In Clause 89, by deleting the phrase "not exceeding one thousand shillings" appearing in sub-clause (2) and substituting for it the phrase "of not less than one hundred thousand shillings".

EEE: In Clause 90, by deleting the phrase "of not exceeding ten thousand shillings" appearing in sub-clause (2) and substituting for it the phrase "of not less than five million shillings".

FFF: In Clause 91, by deleting the phrase "not exceeding one hundred thousand shillings" appearing in sub-clause (2) and substituting for it the phrase "of not less than five hundred thousand shillings".

GGG: In Clause 101, by-

- (a) inserting an article "a" between the words "at least" and "required" appearing in sub clause (1); and
- (b) deleting figure "54" appearing in the fourth line of sub-clause (3) and substituting for it figure "48".

HHH: In Clause 104, by-

- (a) adding the word "and" immediately after semicolon in paragraph (a) of sub-clause (2);
- (b) adding immediately after sub-clause (2) the following:

"(3) The Registrar shall specify the period

limit within which the liquidation process shall be finalized.”

III: In Clause 109, by deleting the word “of” appearing between the words “after” and “such” in the third line.

JJJ: In Clause 111, by deleting the word “promoter officer” wherever it appear in that clause and substituting for it the word “promoter”.

KKK: In Clause 116, by-

- (a) deleting the word “persons” appearing in the marginal note and substituting for it the word “preference”;
- (b) deleting the words “shall persons” appearing in the sixth line of sub-clause (1) and substituting for them the words “persons shall”; and
- (c) deleting the words “not withstanding” appearing in the eighth line of sub-clause (3) and substituting for them the word “notwithstanding”.

LLL: In Clause 127, by-

- (a) re-designating clause 127 as clause 127(1);
- (b) deleting the phrase “not exceeding one million shillings” appearing in the second line of closing words of that clause and substituting for them the phrase “not less than five million shillings.”
- (c) deleting the phrase “six months” appearing in the fourth line of the closing words of that clause and substituting for them the phrase “not less than two years.”
- (d) adding immediately after sub clause (1) as designated the following:
 - “(2) In additional to any sanction or penalty which may be imposed under this Act, the court may order the offender to compensate any loss

occasioned or confiscate the properties of such offender."

MMM: In Clause 130, by deleting sub-clause (1) and substituting for it the following;

"(1) Any person, firm or company having knowledge or notice of the existence of a registered society which has one of its objects the disposal of any article as part of its business, who solicits or persuades or contracts any person to sell or deliver goods as service in violation of the by-laws of that cooperative society, shall be liable to a fine not less than five million shillings for person and not less than ten million shillings for a firm or company for each offence, and shall in addition pay to the society concerned the market price of such goods or service as the case maybe at the date of such offence."

NNN: In Clause 131,

(a) by- deleting the word "disclosed" appearing in the second line of paragraph (a) and substituting for it the word "disclose";

(b) deleting the words "not exceeding" appearing at the closing words of that clause and substituting for them the words "not less than".

OOO: In Clause 132, by deleting sub-clause (3) and substituting for it the following:

"(3) Every person who contravenes any of the provisions of this section commits an offence and shall on conviction be liable to a fine of not less than two million shillings and in the case of a continuing offence to further fine of one hundred thousand shillings for each day on which the offence is continued after conviction thereof."

PPP: By adding immediately after clause 132, the following new clause:

“Prohibition for interfering with management of Cooperative Societies **133.**-(1) A member of a registered society who holds an appointed or elected political post or public office shall be deemed to have conflict of interest and shall not be eligible for being elected as a leader of a cooperative society or appointed as a member of the Board or any committee of the cooperative society.

(2) The provision of subsection (1), shall not apply to-

(a) a public officer who serves in the management of a Cooperative Society which situates in the public officer’s organization; or

(b) a political leader of a cooperative society established within a political party.

(3) Any person who through his position or title, wilfully and unreasonably interferes with the management or affairs of the cooperative society and as result thereof such society suffers loss or fails to properly perform its functions, commits an offence and shall upon conviction, be liable to imprisonment for a term of not less than two years and the court may order such person to compensate any loss or damages occasioned to the society.”

(4) For the purpose of this section:

“appointed or elected political post” means a position of Village

Chairman, Village Council, Village Executive Officer, Ward Executive Officer, Councilor, District Commissioner, Regional Commissioner, a member of the parliament and any other person serving as a leader in a political party;

“interfere” means an act of interfering, hindering, obstructing, disturbing, blocking or impeding a cooperative society from properly performing its duties under this Act or as prescribed in its by-laws;

“public service office” shall carry the same meaning as ascribed to it under the Public Services Act.”

QQQ: In Clause 134, by-

(a) deleting the word “Third” appearing in that clause and substituting for it the word “Second”;

(b) deleting a “comma” immediately after the word “staff” appearing in sub-clause (3) and substituting for it the word “and”.

RRR: In Clause 137(4)(a)(i), by deleting the words “immediately proceeding” appearing in the first line and substituting for it the word “preceding”.

SSS: In Clause 139, by adding the word “and” immediately after semi-colon in paragraph (g) of the sub-clause (1).

TTT: In Clause 140, by deleting the word “Government” appearing immediately before the word “manner” in the fifth line;

UUU: In the Schedules-

(a) in the First Schedule, by deleting sub-paragraph (1) of paragraph 1 and substituting for it the following:

“1.-(1) The Commission shall meet quarterly for the following the calendar year and it may also convene an extra-ordinary meeting when the need arises.”;

(b) In the Second Schedule-

(i) adding the words “PART I – PRELIMINARY PROVISIONS” immediately after the word “CODE OF CONDUCT” in the title;

(ii) deleting the word “of” appearing between the words “ a person” and “applying” appearing in the second line of paragraph 4;

(iii) deleting paragraph 5 and substituting for it the following:

“5.-(1) Any person applying for a post in the management of cooperative society shall be a person of high integrity, probity and good conduct, and the appointing authority shall ensure that-

(a) has attained at least secondary education sufficient to enable him to handle the relevant responsibilities;

(b) has ability to manage the affairs of the society;

(c) has a proven record of honesty;

(d) is active in the affairs of the society;

(e) has never been convicted of an offence related to dishonest and sentenced to imprisonment for a

term of not exceeding six months.

(2) Notwithstanding sub-paragraph (1) (a), member to be elected in the Board of a Cooperative bank shall have qualification as may be prescribed by the Bank.

- (iv) In paragraph 9, by-
- (a) deleting the word "forms" appearing in the second line and substituting for it the word "form";
 - (b) deleting the word "forms" appearing after the words "cooperative leadership" in sub-paragraph (a); and
 - (c) deleting paragraph (g) and substituting for it the following:
 - "(g) any other information deemed relevant for being elected as a Board member and shall submit forms to the Election Supervising Officer;"
- (v) In paragraph 14, by deleting the words "be accountable to the Act, Cooperative Rules and By-laws" and substituting for them with the words "discharge their duties in accordance with the Act, Regulations and by-laws."
- (vi) In paragraph 16, by deleting sub-paragraph (3), and substituting for it the following:
 - "(3) In addition to an interview, officers seeking for appointments in management positions in cooperatives shall be vetted by the Registrar or any other person appointed on that behalf."
- (vii) In paragraph 17, by deleting the word

“elected” appearing in the second line and substituting for it the word “appointed”.

(viii) In paragraph 20, by adding a new subparagraph (3) immediately after subparagraph (2) as follows-

“(3) The honorarium or bonus rewarded under this paragraph shall be approved by the General meeting and sanctioned by the Registrar.”

(ix) In paragraph 23, by-

(a) deleting figure “125” appearing in the first line and substituting for it figure “127”.

(b) deleting the word “was” appearing in the third line and substituting for it the word “is”.

(a) In Third Schedule:

(i) by deleting paragraph 3 and substituting for it the following:

“**3.**-(1) Every Board of a registered society shall consist of not less than five members and not more than nine members including the Board Chairman and Vice Chairman.

(2) Members of the Board shall be elected by the general meeting of the society and shall hold office for a period of up to three years but subject to re-election for another one term.

(3) Where any person is elected to the Board to fill a vacancy caused by death, resignation or removal of a member of the Board, such person shall hold office for the remainder of the term of

- office of his predecessor.
- (ii) In paragraph 6-
- (a) by deleting figure "57" appearing in the second line of paragraph 6(1), and substituting for it the figure "58".
 - (b) by adding "s" immediately after word "member" appearing in paragraph 6(2)(b).
 - (c) by deleting the words "three years" appearing at the end of paragraph 7(1), and substituting for them the words "one year".

VVV: By renumbering clauses 7, 8, 9..... 132 as clause 6, 7, 8.....144.

Dodoma,
03rd September, 2013

CKC
MAFC

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, sasa tuingie kwenye Kamati ya Bunge Zima ili kuweza kupitia Muswada huu kifungu kimoja baada ya kingine na kuweza kuhitimisha kazi ya utungaji ya sheria hii, Katibu!

Yaliyomo

(Yaliyomo hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima Pamoja na Marekebisho yake)

Ibara ya 1

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge
Zima Bila Mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 2

**SCHEDULE OF AMENDMENTS TO BE MOVED BY HON HALIMA
JAMES MDEE MEMBER OF PARLIAMENT FOR KAWE
CONSTITUENCY AT THE SECOND READING FOR THE BILL
ENTITLED THE COOPERATIVE SOCIETIES ACT, 2013
*[Made under standing order 86(11) and 88(2)]***

A bill entitled "The Cooperative Societies Act, 2013" is amended as follows:

- A. In clause 2: re instate the definition of the term "Apex".
- B. In clause 8(1) as follows:
- i. in paragraph "b" deleting the word "seven" and substituting for it with the word "ten".
 - ii. In roman (iii) deleting the word "two" and substituting for it with the word "five", also delete the words "another member" appearing between the words " and from" with "four members".
 - iii. Adding the new sub clause 2 immediately after sub-clause (1) to read as follows:
"The minister nomination shall take into consideration the names proposed by the umbrella organization".
 - iv. Renumbering sub clauses 2, 3, 4 and 5 to appear as follows: 3, 4, 5 and 6.

- C. In clause 11(1) by deleting the words "appointed by the President" and substituting for it with the following:
"shall be appointed by commission amongst those who qualify".
- D. In clause 12 (1) by deleting the words "appointed by the President" and substituting for it with the following:
"shall be appointed by the commission amongst those who qualify".
- E. In clause 14 (1) by deleting the words "appoint or" appearing between the words "may and employ".
- F. In clause 54 (2) as follows:
 - (i) In paragraph (a) deleting the semi colon and word "or" as it appears at the last sentence and replace it with a full stop.
 - (ii) In paragraph "b" deleting the whole paragraph.
- G. In clause 56 as follows:
 - i. By inserting the new sub clause 4 immediately after sub-clause (3) to read as follows:-
"Without prejudice to sub clause 3, the office of Controller and Auditor General may as it sees fit audit any registered society".
 - ii. By renumbering sub clause 4 up to 9 to read as follows: 5, 6, 7, 8, 9 & 10.
- H. In clause 110 (1) as follows:
 - (a) By deleting the words "as the Registrar thinks just" appearing between the words "rate and or".
 - (b) By inserting new sub clause "2" immediately after sub-clause (1) to read as follows:-
"the aggrieved person may appeal to the minister within 21 days".

(c) By renumbering sub clause 2 as 3.

.....
HALIMA JAMES MDEE (MP)

KAWA CONSTITUENCY

03.09.2013

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Najua marekebisho yangu yatazua ukakasi. Katika marekebisho yangu mimi, nilipendekeza *definition* ya *Apex* ambayo ilikuwa imetolewa irejeshwe na kwa tafsiri hiyo nilipendekeza katika Muswada mzima maeneo yote ambapo neno *Apex* lilikuwa limefutwa lirejeshwe. Kwa nini nimesema hivi? Nimesema hivi kwa sababu sote tunakubaliana kwamba vyama vya ushirika ni hiari, vyama vya ushirika vinaendeshwa kidemokrasia na chochote kile kinachofanywa ama kuamuliwa katika vyama vya ushirika lazima viwahusishe wanaushirika wenyewe kuamua. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema hivi kwa kuangalia vipengele vya sheria yenyewe kwa sababu kumekuwa kuna hofu na ninasikitika kwamba, hofu ya Serikali na yenyewe ni kwa sababu kulikuwa kuna *Apex* ya tumbaku ambayo ilikuwa inaendeshwa na kusimamiwa na watu waliowateua wao kwa muktadha wanaoujua wao. *Apex* ya tumbaku kufeli kwake ikawa ndiyo *justification* ya kuzuia wananchi kutoka vyama vikuu wakiamua kujiunga, kipengele cha 20(2) kinasema wazi, kwa sababu kimetambua *primary* na *secondary Apex*. Kinasema:-

“Subject to the wishes of members constituting a particular society, the structure may be comprised of middle level society such as secondary society and apexes”.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *subject to the wishes of the members.* Sasa kwa sheria hii, kama wanaushirika wataamua kubaki katika ngazi ya msingi, imewaruhusu waendeleo kubaki katika ngazi ya msingi. Kama wanaushirika wataamua tutoke ngazi ya msingi, tuungane twende katika ngazi kuu, *secondary level*, wanaamua, haiwalazimishi na wakiamua kwamba tumekuwa katika *secondary level* tunataka kwenda kwenye *apex* wanaweza kwenda kwa *wishes* za *members*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, mimi naona ni makosa sisi tutunge sheria hapa, tuzuie uamuzi ambao unafanywa *voluntarily* na wao na siyo *mandatory*. Sheria ingesema ni lazima, ni lazima ngazi hii ipelekee ngazi hii kungekuwa kuna utata. Kama tatizo ni ngazi ya juu, tukisema kwamba hii ngazi ya juu eti inafuja fedha za ngazi ya chini kwa sababu uendeshaji unatokana na fedha za ngazi ya chini, hii *federation* basi tuifute kwa sababu uhai wa *federation* utategemea huku chini.

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa mzungumzaji)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima Mdee, muda wako wa kujenga hoja umeshatimia.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kumalizia...

MWENYEKITI: Huwezi kumalizia muda wako wa kujenga...

MHE. HALIMA J. MDEE: Si ndiyo namaliza sasa, nasema kwa kumalizia, naomba Waheshimiwa Wabunge wafungue macho kwa kupitisha sheria...

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima, kumalizia siyo kuendelea.

MHE. HALIMA J. MDEE: Na sio kwenda kiushabikishabiki wakati hawajaisoma hii sheria vizuri.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimemaliza.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, ili tuwe na mjadala mzuri wenye afya, hebu twende na taratibu. Tumia tu dakika zako vizuri, jipange vizuri, jenga hoja zako ndani ya muda. Unajua tukianza hii tena ya wewe, wewe, haitupi mjadala wenye afya ndani halafu hatuwafanyi Watanzania watusikie, wapate ladha ya hoja za Wabunge, mnapoteza ladha ya majadiliano bila sababu.

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi sina hakika kama Mheshimiwa Halima Mdee alikuwepo tangu tumeanza kujadili haya. Hili suala la *apex* halikuletwa na Serikali. Ukisoma ule Muswada wa kwanza utaliona neno lile lilikuwepo lakini tunapoandaa Muswada unaenda kwenye *public opinion*, watu wanasikiliza, tumepita huko, wenyewe wenye ushirika kupitia kwenye *public opinion*, kupitia mikutano mbalimbali ndiyo wamesema hatutaki *apex*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nimeeleza hapa kwamba dhana ya *apex* hata anavyoieleza mwenyewe Mheshimiwa Halima Mdee, hata mimi inaniingia kwamba ni kitu kizuri kama watu watakitaka. Sasa hivi wale wenyewe wanufaika wamesema kwa sasa kwa sababu ile *apex* ambayo ilikuwa ina dhana nzuri ilipoingia, utekelezaji wake umeanza vibaya, hebu kwa sasa tuache, labda badaye tutaanza tena upya wakishakuwa na elimu vizuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nadhani kwa kuwa wenyewe wenye ushirika, kwenye *public opinion*, kwenye Kamati wakasema tuiondoe, mimi naona afadhali tuendelee kama ilivyo. (Makofi)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mdee, unakubaliana sasa na hoja hizo?

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, Bunge ndiyo litaamua na limeshaonyesha linaelekea wapi lakini

mimi kama mtu niliyesoma sheria, nikiona sheria haina tatizo, nina wajibu wa kutumia elimu yangu kuelimisha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 22 kinasema:-

" Subject to the provisions of this Act, primary societies may form secondary societies and secondary societies may form apex societies and a federation may be formed by apex societies".

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni *'may' is not 'shall'*. Ingekuwa *'shall'* hata mimi ningekataa lakini *it is 'may'*. Kwa hiyo, kama *societies* zikiona zikiweka hii *apex* huko juu ni ulaji, wanaruhusiwa kisheria kutoziunda, hiyo ndiyo hoja yangu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, mimi najua mawazo yaliyotokana na hao wadau, yalitokana na kwamba mfumo uliokuwepo ilikuwa uwepo wa *apex* ni lazima. Sasa hivi Sheria ime-*provide room*, wanaotaka waishie kwenye *primary* waishie, wanaotaka kufika kwenye *secondary* waishie, wanaotaka kufika kwenye *apex* waishie, wanaotaka kufika hadi kwenye *federation* wafike huko wanakotaka. Kwa hiyo, mtu anaweza akacheza popote pale anapotaka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, mimi kisomi zaidi, siwezi kukubaliana na *proposal* lakini kisiasa zaidi, *probably*, watu wanaweza wakawa tayari kupitisha vitu vilivyo, ili siku nyingine tuje tulate *miscellaneous amendments* nyingi ili tuweze kubadilisha hiki kifungu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi naomba niishie hapo.
(Makofi)

MWENYEKITI: Sasa tunafikia hatua ya kuhoji tu, maelezo yanaeleweka, maelezo ya Serikali hapa yanafuata wadau wamesema kitu gani. Mimi nafikiri sasa nilihoji tu Bunge ili tuweze kuona nini ambacho tunakifanya. Sasa hapa ni kukubaliana na mapendekezo ya Serikali ambayo yameletwa, kwa sababu mapendekezo ya Serikali yanapingana na mapendekezo ya Mheshimiwa Halima Mdee.

*(Ibara Iliyotajwa Hapo Juu Ilipitishwa na Kamati ya Bunge
Zima Pamoja na Marekebisho ya Serikali na kuyakataa
marekebisho ya Mheshimiwa Halima J. Mdee)*

Ibara ya 3

Ibara ya 4

Ibara ya 5

*(Ibara Zilizotajwa Hapo Juu Zilipitishwa na Kamati ya Bunge
Zima Pamoja na Marekebisho Yake)*

Ibara ya 6 imefutwa

Ibara ya 7

*(Ibara Iliyotajwa Hapo Juu Ilipitishwa na Kamati ya Bunge
Zima Pamoja na Marekebisho Yake)*

Ibara ya 8

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Katika kifungu hiki, nimeleta mabadiliko mbele ya Bunge lako kuhusiana na *composition* ya Tume na nimeomba mapendekezo yakubaliwe. Kwenye hiki kifungu cha 8(1)(b)(iii), badala ya kuwa *members* wawili ambao watatoka kwenye ushirika, waongezeke wafike watano.

Mheshimiwa Mwenyekiti, dhana yangu ni nini? Ni kweli kabisa kama ambavyo amesema Mheshimiwa Waziri, hauwezi ku-*accommodate* kila mtu lakini ni ukweli vilevile kwamba kuna makundi ambayo ni mengi ama ni makubwa kuliko mengine. Ndiyo maana wakati anatoa mifano hapa, akasema kwa mfano vyama vya mazao ama *AMCOS*, unatengeneza asilimia 30 lakini vilevile akasema hivi vingine vyote vinatengeneza asilimia 67.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa mimi dhana yangu hapa ni nini? Ni kweli huwezi ku-*accommodate* kila mtu, kwa sababu ukiangalia ukurasa wa 27, wakati wanaziainisha hizi *cooperative societies* mbalimbali, yako makundi kama tisa. Ni ukweli vilevile katika hayo makundi tisa, kuna makundi mengine ni madogo sana ambayo yanaweza yakaunganishwa pamoja lakini kuna makundi mengine ni makubwa sana na yanawakilisha watu wengi sana yanaweza yakapewa nafasi zao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikubaliane naye kwamba katika muktadha huohuo alivyotambua hii asilima 30 ya mazao, kwa mantiki hiyo ita-*cover* wakulima lakini

tunaweza tukaongeza wafugaji kwa kutambua ukubwa wao. Tunaweza tukawaingiza wavuvi kwa kutambua ukubwa wao. Watu wengine ni Taasisi zile za Fedha, kama ambavyo alivyosema. Halafu hivi vikundi vidogovidogo vikawa na uwakilishi mmoja. Dhana ni kwamba kwa sababu hiki ndicho chombo cha kitendaji, lazima kiwe na sauti za washirika kule chini moja kwa moja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikubaliane na Waziri na Naibu Waziri, kwamba tutatumia *umbrella organizations* zao ili tuweze kupata sauti. Sasa hivi ukisema tunachukua Taasisi ya Fedha moja, halafu na hizi Taasisi zingine za kawaida moja, huyu mtu anayechaguliwa, amewakilishwa na nani, amechaguliwa vipi na katika muktadha upi. Ndiyo maana katika kipengele hichohicho, nimesema kwamba, Waziri wakati anafanya huo uteuzi, azingatie mapendekezo ambayo yatakuwa yametoka kwenye hizi *umbrella organizations*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, dhana yangu ilikuwa ni kupanua wigo kwenye Tume, ni watatu tu wala siyo wengi, ili kuweza kupanua uwakilishi kutokana na umuhimu wa chombo hiki na kazi yake nzima ya kuishauri Serikali na kuratibu masuala mazima ya ushirika huku chini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru.

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:
Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuzingatia upana na uwakilishi, kwa kweli nadhani hao watatu si wengi, mimi ninaweza nikakubaliana na Mheshimiwa Mdee. Labda

kama Mwanasheria Mkuu anaweza akawa na kipingamizi chochote kwa mantiki ya kisheria lakini mimi nafikiri kuongeza wigo, kupanua uwakilishi pengine si jambo baya. *(Makofi)*

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, hili siyo la kisheria, ni la sera.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kwa kuwa AG anasema siyo la kisheria ni la sera na mwenye sera ni Waziri mwenye dhamana ya Wizara na anasema halina ukakasi katika kulitekeleza, kwa hiyo, mimi nafikiri sasa nitawahoji kwa kwa sababu kifungu hiki kina marekebisho ya Waziri na marekebisho ya Mheshimiwa Halima Mdee, hayo ambayo Mheshimiwa Waziri mwenye sera anayakubali na kuona hayana matatizo.

(Ibara Iliyotajwa Hapo Juu Ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima Pamoja na Marekebisho ya Serikali na ya Mheshimiwa Halima J. Mdee)

Ibara ya 9

SCHEDULE OF AMENDMENT TO BE MOVED BY HON. LUHAGA JOELSON MPINA (MP) FOR KISESA CONSTITUENCY AT THE SECOND READING OF THE BILL TITLED THE COOPERATIVE SOCIETIES ACT, 2013

[Made under Standing Order 86(9) & (11)]

- A. In clause 9(2)(b)xv is amended by adding the words **“apex or”** between the words **“the”** and **“federation”**.
- B. In clause 21(1)(b) is amended by deleting the word **“fifty”** and replacing by the word **“twenty”** before the word **“or”**.
- C. In clause 27(3) is amended by deleting the whol sub-clause (3).
- D. In clause 30 is amended by Adding a new sub-clause (4) immediately after sub-clause (3) to read
 - (a) **“Apex shall not be registered unless it had proved that it has benefits of interest to members”**
 - (b) **by re-arranging the sub-clauses (4) and (5) to (5) and (6) respectively.**
- E. In clause 127 is amended by re-arrangng and inserting sub-clause (1) immediately after 127.
 - (a) 127(1)(h) is amended by deleting the words **“exceeding one”** before the words **“fine not”** and replacing by the words **“less than five million”**.
 - (b) by deleting the words **“exceeding six month”** before the words **“in addition”** and replacing by the words **“less than two years”**.

(c) by adding a new sub-clause (2) to be read “the court may in addition to any penalty imposed under this Act, order for compensation of any loss or damage caused”.

F. In clause 135 is amended by deleting the whole clause.

HON. LUHAGA J. MPINA (MP)
KISESA CONSTITUENCY

This 3rd September, 2013.

**SCHEDULE OF AMENDMENT TO BE MOVED BY HON. DR.
HAMIS KIGWANGALLA, MEMBER OF PARLIAMENT FOR NZEGA
CONSTITUENCY, AT THE SECOND READING OF THE BILL
ENTITLED “COOPERATIVE SOCIETIES ACT, 2013”**

—————
[Made under Standing Order 86(9) & (11)]
—————

A Bill entitled “The Cooperative Societies Act, 2013 is amended as follows:

A: In clause 9-

(a) by deleting sub-clause (2)(v).

(b) by inserting a new sub-clause immediately after sub clause (2) to read as follows:

"3(i) there shall be a Cooperative Dispute Arbitration Committee at each level that shall be established by members elected from among members of the Cooperative system.

(ii) any person aggrieved by the decision of the arbitration committee may appeal to the Commission.

(iii) any person aggrieved by the decision of the Commission may refer the matter to the High court for revision

B: In clause 20(1) :-

(a) by inserting the words "Secondary Societies, apexes at the middle level" between the words "level" and "and" appearing in the second line.

(b) In clause 20(2) by deleting the whole clause and substituting with the following:

"(2) It shall be a voluntarily decision of members to choose to enter as members to the next level or withdraw at any particular time as they may wish".

C: In clause 21 is amended as follows:

by deleting sub-clause (1) (a) and substituting with the following:

“(1) (a) between 20 and 30 persons for agricultural societies”.

DR. HAMISI KIGWANGALLA (MP)

NZEGA CONSTITUENCY

This 3rd September, 2013.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kifungu hiki kina marekebisho ya Waheshimiwa Wabunge wawili na kina marekebisho ya Mheshimiwa Waziri, kwa hiyo, nafikiri tuanze na mmoja mmoja, tuanze na Mheshimiwa Mpina.

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa malengo ya marekebisho yangu haya niliyoyaleta, hasa yalilenga kuilinda *apex* isifutwe katika kifungu cha 20(1)(2) na vifungu vingine vinavyofuata; na kwa kuwa Mheshimiwa Waziri katika majibu yake ya kutetea *apex* iondolewe katika Sheria hii, amesema kwamba wadau wameshirikishwa kwa makini na mimi tu nashukuru *Hansard* imeweka hiyo rekodi sawasawa isije ikafikia siku hili Bunge likawa limeletewa taarifa kwamba wadau wamesikilizwa kumbe ikawa hoja ambayo haikuwahusisha wadau halafu Bunge likalaumiwa kwamba limeingilia ushirika. Kwa hiyo, kwa kuwa ni maamuzi ya Bunge pia kwamba *apex* iondoke, mimi sioni tena sababu ya kuiendeleza hoja yangu na mimi naunga mkono kwamba hicho kifungu hakina maana tena.

MHE. DKT. HAMIS A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ukisoma sheria, hiki kifungu cha 9(2)(v) kinasema:-

"determine disputes and complaints arising from cooperative societies.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu hiki kinatoa *provision* ya namna ambayo migogoro inaweza ikatatuliwa kwenye ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapendekezo ya marekebisho niliyoyawasilisha ni kwamba, kifungu hiki cha 9(2)(v) kitolewe lakini tuweke kipengele kingine ambacho kitapelekea kutengeneza utaratibu wa namna ya kutatua migogoro kwenye ushirika katika kila ngazi kwa kuunda Kamati ya *Arbitration* katika kila ngazi ya ushirika mpaka kufikia kule juu. Kama kutatokea *dispute* yoyote ile ya kimaamuzi katika ngazi ile ya juu kabisa ya ushirika, basi Kamati hiyo ipeleke mambo hayo kwenye *Commission* na baada ya kutoka huko, yapelekwe sasa *High Court*. Kwa maana ya kwamba, wakati mgogoro umefika katika hatua ya *Commission*, *Commission* itajibadilisha na kufanya maamuzi ambayo yatalingana na maamuzi ya Mahakama ya Wilaya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hayo ndiyo yalikuwa marekebisho yangu.

MWENYEKITI: Mheshimiwa AG hilo nadhani ni la kisheria. Anachoshauri Mheshimiwa Mbunge ni kwamba kwa nini

kusiwe na chombo ambacho kitakuwa kinafanya kazi ya kusuluhisha kwanza, nafikiri, kabla ya hayo mengine.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kulieleza hili jambo kusudi lieleweke vizuri. Kuna aina mbili ya kutatua migogoro au ugomvi katika jamii na njia ambayo ni sahihi katika mambo ya ushirika, ni ile ya kufikia maamuzi kwa mashauriano. Kinachofanyika hapa ni kufanya utaratibu ambao ni wa muda, yaani *Ad-hoc* kwa kutumia masharti ya kisheria ya *Alternative Dispute Settlement* yaani badala ya kwenda Mahakamani, mnazungumza na mnatatua migogoro yenu sawasawa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa kuna njia tatu, unaweza kuanza na *conciliation* yaani mnazungumza, mnasuluhishana. Ikishindikana pale, mnakwenda kwenye *mediation* ambako anakuwepo mtu wa kuwasuluhisha, ni juu kidogo kuliko ile ya *conciliation*. Mkitoka hapo mnakwenda kwenye *arbitration* ambako uamuzi wa *arbitrator* unakuwa kama uamuzi wa chombo cha Mahakama na unaweza pia kuandikishwa na ukatekelezwa kama amri ya Mahakama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa utaratibu unaotegemewa hapa, ni utaratibu wa Tume ku-*facilitate* kwa msingi ule wa *roman (v), determine disputes and complaints arising from cooperative societies*. Sasa tumeiachia *Commission*, kuwe na utaratibu ule wa *Ad-hock*, badala ya kusema tu kwamba kutakuwa na a *standing committee* kwa ajili ya kazi hii. Utaratibu huu

unatumika pia katika kutatua migogoro ya biashara. Nasema hivi kwa sababu nina uzoefu kwenye maeneo haya. Ukifanya *standing committee* kwamba inakaa na unataka ku-*facilitate* hivi vyama visitumie *resources* zake kwenye mambo haya, hawa watu watahitaji kulipwa *imprest* au posho na itakuwa ni gharama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, Mheshimiwa Kigwangalla, wazo ni zuri, lakini itakapotokea sasa kuna mgogoro, ndiyo tunasema kwamba kwenye zile *rules* ambazo Mheshimiwa Waziri atazitengeneza, ataweka utaratibu huo wa kuunda *Ad-hoc Committees* ambazo zitakaa, mgogoro ukiisha na zenyewe zinakwisha. Nafikiri ni utaratibu mzuri na tayari tuna *rules* na Sheria yetu ya *Arbitration*, ile Sura ya 16 ya Sheria zetu, inaweka utaratibu ambapo pia mnaweza kusema, kwenye suala hili tuchague Hakimku au Jaji kwa ajili ya hiki kitu kimoja. Nafahamu kwamba vyama hivi viko vingi sana nchini, haitakuwa sahihi kusema uweke Jaji, unaweza kuweka watu wengine ambao wana uzoefu kwenye mambo ya ushirika kutatua migogoro hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nilikuwa napendekeza kwamba, mapendekezo yale ya Serikali kama yalivyo kwenye Muswada yabaki kama yalivyo na namshukuru sana Mheshimiwa Kigwangalla kwamba, labda mapendekezo yake haya, ndiyo Mheshimiwa Waziri ayatumie sasa kutengeneza zile *rules* kama tutatumia hii anayoitoa hapa, utaratibu wake kwamba kuna *Arbitration Committee of the Commission*. Hiyo *Commission* yenyewe iji-*constitute* kama ni Kamati, kuwa ni kama *Arbitral*

Committee lakini siyo lazima uende kwenye *arbitration*, kwa sababu unaweza kuanza kwenye *conciliation*, unakwenda kwenye *mediation*, halafu unakwenda kwenye *arbitration* mwisho. Ikishindikana, ukishafika kwenye *arbitration*, hakuna *possibility* tena ya kwenda Mahakamani kwa sababu huu utaratibu ni *self contained*, unajitegemea, ni wa haraka na pia unawafanya watu hawa ambao wanaishi kwa kusaidiana, waendeleo kusaidiana kuliko kwenda Mahakamani na anayepata ushindi, anapata ushindi wote, lakini hapa ni *give and take*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru.

MHE. DKT. HAMIS A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, wakati naisoma Sheria hii, nilitafuta sana mahali ambapo endapo kuna mgogoro, mgogoro utapatiwa ufumbuzi sikuiona. Pia nikatafuta mahali ambapo sasa shauri limefika kwenye *Commission* na inatakiwa itoe *determination*, lakini hilo suala limeshindikana kwenye *Commission*, ama mtu hajaridhika na maamuzi ya *Commission*, sasa anakwenda wapi, kukawa hakuna *referral*. Ndiyo maana yangu sasa kusema kwamba ni lazima utengenezwe utaratibu maalum wa kutatua migogoro kwenye kila ngazi ya ushirika. Kwa sababu ushirika ni mambo ya hiari, ni mambo ya wanachama wengi, mkiwa na Kamati yenu ya kutatua migogoro pale katika *level* yenu, itasaidia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia nilitazama kwamba, kama *Commission* itakuwa inasikiliza na kutafuta ufumbuzi wa migogoro ya ushirika ya nchi nzima, kuanzia ile ngazi ya

chini kabisa ya chama cha ushirika cha msingi, maana yake *Commission* itazidiwa mzigo na migogoro ambayo itakuwa inaletwa mbele yake. Mwingine ni migogoro kumbe ni midogo sana ambayo ingeweza kupatiwa ufumbuzi kule chini. Kwa hiyo, nikasema ni vyema utengenezwe utaratibu wa kutafuta namna ya kutatua migogoro katika kila ngazi ili basi yale mashauri yanayofika kwenye *Commission* yawe ni mashauri kweli mazito na yanahitaji busara na maamuzi mazito ya *Commission*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hayo ndiyo yalikuwa malengo yangu. Kwa hiyo, mapendekezo anayoyasema Mheshimiwa AG, sikubaliani nayo kwa sababu hiyo, kwa sababu huu utaratibu ni vizuri ukawa kisheria zaidi kuliko ukawekwa kwenye Kanuni tu ambazo mtu anaweza akazi-*override* wakati wowote. Naomba kuwasilisha.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, sasa nitawahoji, hapa tuna marekebisho ya Mheshimiwa Dkt. Khamis Kigwangalla, ambayo yamejibiwa na Serikali na Serikali imesitiza kwamba katika eneo hilo wanapendekeza mabadiliko ya Serikali yaliyoletwa na jinsi Muswada ulivyoandikwa ubaki hivyo hivyo.

(Ibara Iliyotajwa Hapo Juu Ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima Pamoja na Marekebisho ya Serikali na Marekebisho ya Mheshimiwa Dkt. Khamis Kigwangalla yalikataliwa)

Ibara ya 10

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge

Zima Pamoja na Marekebisho yake)

Ibara ya 11

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima Mdee!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Dhana ya kuleta ama kuomba marekebisho ya Ibara hii, ni kwa sababu, *Appointing Authority* ya Mwenyekiti wa Tume ambaye ndiye *Head* wa hii Tume na Mtendaji Mkuu wa Tume na Naibu Mtendaji Mkuu wa Tume, Mamlaka ya Uteuzi ni moja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa kwa mtazamo wangu, Mamlaka ya Uteuzi inapokuwa moja, kwa ngazi muhimu ambazo zinatakiwa ziangaliane utendaji kazi na kuwajibishana, inaweza ikawa ni ngumu sana kuwajibishana. Matokeo yake ni kwamba, tukajikuta dhana nzima ya kuanzishwa chombo hiki inakuwa haina maana, kwa sababu Mwenyekiti wa Tume ana msuli sawa na Mtendaji Mkuu wa Tume na ana msuli sawa na Mtendaji Mkuu Msaidizi wa Tume.

Mheshimiwa Mwenyekiti, yalikuwa ni mapendekezo yangu kwamba, ukiacha Mwenyekiti wa Tume ambaye atateuliwa na Rais, Mrajisi ateuliwe na Tume yenyewe na Mrajisi Msaidizi ateuliwe na Tume yenyewe, lakini akidhi vigezo na masharti ya kisheria.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vile vile nakubaliana na Mheshimiwa Waziri, kwamba kazi zitangazwe, watu

waombe ili mradi wamekidhi masharti ya kisheria, wachaguliwe na Tume *basing* na masharti. Ili kesho na keshokutwa kwa sababu huyu ndiye Mtendaji wa kila siku, akishindwa ku-*perform to the expectation* ya Sheria na Tume na miongozo ya Wizara ili Tume iwe na uwezo wa kumchukulia hatua.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini tukiacha kama ilivyo, maana yake ni kwamba, huyu mtu hata kama awe anafanya madudu kiasi gani, Tume itabidi imwanganalie, ikimsubiri Rais kule Ikulu apate mtu wa kumpa taarifa kwamba, huyu mtu ambaye umemchagua hatekelezi wajibu wake kama inavyotakiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunajua Rais kule Ikulu ana mambo mengi ya aina hii ya Kitaifa, lakini pamoja na kushughulika na shughuli nyingine za uteuzi, ambazo ni Mawaziri, Makatibu Wakuu, sasa hiki ni kinafasi kidogo, ni maombi yangu kwa hili Bunge, tukubaliane kwamba, yawe Mamlaka ya Tume ili hata uwajibishaji uweze kuwa rahisi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata *CAG* katika *Report* zake mbalimbali zilizopita amekuwa akilalalamika sana kuhusiana na Taasisi za Serikali ambazo Mwenyekiti wa hizo Taasisi, anateuliwa na Rais na Mtendaji Mkuu anateuliwa na Rais, kila mmoja anamtunishia misuli mwenzake kwa sababu wanajiona wameteuliwa na Mamlaka moja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nikiubaliana na haya maboresho ambayo Mheshimiwa Waziri alikuwa akiyazungumza wakati anatoa hoja yake, kwamba

wataomba. Sasa kama mmekubali wataomba, kwa nini hivi vitu vingine tusivilegeze ili kumrahisishia hata yeye. Sasa huyu yuko kwenye Idara huru ambayo iko chini ya Mheshimiwa Waziri, lakini huyu akifanya madudu Mheshimiwa Waziri, itabidi wapishane naye kwenye *corridor*, atakuwa hana Mamlaka ya kufanya naye chochote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa tunapojaribu kupunguza haya Mamlaka, kumpunguzia Rais kule juu, ili wao pamoja na kupewa dhamana ya kusimamia hii Wizara, waweze kuwawajibisha hawa watu ili ufanisi sasa wa Ushirika uweze kwenda vizuri. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni madogo na mepesi tu, naamini Mheshimiwa Waziri atakubali. (*Makofi*)

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:
Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na uzuri wa mapendekezo ya Mheshimiwa Halima Mdee, lakini ile hoja tu ya kwamba Naibu Mrajisi, Mrajisi na Mtendaji Mkuu, lakini *by the way* labda nimwambie tu kwamba, Mtendaji Mkuu ndiye huyo huyo Mrajisi, ilivyo Mrajisi na Mtendaji Mkuu siyo watu tofauti ni yule yule mmoja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja ya kwamba watatunishiana misuli kwa sababu wote wameteuliwa na Rais, nadhani *it is not right* kwa sababu Rais huyo huyo, ndiye anayemteua Waziri, anamteua Naibu Waziri, anamteua Naibu Katibu, anamteua Katibu Mkuu na hawatunishiani misuli. Lakini nasema kuwa, katika mfumo

huu wa Tume, wale Watendaji wawili, kila mmoja chini yake kuna watu wanaowajibika kwake moja kwa moja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hili jambo lilizungumzwa sana kwenye Kamati na likaonekana kwamba uzito wa majukumu anayopewa, kwa mfano, Naibu Mrajisi anayeshughulikia masuala ya *promotion*, ambaye atakuwa anashughulika na Ma-*Assistant Registrar* wa Halmashuri zote na maeneo yake na kadhalika, acha huyo wa udhibiti ambaye atakuwa anashughulika pia na wataalam wote wanaoshughulikia masuala ya nidhamu na kadhalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo linalotengenezwa sasa hivi ni kubwa na ambalo lina makusudi ya kupata ufanisi mzuri zaidi. Ndiyo maana ikaonekana kwamba, Naibu Mrajisi wote wawili na Mrajisi wao, wateuliwe na Mamlaka ya juu kabisa ya Mheshimiwa Rais.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ndiyo maana tulipokuwa tunajibu hoja hapa tulisema, yale mapendekezo ya kwamba waombe, nafasi zitangazwe, ionekane kwamba wamechujwa na wamepatikana watu wa kutosha, halafu iende kwenye Mamlaka ya juu kwa sababu ya dhamana iliyokuwepo, hilo ni jambo ambalo linaweza kufanyiwa utaratibu hata kwenye Kanuni namna ya upatikanaji wake. Lakini kwenye uteuzi kwa sababu ya dhamana nzito sana iliyokuwepo, bado ibakie mikononi mwa Mheshimiwa Rais.
(*Makofi*)

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nasisitiza tu hoja yangu kwamba, dhana ni uwajibikaji kwa

sababu hata Mheshimiwa Naibu Waziri anavyosema kwamba wataambiwa waombe, watachujwa kwa utaratibu. Hapo kwenye sheria kwenyewe hakuna *indication* ya kuonesha kwamba kutakuwa na huo utaratibu ambao anausema, umezungumzwa tu kiujumla jumla.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa inatungwa sheria, nilitarajia aniambie kwamba katika mabadiliko yetu, inawezekana ndiyo haya mabadiliko anavyosema wameyaleta, kwamba kuna utaratibu huu wa kuwapata, lakini *so far* kama ilivyo kwenye sheria na yale mabadiliko ya awali yaliyokuja, huo utaratibu hauko wazi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nia ni njema, kwa sababu unaposema kwamba chini ya Warajisi, ama *Deputy* Mrajisi, yes kuna watu ambao huyu Mrajisi ataangalia utendaji wao wa kazi. Sasa hawa Mrajisi na *Deputy* wenyewe wakiwa hovyo hovyo, hivi mnafikiri Rais anayo darubini ya kuangalia huko.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sijui wamenielewa? Ndiyo maana tunasema, Tume ikiwa ina Mamlaka, ambapo Tume ni Idara huru ambayo iko kwenye Wizara ya Mheshimiwa Waziri, itakuwa ni rahisi, tukiona mambo hayaendi kwenye hii Tume, tunafanya maamuzi, kwa sababu sisi ndio ambao tumewa-*appoint* kwa vigezo ambavyo nilikuwa nimevipendekeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nia ni njema tu ya kufanya vitu vi-*move*, kwa sababu uzoefu wa nyuma, kama

nilivyosema, kama tunasoma taarifa za CAG, amekuwa akilalamika sana, kwa watu wanaoteuliwa na Mamlaka moja, wamekuwa wakiharibu, ama kuzorotesha sana utendaji na ufanisi wa Idara ama Taasisi mbalimbali za Serikali, hili ni pendekezo kwa nia njema. Naweza nikaongea hadi asubuhi, nisisomeke vile vile, lakini nia ilikuwa ni njema ya kumsaidia Rais, kumsaidia Waziri na kusaidia ufanisi wa hiki chombo ambacho tunakiunda.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, unataka kuongeza neno?

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Ndiyo, kidogo tu.

MWENYEKITI: Haya, dakika moja!

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nimfafanulie kidogo Mheshimiwa Halima kwamba, hata Rais anapoteua, huu uteuzi siyo kwamba yeye anaamka, anasema kuwa, huyu rafiki yangu, huyu rafiki yangu, kuna mchakato unaopita. Hata tunapoteua Wajumbe tu wa Bodi hizi mnazosisikia, huwa tunampeleka mapendekezo na yanafanyiwa *Security Vetting*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, siyo kwamba yeye anakaa na kuamua huyu nimpe Urajisi, kuna mchakato. Naomba tuamini kwamba Rais mwenyewe ni Taasisi, kwa

hiyo kuna watu wanapekua kabla ya watu hawa hawajafikiwa. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, sasa tumefikia eneo la kuhoji.

*(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)*

*(Marekebisho ya Mheshimiwa Halima J. Mdee
yalikataliwa na Bunge)*

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ipilitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho ya Serikali)*

Ibara ya 12

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge tuko katika Ibara ya 12, kuna Marekebisho yaliyoletwa na Serikali na Marekebisho ya Mheshimiwa Halima Mdee. Mheshimiwa Halima Mdee, tafadhali!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, marekebisho katika Ibara ya 12, ilikuwa katika muktadha wa marekebisho ya Ibara ya 11 kwa sababu yalikuwa yanamhusu *Deputy Registrar*. Sasa kwa kuwa nimeshajua msimamo wa Serikali na nimeshajua msimamo wa Bunge, hata nikiongea sana, *it won't help*. Kwa hiyo, ni hivyo hivyo yaani. *(Kicheko/Makofi)*

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya

Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 13

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 14

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, Ibara ya 14 ina marekebisho ya Serikali na ya Mheshimiwa Halima Mdee. Mheshimiwa Halima Mdee!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa kuna pendekezo dogo tu. Kwa sababu Kifungu cha awali, kinasema kwamba: *"The Commission may appoint or employ such a number of Staff..."*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kitu ambacho napendekeza, yafutwe maneno *appoint* or ili isomeke: *"The Commission may employ such a number of staff..."* Lengo ni kwamba ibara hii isije ikatumika ku-*abuse authority* ambayo wamepewa na kujikuta wana-*appoint*, *appoint* watu hovyoy, lakini tukiacha dhana ya kuajiri peke yake, maana yake ni kwamba hizo nafasi zitatangazwa na kila mtu ataomba na ku-*compete* kwa vigezo na masharti. Kwa hiyo lengo lilikuwa ni hilo la kuondoa *appoint* or, ili kubakia *employ* peke yake na nadhani hilo linawezekana kwa ajili ya ufanisi.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ilivyo kwenye Muswada ni sawasawa. Mamlaka unayoyotoa hapa ni mamlaka ya ku-*appoint* au ku-*employ* kutegemeana na *situation*. Kwa hiyo, ni sawasawa kwa sababu ukisema tu iwe-*employ* utakuwa unaacha nafasi ya ku-*appoint* kama *appointment* ndiyo itakayokuwa ni muhimu zaidi.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, kama nilivyosema *appointment* inaweza ikatoa *room* kwa *abuse of* mamlaka, na msimo wangu uko pale pale, kwamba ingekuwa kuajiri, ingeweza ikatoa wigo mzuri zaidi kwa sababu isije ukajikuta kwa kutumia *room* hii kwa walioko kwenye Tume wakaanza kupeana marafiki, ndugu na jamaa kwa kujunaa, kwa sababu hawa wengine ni wadogo na kwa sababu huo ndio mpango mzima ambo uko katika mfumo wetu wa kiutawala.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, tukasema tukiacha hivyo, peke yake inaweza ika-*abuse*. Lakini tukiweka kuajiri inaweza ikatoa *room* kwa watu wengi kuweza ku-*compete* ili mradi wana vile vigezo. Kwa hiyo, nasimamia pale pale, nadhani Bunge lako ndilo litakaloamua, lakini kama nilivyosema, dhamira ilikuwa ni njema tu kuondoa watu wasije wakayatumia mamlaka yao vibaya. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mwanasheria Mkuu wa Serikali unataka kuongeza tena?

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kueleza wazi kwamba, kuanzia kwenye karne

ya 12, msingi wa Utumishi wa Umma, kwamba ni utumishi uliotukuka. Sasa ukisema kwamba watu ndiyo kawaida yao ndivyo hivyo wanavyofanya, kwa kweli hakuna ushahidi kwamba, mamlaka hizi zinaajiri watu kwa njia hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, bado nafikiri kwamba, bila kukuza maneno na kukebehi, au kufanya stahiki, ni kwamba maneno *employ* na *appoint* yana maana tofauti kabisa. Hii haifanywi na mtu mmoja inafanywa na Commission.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia *composition* ya *Commission* pamoja na mabadiliko hayo yanayofanywa utaona kwamba ni watu makini. Hii siyo kwamba ni *Registrar* tu ndiye anayefanya. Kwa hiyo, ni *Commission*. *Commission* hii ni pamoja na wale watu ambao umependekeza wewe mwenyewe Mheshimiwa Mbunge, ni watu makini, kwa hiyo, tuyaache tu maneno haya ya *appoint* na *employ*.

MWENYEKITI: Bunge sasa nitalihoji.

Waheshimiwa Wabunge, kama unayo hoja ya ku-*support* unasimama mwanzo, usisubiri mpaka safari inafungwa halafu ndiyo unasimama, hapana. Utaratibu ni kwamba unasimama mwanzoni kabisa mapema, alfajiri kabisa.

(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)

(Marekebisho ya Mheshimiwa Halima J. Mdee)

yalikataliwa na Bunge)

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge
Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 15

Ibara ya 16

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 17

Ibara ya 18

Ibara ya 19

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 20

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kama tunavyoona, hapa kuna marekebisho ya Serikali na Marekebisho ya Mheshimiwa Dokta Hamis Kigwangala. Mheshimiwa Dkt. Kigwangala tafadhali!

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, sitachoka kuileta hii hoja ya *Apex* na nina sababu. Mwalimu wangu wa Chuo Kikuu anayenifundisha *Phd*, amebobea kwenye haki na usawa, Profesa Norman Daniel wa *Harvard University* na yeye anasema katika *theory* ambayo aliigundua yeye mwenyewe ya

accountability for reasonableness kwamba, katika *society* yoyote ile kama kuna demokrasia, *legitimacy* na *accountability* ambayo inatokana na watu, ambao wamechaguliwa na watu wengine kwenda kuwawakilisha, basi hiyo *Society* ina afya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ushirika kwa muundo wake na kwa nadharia yake, ni muungano wa watu ambao wana malengo mamoja, lakini pia wanachagua viongozi kwa demokrasia. Hata hapa utaona, hao wadau wanaozungumziwa na Serikali kwenye jambo hili la *Apex* walioitwa kule miongoni mwao kwa kiasi kikubwa walikuwa ni hao hao viongozi wa *Apex* ambao waliitwa ili kuwawakilisha wengine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa kumekua kuna uwakilishi kwenye Ushirika, sioni sababu ya kuondoa hiki kipengele cha *Apex*, miongoni mwa Vyama vya Ushirika vya kati ambavyo vimewekwa hapa, *Middle levels* na kwa kuwa pia kuna hoja kwamba Ushirika ni wa hiari, napendekeza, marekebisho yafanyike kwamba kwenye ile (1) viorodheshwe Vyama vyote vya Ushirika katika ngazi zote nne.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini kwenye ile ya (2), kuwe kuna *provision* ya kutoa *discretion* kwa wanachama katika *level* husika kuamua aidha kuingia kwenye *level* inayofuata ama kutoka wakati wowote ule. Hilo likiwepo maana yake ushirika utakuwa na afya na tutakuwa tumesimamia misingi ya haki na usawa kama inavyoelezwa na wasomi wakubwa na watafiti ambao wanafanya mambo kitaalam zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hiyo ndiyo ilikuwa hoja yangu ya kurekebisha hapa, vinginevyo, kama mapendekezo yangu haya yanaonekana siyo, basi ni bora yakabaki yale ya awali yaliyoletwa na Serikali kwenye Muswada, tuka-*ignore* haya mabadiliko mengine ambayo yanaletwa sasa hivi Mezani hapa na Serikali.

Mheshimwia Mwenyekiti, naomba kuwasilisha. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kabla sijaomba Serikali waweze kujibu hoja hii, naomba nitumie madaraka niliyopewa na kanuni Na. 28(5). Shughuli hii inaonekana kwamba hatutaweza kuimaliza kwa dakika hizi 10 zilizobakia. Kwa hiyo, kwa mamlaka hayo naomba kuwaarifu kwamba, naongeza dakika 30 zaidi ili shughuli hii iweze kukamilika. Kama haitakamilika, basi tutashauriana na Makatibu hapa Mezani ili kujua nini cha kufanya.

Waheshimiwa Wabunge, baada ya maelezo hayo, sasa naomba niwaombe Serikali waweze kujibu hoja hii. *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nami nimwombe Mheshimiwa Dkt. Kigwangala, vile vile kama alivyosema Profesa Norman Daniel amemsihi kwamba, awe anafanya kazi kwa misingi ya demokrasia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bunge lako hapa limesharidhia kutoka kwenye kile kipengele kule cha (3) au

(4) kwamba, suala la *Apex*, limeondolewa. Kwa hiyo, yapo marekebisho hapa ambayo yakienda mbele yanajumuisha *Apex, Apex, Apex* na litazidi kutokea kule mbele. Sasa kama tutakuwa tunasimamisha Bunge lako kila mara litakapokuwa linatokea *Apex*, hali ya kwamba tunafahamu kabisa kwamba kule nyuma tulishaamua tunalitoa, nina hakika kwamba Profesa Norman Dniel, hawezi kukubaliana na Mheshimiwa Mbunge anavyofanya sasa hivi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, naomba tukubaliane kimsingi sisi wote kama Wabunge, kuna wengine tumeridhia, kuna wengine hatukuridhia, lakini hili suala lisiendelee kuchukua dakika tano tano nyingi za Bunge, ambazo hazitabadilisha chochote, kwa sababu kwa kufanya hivyo ukisema tubadilishe *Apex* sasa turudi nyuma tena, turudi tulikotoka na hata Kanuni za Bunge haziruhusu hilo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, namwomba Mheshimiwa Dkt. Hamis Kigwangala, kwa heshima sana na taadhima, niko chini ya miguu yake, katika jambo hili tumeshavuka kule kwenye *Apex*, marekebisho yoyote yaliyokuwepo hayana tena nafasi kwa utaratibu wa Bunge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. (*Makofi*)

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ukweli ni kwamba, kwenye demokrasia iliyokomaa; *the views of the minorities* ama *opposing views* zinatakiwa zipewe fursa kubwa sana ya kusikilizwa kwa sababu ni *views* za wachache, lakini pia kwa sababu ni

views za watu ambao hawapati *support* kubwa kutoka kwa wenzao na inawezekana *views* zao japokuwa ni za *minorities* zinaweza kuwa na mbolea ndani yake, kuliko hata zile *views* za *majority*, ambao pengine wanakwenda kwa mkumbo bila kuelEwa jambo lenyewe. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema hayo, naomba tu nipate pia na mwongozo wako pamoja na Serikali kukubali ama kukataa ama pamoja na Bunge kupitisha ama kutokupitisha kwamba, jambo hili la *Apex* leo hii likitolewa litakuwa na madhara gani kwa sababu *Apex* na *WETCU* ambao ni Chama Kikuu cha Ushirika cha Tabora wana kesi ambayo ipo Mahakamani, yaani kesi namba 164 ya mwaka 2013 kutokana na hoja ambazo zipo hapo.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Dkt. Kigwangala turudi kwenye hoja, huko sasa unakoelekea kwenye kesi nyingine zilizokuwa huko, hazipo kwenye *amendment* ambayo umeileta.

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni taarifa tu kwamba, kama tutapitisha Ibara hii kama ilivyo huku tukiwa tumeiondoa, je, tutakuwa hatuingilii mhimili mwingine wa dola ama lah! Hiyo ni hoja ambayo pia inatakiwa ifikiriwe wakati tukipitisha. *I rest my case*, wenzangu wakiamua kupitisha basi wapitisha, sawa tu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini nilipenda kulileta hili *to your right* ili pia uweze kusaidia kutoa mwongozo kwa sababu naona *consensus* hapa tayari kwamba vita imeshindwa hata kabla haijapiganwa. Kwa hiyo, sina haja

ya kuendelea kupigana kutetea hii *Apex*, tunaamua kuiua kwa jinsi nilivyoona Wabunge wenzangu wamechangia.

Kwa hiyo, nakubaliana kwa sababu wao ni *majority*, lakini nimesema nilete hii taarifa ili pia ujue wewe kama Mwenyekiti ili uweze kutuongoza katika jambo hilo.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, naomba tu sasa tukubaliane kwamba hatutarudi nyuma tena kwenye hoja ya *Apex*. (*Makofi*)

Kadiri tutakavyokwenda kama kuna Mbunge yeyote ameleta *amendments* hapo ikiwa inarudi nyuma kwenye hoja ya *Apex* kwa kweli hatumruhusu ili hii nusu saa tuitumie vizuri.

Sasa hizo taarifa nyingine Mheshimiwa Mpina una uwezo wa kuzipeleka Serikali kwa njia nyingi tu za kikanuni ndani ya Bunge.

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara 21

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mpina!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kifungu cha 21(b) ambacho kinazungumzia nafasi ya idadi ya kuanzisha vyama vya akiba na mikopo kwa maana ya *SACCOS*, sheria ilikuwa imependekeza kwamba

waende mpaka kwenye 50 ndiyo waweze kuanzisha SACCOS.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini idadi ya zamani ni idadi ambayo ni *reasonable* kabisa ya watu 20 wanaweza kuanzisha SACCOS na kwa sababu katika uanzishaji huu wa SACCOS suala siyo namba hasa bali suala ni ile dhamira hasa ya kuanzisha hiyo SACCOS. Ukilazimisha namba kubwa unaweza kuwasababishia *members* walazimike kutafuta wenzao hata wale ambao hawana nia thabiti ya uanzishaji wa SACCOS.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nafikiri kwamba, nimeona marekebisho ya Waziri hapa amepunguza kutoka kwenye 50 mpaka 30, lakini nimwombe tukubaliane tu kimsingi kwamba ukiweka kwa kuanzia na 20 na kuendelea bado ni *reasonable* kabisa kwani ni idadi ambayo inafaa kwa kuanzisha SACCOS na haijalalamikiwa katika maeneo mengi ambayo inaanzishwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninachotaka kumshauri ni kwamba, unapozidisha idadi unaweza kuwalazimisha hawa waweze kuwa- *accommodate* watu ambao hawapo *serious* na jambo lenyewe ambalo linaanzishwa.

Kwa hiyo, nashauri tukubaliane na Waziri kwamba tubaki na hiyo idadi ya watu 20 kwa kuanzia na kuendelea na wale wanaotaka hata mia moja.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri!

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kama alivyoona wenyewe sisi tumeshaweka *amendment* tukaweka 30, lakini navutwa na mapendekezo ya Mheshimiwa Kigwangala ya 20 to 30 kwamba, bado inaweza ika-*accommodate*, sasa yeye anataka tu tuishie kwenye 20, nadhani *range* ile ya 20 to 30 ambayo ndiyo hoja kuu ya Mheshimiwa Dkt. Kigwangala kwa upande wangu sioni kama inabadili sana, naweza nikaikubali!

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mpina!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ubaya wa Mheshimiwa Waziri anachozungumza, hoja ya Mheshimiwa Dkt. Kigwangala yenyewe inahusu na ile ya Ushirika, ile ya Ushirika mimi sina tatizo nayo hata ile 50 aliyozungumza ya Ushirika wa Kilimo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja ya Mheshimiwa Dkt. Kigwangala inahusu Ibara ya 21(a) inahusu Ibara ya 21(b) na kwa hiyo ni hoja mbili tofauti. Mheshimiwa Dkt. Kigwangala anazungumzia *Agricultural Society* na mimi nazungumzia hizo *SACCOS*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, katika msimamo wangu ningemshauri Mheshimiwa Waziri tukakubaliana tu na hata yeye mwenyewe ameshuka kwenye 30 tukakubaliana kwamba wanaweza kuanzia 20 na kuendelea kuliko hiyo idadi kubwa anayoitaka ya 30, unaweza kuwazuia watu bila sababu za msingi kuanzisha

SACCOS ambayo wanaweza kufanikiwa mambo yao vizuri tu. *(Makofi)*

MHE. SELEMANI S. JAFO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante! Nilivyomfuatilia Mheshimiwa Mpina nadhani hoja yake ni ya msingi sana, kwa sababu sisi wengine ni watu wa *Microfinance* hasa katika mambo ya *VICOBA* tuna uzoefu mkubwa katika hilo.

Kuna wengine hawapo *committed* katika mambo ya SACCOS kwa hiyo kulazimisha kufikia watu 30, nina imani kwa kutenda uhuru na haki kwa watu ambao wako *committed* kwa ajili ya uchumi na SACCOS zao, napendekeza kabisa na namuunga mkono Mheshimiwa Mpina kwamba pendekezo lake la kuanzia watu 20 kwamba, ni pendekezo lenye tija na haja. Kwa hiyo, namwomba sana Mheshimiwa Waziri azingatie pendekezo la Mheshimiwa Mpina kwa ajili ya afya ya Bunge ya kutunga sheria.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante!

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naona lina mshiko tu na nakubaliana na pendekezo lake. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante! Mheshimiwa Mpina, Mheshimiwa Waziri ameshatamka kwamba anakubaliana pia na la kwako. Una hoja zaidi baada ya kukubaliana na hiyo ya kwako?

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, hakuna hoja hapo, mimi na-*support!*

MWENYEKITI: Sorry! Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla na siyo Mheshimiwa Mpina, la kwako tumemaliza turudi kwa Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla, kwa sababu tuna *amendments* mbili. Nimewachanganya Waheshimiwa Wabunge!

Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla, Mheshimiwa Waziri ametamka kwamba pia anakubalia na la kwako, kuna hoja zaidi tuhoji Bunge?

MHE. DKT. HAMISI A. KIGWANGALLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, sina hata hamu ya kuchangia tena, atakavyoamua tu!

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mpina la kwako tayari sasa nahoji tu! Mheshimiwa Mpina naomba uketi, la kwako limeshakubaliwa na la Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla limeshakubaliwa kwa hiyo, hakuna haja tena ya kuendeleza mjadala. Sasa kitakachofuata hapa ni kulihoji Bunge.

(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 22

Ibara ya 23

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 24

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 25

Ibara ya 26

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, sauti zenu sizisikii!

Ibara ya 27

MWENYEKITI: Ibara ya 27 kina marekebisho ya Mheshimiwa Mpina. Mheshimiwa Mpina!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kama kuna Ibara ambayo inaharibu Muswada wetu wote na kazi yote ya Wabunge ambayo wameifanya ni ibara ya 27(3).

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakubaliana na maelezo ya Mheshimiwa Waziri katika ibara ya 27(1) na ibara ya 27(2)

ambapo *society* mbili zinaweza kuungana. Hapo sawa hakuna matatizo kwani Bodi inaweza ikaruhusu kabisa hawa wanachama wakaungana yaani *society* mbili zikaungana bila tatizo. Tatizo kubwa ni hapo unapokuja unaruhusu Vyama vya Msingi kuungana na *Private Company* ambayo ni Ibara ya 27(3).

Mheshimiwa Mwenyekiti, la kwanza, washirika wana malengo tofauti na *Private Company*, wanawezaje kuungana na kutengeneza kitu chenye lengo moja? Washirika wana lengo la kuwasaidia wanachama wao ili waweze kunufaika na malengo waliyoyaweka, kampuni binafsi zina lengo la faida.

Mheshimiwa Mwenyekiti, unapozungumza ushirika uungane na kampuni binafsi unachokitaka sasa ni kuu ushirika na wala siyo tena una nia ya ushirika, kwa sababu ushirika ukiungana na kampuni binafsi unakuwa siyo ushirika tena, hakuna ushirika pale kwa sababu watakwenda kwenye misingi ya hasara na faida.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukienda kwenye *Joint Venture* kwa maana ya ushirika unaungana na kampuni binafsi, basi unakwenda kwenye *Company Act*, ni sheria nyingine kabisa ambayo ni tofauti kabisa na ushirika huu ambao tunauzungumza leo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini huu unaweza kuwa uchochoro mkubwa sana, hivi Vyama vya Ushirika tunavyovizungumza leo ni Vyama vya Ushirika vyenye rasilimali nyingi sana, ukizungumza *SHIRECU* na Nyanza ni

Vyama vya Ushirika vyenye rasilimali nyingi sana. Sasa hawa watu ukiwaruhusu leo kuingia kwenye ubia unapeleka huko kwenda kuuza rasilimali za wanachama kinyemela kwa mchezo kama uliofanywa katika ubinafsishaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naliomba Bunge hili lisikubali. Tunatunga sheria ya kuboresha ushirika na wakati huo huo tunatunga sheria ya kuuza ushirika. Leo tutapata mapendekezo, kila mmoja atasema wanataka kuingia ubia, leo *SHIRECU* labda anaungana na *NGS* au *Jambo Limited*, hakuna tena matarajio ya washirika kwamba watanufaika na hilo na tumeona unapokwenda kwenye *Joint Venture* zipo sheria kwenye uingiaji wa *Joint Venture*, unakwenda kwa *share*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, mwisho wa siku hawa watu wataingia kwenye *share* na *share* zetu hazijulikani zitakuwa ni kiasi gani, tutakuwa na *power* gani katika umoja huo tunaokwenda kuingia. Mwisho wa siku unakuwa na *share* 20%, huna *decision making* katika *Organisation* ile unayoiunda, mwisho wa siku Ushirika haupo. Kwa hiyo, sheria hii inaweza kuuza kabisa ushirika nchini.

MWENYEKITI: Muda!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Lakini kifungu cha...

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mpina muda wako wa kutoa maelezo umekwisha! Mheshimiwa AG!

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, *Joint Venture* itasaidia Vyama vya Ushirika tofauti na rai inayotolewa na Mheshimiwa Mpina kwa sababu Chama cha Ushirika kinaweza kuingia na kampuni ambayo ina kiwanda kwa ajili ya ku-*process* mazao ya Vyama Vya Ushirika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nadhani si kweli kwamba, huu ni utaratibu wa kuuza Vyama vya Ushirika na tayari tunavyo vyama ambavyo vimeungana na *Private Companies or Public Companies*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nafikiri pendekezo la Serikali lilivyo kwenye Muswada ni sahihi na lina tija kwa Vyama vya Ushirika vyote kwa kweli. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mpina!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema kama ndiyo tunatunga sheria ya namna hii, leo tunakwenda kuuza ushirika nchini. Hakuna ushirika wowote ambao unaweza ukaungana na kampuni binafsi ukaendelea kuuita Ushirika, uunde makampuni tu kwa utaratibu wa kawaida na ndiyo maana tuna makampuni ya watu binafsi na tuna ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunang'ang'ania kuwa na ushirika ili hawa wananchi waendeleo kuwa na haki, lakini leo wananchi wanakwendaje kuwa na haki katika ushirika ambao umeungana na mtu binafsi? Mtu binafsi anachotafuta ni faida.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ibara ya 75(1), (2) na (3) yenyewe inazungumza kwamba wanaruhusiwa kwa maana ya uwekezaji kama unataka kuwekeza kwa namna fulani labda kununua *share* na kadhalika, lakini ile *co-function* ya ushirika haiwezi kuingia ubia na Wabunge hili walione, kwani tukipitisha hilo hakuna sababu ya sheria yote hii kwani tutakwenda kuua tu ushirika kwa sababu ule ubia unaokwenda kuingiwa, hatutakuwa na *control* tena na Bunge hili bali watakaokuwa na *control* ni hao tuliowaruhusu waende wakaingie ubia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *SHIRECU* watakuwa na uwezo wa kuingia ubia kwa wanavyojua wao, Nyanza watakuwa na uwezo wa kuingia ubia wanavyojua wao na mwisho wa siku nchi hii haitakuwa na ushirika na wakiingia ubia siyo ushirika huo tena, hata hawa maafisa tunaowataja hawatakuwa na uwezo tena, huyo Mrajisi mnayemzungumza katika sheria hii hatakuwa na nguvu yoyote kwenda kuingia ubia na watu ambao wana malengo tofauti na yale ya mwanzo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, hili Mwanasheria alione tu, lipo wazi kwa mtu yeyote uwe umesoma sheria au hujasoma sheria, uwe *kindergarten* na kadhalika, lakini huwezi kukubali kuupeleka ushirika wako kwenye ubia, halafu ukaendelea kusema kwamba, una ushirika, ushirika unatuponyoka muda wote tuliohangaika kutunga sheria hii ni kazi bure.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba na nalishawishi Bunge kwamba, lisiruhusu hili ila liruhusu pale wanapotaka kufanya mambo ya *investments, investments of funds* ibara ya 75 waitazame ilivyokaa. Waheshimiwa Wabunge kama wanadhani labda Mpina anataka kuzuia hao watu wasiwekeze kwa ajili ya kutafuta faida, uwekezaji yaani *investments of funds* uko katika Ibara ya 75. Sasa ile ibara ya 75 inajibu hoja yote ya kuwaruhusu kuwekeza, lakini siyo kuuruhusu ushirika tena uingie kwenye ubia, tutakuwa tunaua ushirika na hatutengenezi ushirika hapa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Lembeli!

MHE. JAMES D. LEMBELI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa asilimia mia moja, naunga mkono hoja ya Mheshimiwa Mpina kwa sababu inategemea tunazungumzia ushirika wa aina gani. Chama cha Msingi wanachama wake karibu wote hawana uelewa wa kitu kinachoitwa ubia. Kwa hiyo, utakuta makampuni binafsi yataingia huko kwenye Vyama vya Ushirika vya Msingi na hata Vyama Vikuu vya Ushirika kutaka kupora mali ya wanaushirika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nina wasiwasi mkubwa kwamba kipengele hiki kinaondoa kabisa dhana ya Muswada huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana.

MWENYEKITI: Mheshimiwa AG!

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba tu Waheshimiwa Wabunge twende kwenye ibara halisi tuangalie maneno badala ya kuona ishara.

Ibara ndogo ya tatu inasema kwamba, nitasoma kwa Kiingereza: "*A cooperative society may join with private or public company to form a joint venture, may, provided....* hii sasa ndiyo kigezo. *Provided that the Registrar shall in writing signify the approval of the joint venture*". (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti na Waheshimiwa Wabunge, kwa hiyo, hii hapa si shurti ila chama ambacho kipo tayari na ambacho kina utaalum wa kuingia kwenye ubia kinaweza kufanya hivyo isipokuwa huyu *Registrar* ni lazima aruhusu kwa maandishi. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa hii ruhusa ya *Registrar* ndiyo inayolinda hizo ambazo tunazifikiria ni hila na kwa kweli nafikiri tuondokane na fikra kwamba kila *Private or Public Company* ina hila ya kumaliza maslahi ya watu wengine. Nafikiri tuiachie Vyama vya Ushirika vyenyewe kwa hiara yao kuingia ubia na makampuni hayo binafsi kama maslahi yao yatahitaji hivyo lakini tuweke masharti kwamba, *Registrar* lazima *a-approve* hiyo *transaction*. (Makofi)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kwa mujibu wa kanuni tulishamaliza na ninyi mnaounga mkono tulishamaliza kwa sababu tayari Serikali imeshajibu na sasa tunaingia hatua ya kuhoji.

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 28

Ibara ya 29

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 30

MWENYEKITI: Haya, Mheshimiwa Mpina!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa sijui ni Ibara gani sasa hivi, maana nimeshavurugikiwa hapa!

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mpina ni Ibara ya 30!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, *record* itaandika kwamba mimi nilikataa ushirika kuingia kwenye ubia na *Hansard* iandike hivyo!

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ibara ya 30 haina mantiki tena kwa sababu suala la *Apex* lime.....

MWENYEKITI: Ni kweli haina mantiki!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Haina mantiki, ni *redundant*!

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya

Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 31

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 32

**A SCHEDULE OF AMENDMENT TO BE MOVED BY HON.
MURTAZA
ALLY MANGUNGU, MEMBER OF PARLIAMENT FOR KILWA
CONSTITUENCY AT THE SECOND READING OF THE BILL
TITLED "THE COOPERATIVE SOCIETY ACT, 2013**

Made under Standing Order 86(9) &(11)

The Bill titled "The Cooperative Societies Act, 2013 is amended as follows" :-

A. Clause 32 by deleting the whole sub paragraph 5(c).

B. In clause 127 is amended by re-arranging and inserting sub-clause (1) immediately after 127.

(a) 127(1)(h) is amended by deleting the words" **exceeding one**" before the words "**fine not**" and replacing by the words "**less than five million**".

(b)-by deleting the words “**exceeding six month**” before the words “**in addition**” and replacing by the words” **less than one year**”.

Hon. Murtaza Ally Mangungu
KILWA CONSTITUENCY

A SCHEDULE OF AMENDMENT TO BE MOVED BY HON. MOSES JOSEPH MACHALI, MEMBER OF PARLIAMENT FOR KASULU URBAN CONSTITUENCY AT THE SECOND READING OF THE BILL TITLED “THE COOPERATIVE SOCIETY ACT, 2013

Made under Standing Order 86(9) 8(11)

The Bill titled “The Cooperative Societies Act, 2013 is amended as follows”:-

Clause 32 by deleting the whole sub paragraph 5(c).

Hon Moses Joseph Machali
KASULU URBAN CONSTITUENCY

A SCHEDULE OF AMENDMENT TO BE MOVED BY HON. SUSAN LIMBWENI KIWANGA, MEMBER OF PARLIAMENT FOR

**SPECIAL SEAT AT THE SECOND READING OF THE BILL
ENTITLED "THE COOPERATIVE SOCIETY ACT, 2013**

—————
Made under Standing Order 86(11) 88(2)
—————

A Bill entitled "The Cooperative Societies Act, 2013 is amended as follows":-

A: In clause 32(5) by paragraph (c).

Hon. Susan Limbweni Kiwanga
SPECIAL SEAT – CHADEMA
3/9/2013

MWENYEKITI: Marekebisho ya Mheshimiwa Murtaza Mangungu, Mheshimiwa Moses Machali na Mheshimiwa Susan Kiwanga, karibu yote yanalingana na marekebisho yaliyoletwa na Serikali. Sijui kama Waheshimiwa Wabunge mmeyaona yale yaliyoletwa na Serikali, sioni kama yana matatizo. Kuna mwenye shida katika nyie Waheshimiwa Wabunge watatu.

(Hapa Waheshimiwa Wabunge wote walioleta marekebisho katika Ibara ya 32 walionesha kuridhishwa na marekebisho ya Serikali)

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 33

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na Marekebisho yake)

Ibara ya 34

Ibara ya 35

Ibara ya 36

Ibara ya 37

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 38

Ibara ya 39

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na Marekebisho yake)

Ibara ya 40

Ibara ya 41

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 42

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 43

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila Mabadiliko yoyote)

Ibara ya 44

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 45

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 46

Ibara ya 47

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 48

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 49

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 50

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 51

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 52

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 53

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 54

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima Mdee!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Katika Ibara ya 54 nimeleta marekebisho yenye lengo la ku-*delete* katika Ibara ya 54(2)(1) ku-*delete semi colon* na neno *word* kwa sababu kwenye Ibara ya 52(2) inasema: "*The Registrar shall (a) if he satisfied that the amendments of the by-laws are not contrary to this Act,*

Register the amendments; Halafu kuna kifungu cha (b) yake sasa ambacho na-proposal kiondoke pamoja na or na semi colon kinasema refused to register the amendments and notify the society accordingly.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mtazamo wangu hiki kifungu cha (a) kinajitosheleza peke yake, kwa sababu ukiweka hiki kifungu cha (b) tafsiri yake ni kwamba, tunampa Mrajisi mamlaka ya kukataa tu bila sababu yoyote *amendments za by laws* ambazo zinaletwa na Vyama hivi vya Ushirika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini tukiacha kama kilivyo kwamba, akiridhika kwamba hizo *by-laws* zinaendana ama hazikinanzia na Sheria tafsiri yake ni kwamba atasajili. Asiporidhika kwamba zinakinzana na Sheria maana yake ni kwamba hatasajili. Lakini tukiacha hiki cha (b) peke yake ni kwamba, *by-laws* zinaweza zikapelekwa, hazina matatizo yoyote na Sheria, lakini kwa kuwa hiki kifungu kinamwambia tu anaweza akakataa kusajili, *then* anaweza akakataa kusajili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nimesema nilete haya mabadiliko ili tukitoa hii *semi colon* na *or* na kuitoa hii (b) yote, hiki cha (a) kinajitosheleza vya kutosha kabisa na hakina mkanganyiko wowote. Kwa hiyo, ni kwa ajili ya tu ya *clarity*, hii (b) ikiachwa kama ilivyo inaweza ikatumika vibaya.

MWENYEKITI: Mwanasheria Mkuu wa Serikali!

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimemsikia Mheshimiwa Mdee anavyozungumza, nafikiri kwamba hii ni *issue ya clarity* kwamba, unampa mamlaka *Registrar* pale anapoona kwamba *amendment* labda zinakiuka, ana-*refuse* ku-*register*, lakini pia unampa huyo mtu na um-*notify* unamjulisha kwamba, nimekataa kusajili haya mabadiliko yako, lakini huyo mtu pia unampa mamlaka kwenye *sub paragraph six* ile *clause* ndogo ya sita, unampa mamlaka ya kukataa rufaa kwenda kwenye *Commission* zaidi ya uamuzi ule wa *Registrar*. Kwa hiyo, nafikiri ipo sawa na ile ni haki ambayo haikukandamiza kwa sababu tayari ana nafasi ya kukata rufaa.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, dhana nzima ya mamlaka ya rufaa, sina tatizo nayo, nina tatizo na hiki kipengele cha 54(2) hususan (b) kwa sababu (a) na (b) ni vifungu viwili tofauti na kila kimoja kinazungumza lugha yake. (a) inasema kabisa kwamba, kama huyu Mrajisi akiwa *satisfied* kwamba zile *amendments za by-laws* hazikinzani na Sheria atasajili sawasawa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, hii inakupa tafsiri nyingine kwamba kumbe zikikinzana kwa kifungu hiki hiki hatasajili. Lakini kipengele cha (b) ambacho ni *separate* kinasema hivi: "*Refuse to register the amendments and notify the society.*" Kwa hiyo, kinasema kwamba, atakataa kusajili na kuiambia hiyo *society*, atakataa kusajili kitu gani?

Kwa hiyo, ingekuwa imekaa katika muktadha uliosema wewe ingekuwa vizuri kwamba kama inakidhi anasajili

kama haikidhi hasajili na ku-*notify, that is good*. Lakini hii walivyoiacha *Registrar* akienda akasema natumia Ibara ya 54(2)(b) nakataa, huwezi kumzuia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nasema kwamba hivi vikiondolewa, hiki kifungu cha juu pekee yake kinajitosheza, ama sasa akiamua kukiboresha katika lugha hiyo lugha aliyoiweka Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali kitajitosheza vizuri zaidi. Kwa hiyo, dhana ilikuwa ni hiyo, ikiachwa hivi pekee yake *seriously* italetta mkanganyiko sana hapo baadaye.

MWENYEKITI: AG!

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, inahitajika elimu kidogo. Hii ni *Principle* ya *Administrative Law* ambayo inafundishwa Chuo Kikuu mwaka wa Pili, kwamba unaweza kukataa bila kutoa sababu, *Administrative* unasema unakataa hutoi sababu, *sometimes Courts* haziwezi kuuliza kwa nini ulikataa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa *is difference*, kwamba unakataa una-*inform* humwambii sababu, humwambii kwa nini umekataa.

(Hapa Mheshimiwa Halima Mdee alikuwa anaonesha kutoridhishwa na maelezo ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali)

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Sasa ngoja nimalize kuzungumza Mheshimiwa, kwanza mimi ni Jaji.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima Mdee Kiti kipo.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, samahani. Hapa tunachozungumza ni kwamba, kama akikataa kusajili bila kutoa sababu, huyu mtu haki yake haikuminywa kwa sababu tayari anapewa haki sasa ya kwenda kuhoji kwenye *Commission*, kwa nini haya marekebisho yangu hayakusajiliwa na *Commission* sasa itahoji itamwita *Registrar* kutatokea hapo kama ni *mediation au conciliation au arbitration*.

Kwa hiyo, nafikiri ipo sawasawa, nafikiri ni msingi wa *administrative law*, hakuna haki ambayo imeminywa, ni vitu vinavyofahamika, nafikiri hata yeye anafahamu, labda amesahau tu. Kuna kesi nyingi sana zinazohusiana na kitu kama hiki.

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 55

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 56

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima Mdee!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, msingi wa marekebisho yangu ilikuwa ni kumwezesha *CAG* kuingia

na Serikali wakati wa majumuisho, naamini pia kwenye *Amendments* zake imekubali CAG aingie kwa sababu fedha za umma zinaweza zikaenda kule chini. Kwa hiyo, sina maelezo mengine ya ziada.

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 57

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 58

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 59

Ibara ya 60

Ibara ya 61

Ibara ya 62

Ibara ya 63

Ibara ya 64

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 65

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya

Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 66

Ibara ya 67

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 68

Ibara ya 69

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 70

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 71

Ibara ya 72

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 73

Ibara ya 74

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 75

Ibara ya 76

Ibara ya 77

Ibara ya 78

Ibara ya 79

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 80

Ibara ya 81

Ibara ya 82

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 83

Ibara ya 84

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 85

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 86

Ibara ya 87

Ibara ya 88

Ibara ya 89

Ibara ya 90

Ibara ya 91

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 92

Ibara ya 93

Ibara ya 94

Ibara ya 95

Ibara ya 96

Ibara ya 97

Ibara ya 98

Ibara ya 99

Ibara ya 100

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 101

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 102

Ibara ya 103

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 104

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 105

Ibara ya 106

Ibara ya 107

Ibara ya 108

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 109

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 110

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima Mdee!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimeleta marekebisho ya Ibara ya 110, ni madogo sana, ambapo napendekeza kikitoka kifungu cha kwanza, kije cha pili, baada ya uamuzi wa Mrajisi atakaoufanya ambao ni adhabu fulani kwa mtu ambaye atakuwa amekiuka masharti mapana ambayo yanaelezwa katika Ibara hii ya 110, nikiirejea kukisoma ni kirefu sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napendekeza kwamba badala ya kuruka kutoka maamuzi yake kwenda kukaza

hukumu kwenye Mahakama ya Wilaya, hapa katikati kuwe na *room* ya kukata rufaa, kitu ambacho nimependekeza hiki kifungu cha katikati ambacho kitaingizwa, hivyo kitakuwa kifungu cha pili kama kitakubaliwa na hiki cha pili kitakuwa cha tatu ni kwamba:

“Mtu ambaye hataridhika na uamuzi ambao utafanywa na Mrajisi aweze kukataa rufaa kwa Waziri ndani ya siku 21 ili akishindwa kukataa rufaa ndani ya hizo siku 21, ndiyo ile hukumu iende ikakazwe”.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini tukiacha hivi kwamba, Mrajisi afanye maamuzi akishafanya maamuzi yanakwenda kukazia hukumu, anaweza kujikuta kwa sababu yeye ni binadamu, hayo maamuzi yake yanaweza yakawa hayajakaa sawasawa, kwa hiyo ikakosekana hiyo fursa.

Kwa hiyo, ni *room* tu ambayo pia hata Mwanasheria Mkuu alikuwa anaelezea kimfumo wa haki za binadamu na kusikilizwa iwepo, kwa sababu anaweza akafanya maamuzi makubwa sana hapa ambayo baadaye mtu anaweza akajikuta anaathirika *unnecessary*. Kwa hiyo, ilikuwa ni dhana hiyo tu ya kuweka *room* hapo katikati kwa ajili ya kufuta maamuzi hayo.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nadhani twende taratibu kidogo, tuangalie hii falsafa mpya inayokuja. Kwenye Ibara ya 110 Mheshimiwa Mbunge anasema kwamba tufute maneno *as the Registrar thinks just* yanayoonekana kwenye neno *rate* na *conjunction or*. Sasa sijui yapo wapi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kawaida mara nyingi unapofanya marekebisho kama haya, unataja ni mstari gani kusudi wenzako wapate kufuatilia vizuri. Sasa kwa sababu Mheshimiwa Mbunge hakufanya hivyo, sioni hata kama ni vyema kuendelea kuyafanya kwa sababu ni utaratibu unaotakiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini anachosema kwamba kuwe na rufaa kwenda kwa Waziri pengine ingekuwa ni rufaa kwenda kwenye *Commission*, rufaa kwenda kwenye *Commission*. Lakini ukisoma ile ya pili sasa, utakuwa unarefusha huu mlolongo, kwa sababu kifungu cha pili, kinasema huu uamuzi ambao umefanywa na *Registrar*, naomba tuelewane kidogo, labda unaweza kuondoa hoja yako hiyo, kwamba:

"Where the Registrar has ordered payment of any money or delivery of any property under subsection (1), such money or property may be recovered on production of such order to the District Court or the Court of a Resident Magistrate having jurisdiction over the person from whom the money or property is claimable in the same manner as if such order were the decree of that Court."

Sasa naangalia *system* hii hapa, nafikiri unachosema ni kwamba uamuzi ule wa Registrar usiwe *final* kama ni hivyo, hii rufaa napendekeza tutaweka maneno kwamba ufanywe kwenda kwenye *Commission* na uamuzi wa *Commission* kama utakuwa unakubaliana na *Registrar*, basi hii ya pili ndiyo ifuatie.

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kwa mujibu wa Kanuni sina mamlaka tena ya kuendelea na kikao hiki. Itatupasa turudi tena kwenye Bunge, tumwite Waziri wa Nchi, atoe hoja, tuongeze dakika chache ili tuweze kumaliza shughuli hii kwa sababu imebakia kidogo sana kuweza kuimaliza.

(Bunge lilirudia)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge tukae, Waziri wa Nchi.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, SERA, URATIBU NA BUNGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa kifungu cha 153, naomba Bunge lako Tukufu likubali kutengua kifungu cha 28 ili kuliwezesha Bunge hili liendelee na Shughuli zake mpaka zitakapokamilika shughuli za leo jioni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja.

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki.

*(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)*

(Hoja ya Kuendelea na Bunge ili Kupitia Ibara za Muswada wa Ushirika ilipitishwa na Bunge)

KAMATI YA BUNGE ZIMA

Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika wa Mwaka 2013 (*The Cooperative Societies Bill, 2013*)

Ibara ya 111

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 112

Ibara ya 113

Ibara ya 114

Ibara ya 115

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 116

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 117

Ibara ya 118

Ibara ya 119

Ibara ya 120

Ibara ya 121

Ibara ya 122

Ibara ya 123

Ibara ya 124

Ibara ya 125

Ibara ya 126

*(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)*

Ibara ya 127

MWENYEKITI: Marekebisho hayo Serikali inafikiri kwamba yanafanana, kuna hoja ya ziada hapo. Mheshimiwa Mangungu kuna hoja ya ziada.

MHE. MURTAZA A. MANGUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakubaliana na mapendekezo ya Serikali kwa sababu wao wame-*exceed* hata mapendekezo yangu.

MWENYEKITI: Ahsante, Mheshimiwa Mpina.

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakubaliana na mapendekezo ya Serikali kwa sababu wamechukua neno hadi neno katika mapendekezo yangu.

*(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya
Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

Ibara ya 128

Ibara ya 129

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 130

Ibara ya 131

Ibara ya 132

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 133

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 134

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 135

MWENYEKITI: Mheshimiwa Luhaga Mpina!

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, imekuwa ni kawaida katika *drafting* ya Serikali inapoletwa katika kipengele cha adhabu, kuweka adhabu mpaka wanapoona kwamba kuna *pressure* ya Bunge ndio wanaweka adhabu ambazo zinastahili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hili linapelekea kuonekana kana kwamba Serikali haina nia ya dhati ya kuchukua hatua dhidi ya watu ambao wanafanya uhalifu huo. Sasa ukichukua kifungu cha 135 ambacho hayo yote tuliyoyaweka, Serikali tena inapendekeza kwamba mtu yoyote anaweza akayafanya hayo, lakini akiwa na nia njema hamna tatizo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa *definition* ya nia njema hiyo iliyozungumzwa katika sheria hiyo nini? Kwa sababu pale inaweka uchochoro wa kuiweka umei-*water down* hii sheria yetu inakuwa haina maana yoyote, watu siku zote watakwenda ku-*prove* katika Mahakama kwamba alikuwa na nia njema.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa kifungu kama hiki unakiweka kwa ajili ya nini. Kwa hiyo, utaiona mitego iliyowekwa katika kifungu cha 127, ukijumuisha na kifungu cha 135 inakuwa hata hamna maana ya kutunga sheria kwa sababu mwisho wa siku inakuwa umei-*water down* inakuwa haina ile *value* yake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napendekeza na Bunge lako likubali hii kinga ya watu kushtakiwa kwa visingizio kwamba, eti walikuwa wanafanya nia njema na kwa sababu ku-*prove* kwamba mtu alikuwa na nia njema ni vigumu mno na itakuwa uchochoro wa ufisadi mkubwa. Kifungu hiki kifutwe hakina maana yoyote.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, neno "Nia njema" au *bonafide* kwa Kilatini au

good faith kwa Kiingereza, linajulikana na vyombo vyenye mamlaka ya kufanya tafsiri ya maneno vimekwisha tafsiri neno hilo na hapa kwenye vitabu na misahafu tunayoisoma, wale ambao tunaisoma, maneno haya yanajulikana. Kama mtu anafanya kitu kwa nia njema na katika kufanya hivyo ikamwumiza mtu mwingine, kosa hilo kwa mujibu wa sheria hii na bila kuathiri kifungu cha 28(a) cha Sheria ya Kanuni ya Adhabu kosa hilo linasameheka chini ya sheria hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Mpina kusema kwamba Serikali inapandisha adhabu pale ambapo Wabunge wanachachamaa, nafikiri ni maneno ambayo hayafai. Kwa sababu kifungu hiki hakihusiani na komesho la adhabu linahusiana tu kwamba wakati unatenda jambo lolote kwa nia njema hukuwa una mawaa na ikatokea sasa kwamba, umevunja sheria au umevunja haki za watu wengine, kifungu hiki kina nia ya kuondoa hiyo na nafikiri hukukisoma vizuri na naomba nikisome vizuri kusudi Watanzania wasikie, isiwe tu ni maneno, maneno.

MWENYEKITI: Soma Kiswahili kwa manufaa ya Watanzania.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. "Titi la mama ni tamu hata kama la mbwa". Kwa Kiswahili, inasema hivi:

"Bila ya kuathiri masharti ya kifungu cha 28 cha Sheria ya Kanuni ya Adhabu, bila kujali limefanywa na mtu au limekusudiwa kufanywa wakati akiwa anatimiza wajibu

wake ndani ya sheria hii au chini ya kanuni zilizotengenezwa chini ya sheria hii kama jambo hilo limefanywa kwa nia njema litakalomfanya mtu huyo kuwajibishwa, kuwajibika au kudaiwa, hiyo ndiyo kinga.”

Mheshimiwa Mwenyekiti, ndiyo maana hata ninyi Waheshimiwa mna kinga. Mna kinga ya mambo mnayoyafanya kwa nia njema. Kwa hiyo, kinga hizo sio za kwenu tu ni za watu wengine. Majaji pia wanazo na watumishi wengine wa umma wanazo kusudi tusiwahofishe watu kufanya mambo wakiogopa kwamba huenda nitakosea nitapewa adhabu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii inafanya watu kufanya kazi bila ya woga, lakini wakijua kwamba kama kigezo ni nia njema. Kama ukifanya ukagundulika kwamba ilikuwa ni nia ovu, basi adhabu itakuwa palepale.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashauri Bunge lako Tukufu kabisa kwa moyo mkunjufu likubaliane na kifungu kama kilivyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nawasilisha.

MHE. LUHAGA J. MPINA: Mheshimiwa Mwenyekiti, sheria za namna hii zinafanya kukosekana kwa nidhamu katika utendaji wa wale mwisho wa siku tunakwenda kuwapa majukumu haya ya kwenda kutekeleza.

Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali alitakiwa aliiambie Bunge na Watanzania, mfano wa uhalifu ambao

baadaye unaweza ukaenda kuutetea kwamba ilikuwa ni nia njema ningem-*support*. Lakini sheria hii, ukiisoma ile ibara ya 127, imeeleza makosa yote yale *intentionally*. Mtu amefanya *intentionally* na kila mahali na iki-*caution* kwamba hiki ikifanyika hivi, mazingira yake yako hivi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa kifungu hiki kinawekwa kwa ajili ya kulinda watu tu, wala hakuna sababu yoyote ile ya msingi. Kwa hiyo, angeniambia kesi mahsusni kwamba, kwa mfano, Bodi imeamua hivi baadaye ikawa hivi, halafu hiyo ndiyo Mahakama, itakwenda kutafsiri kwamba hiyo ilikuwa nia njema.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa ingebaki kwenye *cap* kule, kama ilivyoielezwa kwamba kuna mambo hayo yanajitokeza kwa nia njema, ni Majaji kwa sababu wanajua hivyo, pale watakapo-*prove* kwamba haikuwa nia mbaya, si watamuachilia huyu mtuhumiwa. Kwa nini inafungwa kwenye hii sheria kama sio kinga ambayo baadaye itatumika vibaya katika kuhukumu kesi ambazo zitahusiana na kesi hii. Lingine ni kwamba, imeondosha kabisa woga kwa wahalifu.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, hata Bungeni pia tunahitajika kutoa elimu, suala la kutoa kesi nafikiri Mheshimiwa Mpina tukutane tu baada ya Bunge hili na baada ya kupitisha Muswada huu, nikupitisha kwenye eneo hili ambalo ni *very rich* kwenye *literature*. Kwa mfano, kama *inspectors* wanakwenda kufanya operesheni mahali fulani na katika kufanya operesheni hizo unamhoji mtu amekufa, kwa kile kiwewe

kwamba umekula fedha akafa, halafu inakuwaje, sasa kwamba ume-*commit murder* au imekuwaje, *what is it?* (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, kwa kuanzia ni hapo tu, lakini nafikiri pia ni vizuri kuheshimu taaluma. Kwa sababu kuna mambo ambayo unaweza kuyafanya kwa mfano labda *Registrar* mwenyewe kwanza akafanya kitu akafikiri kwamba amekifanya kwa nia njema, inageuka inakuwa kama amefanya madhara ame-*cause* mtu fulani akapata madhara. Lakini ukiangalia ni kwa nia njema.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mfano mwingine unapita hapa unatembea Mheshimiwa Spika ameshatoka mkono wako unamshika Mbunge mwingine ambaye ni *gender* tofauti na wewe. Ni bahati mbaya tu au akafikiri umemkonyeza kumbe wewe ni macho yako tu yameangalia kushoto na kadhalika. (Makofi/Kicheko)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi bado nafikiri kwamba hii *immunity* ni muhimu katika utendaji wa kazi hizi na nashauri kwamba ibaki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kwa hii mifano inayoendelea, nadhani sasa huu mchuzi tunaweza tukauharibu, bora tu sasa niwahoji.

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 136

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 137

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 138

(Ibara iliyotajwa hapo juu ilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja bila mabadiliko yoyote)

Ibara ya 139

Ibara ya 140

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 141

Ibara ya 142

Ibara ya 143

(Ibara zilizotajwa hapo juu zilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Jedwali la 1

Jedwali la 2

Jedwali la 3

*(Majedwali yaliyotajwa hapo juu yalipitishwa na Kamati
ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)*

(Bunge lilirudia)

T A A R I F A

**Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika wa Mwaka
2013 *(The Cooperative Societies Bill, 2013)***

(Kusomwa Mara ya Tatu)

WAZIRI WA KILIMO, CHAKULA NA USHIRIKA:
Nawashukuru Waheshimiwa Wabunge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa taarifa kwamba, Kamati ya Bunge ya Zima imeupitia Muswada wa Sheria ibara kwa ibara na imeukubali pamoja na marekebisho yaliyofanyika. Naomba sasa kutoa hoja kwamba Muswada wa Sheria wa Vyama vya Ushirika wa Mwaka 2013 *(The Cooperative Societies Bill, 2013)* kama ulivyorekebishwa na Kamati ya Bunge Zima sasa ukubaliwe.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja. *(Makofi)*

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA:
Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki.

(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)

*(Muswada wa Sheria ya Serikali Ulisomwa Mara
ya Tatu na Kupitishwa na Bunge)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, baada ya hatua hizi zote, Muswada huu sasa utasubiri idhini ya Mheshimiwa Rais na ndiyo kazi sasa tunayomwachia Kiongozi wa Nchi kwa mujibu wa Katiba yetu. Lakini kwa kweli naomba nimpongeze sana Mheshimiwa Waziri na Mheshimiwa Naibu Waziri. *(Makofi)*

Kwa nafasi ya pekee kwa kweli nimpongeze sana Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Kwa kweli umekuwa ukitusaidia sana ndani ya Bunge kupitisha sheria ambazo kwa kweli zina tija na maslahi kwa Watanzania. Kwa hiyo, naomba nichukue nafasi hii nikupongeze, lakini hiyo mifano yako ambayo mara nyingi umekuwa ukiitoa humu Bungeni, kidogo kwa kweli wakati mwingine ni mizito mno. *(Makofi)*

Nawapongeza Wajumbe wa Kamati, Mheshimiwa Mwenyekiti wa Kamati, Makamu Mwenyekiti wa Kamati, lakini na Wajumbe wote wa Kamati iliyochambua Muswada huu kwa kweli tunawapongezeni sana kwa kazi nzuri mliyoifanya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Waziri *concern* ya Wabunge ni kuona kwamba, sheria hii kweli inakwenda kufufua Ushirika na tegemeo la Watanzania liko katika Ushirika. Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi imesisitiza sana matumizi ya Ushirika kama nyenzo muhimu ya kuwakomboa Watanzania.

Kwa hiyo, tunaamini kabisa, Muswada huu utakwenda kuleta mapinduzi makubwa ya ushirika lakini utakwenda kuleta mapinduzi makubwa ya uchumi na maendeleo ya Watanzania kama ninyi wenzetu sasa mtaenda kutusimamia vizuri. Kwa hiyo, masuala ya kanuni na vitu vingine tunaomba mharakishe mapema ili sheria hii ianze kutumika haraka na kuleta mafanikio makubwa katika nchi yetu.

Waheshimiwa Wabunge saa 5.00 nili watangazia kwambam kutakuwa na Kikao cha Kamati ya Uongozi na nimeletewa hapa taarifa rasmi ya yale yaliyojiri kwenye Kikao cha Kamati ya Uongozi. Nimeambiwa Mheshimiwa Mwenyekiti, maamuzi ya Kikao cha Kamati ya Uongozi ni kama yafuatayo:-

Waheshimiwa Wabunge, Kamati ya Uongozi ya Bunge imekaa leo Jumanne tarehe 3 Septemba, 2013 muda wa saa 5.00 asubuhi kwa lengo la kuzingatia mwenendo wa ratiba ya Mkutano wa Kumi na Mbili wa Bunge unaoendelea sasa. Katika kikao hicho maamuzi yafuatayo yaliafikiwa na viongozi wote kwenye kikao hicho:-

Kwanza, Muswada wa Sheria ya Vyama vya Ushirika wa Mwaka 2013 uhitimishwe leo tarehe 3 Septemba na kazi hiyo tumeshaifanya na tumeshahitimisha Muswada huo.

Maamuzi ya pili, Kamati ya Katiba, Sheria na Utawala kwa kushirikiana na Serikali zifanye jitihada za kukamilisha kupitia Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria ya Mabadiliko ya Katiba ya Mwaka 2013 ili Muswada huo uanze kujadiliwa na Bunge kesho Siku ya Jumatano, tarehe 4 Septemba, 2013 hadi tarehe 6 Septemba, 2013. Kwa hiyo Kamati hiyo ilipewa hiyo kazi na naamini nilitoa tangazo hapa watakuwa wamejitahidi kufanya kazi hiyo kwa ukamilifu ili kesho Muswada uingie Bungeni.

Tatu, kutokana na sababu mbalimbali Miswada ya Sheria mitatu ambayo awali ilipangwa kupitishwa na Bunge katika Mkutano huu haijakamilika na hivyo Kamati imekubaliana kwamba, Miswada hiyo italetwa Bungeni wakati wa Mkutano wa 13 wa Bunge utakaoanza mwishoni mwa mwezi Oktoba, 2013. Miswada hiyo ni kama ifuatavyo:-

- (1) Muswada wa Sheria ya Takwimu wa Mwaka 2013;
- (2) Muswada wa Sheria ya Mfuko wa Akiba wa *GEPF* kwa Masuala ya Wastaafu wa Mwaka 2013; na
- (3) Muswada wa Sheria ya Kura ya Maoni wa Mwaka 2013.

Kwa hiyo Miswada hii mitatu Kamati ya Uongozi imeridhia na kukubaliana kwamba iletwe Bunge linalofuata

la mwezi Oktoba na Muswada unaobakia ni huo mmoja ambao utaingia Bungeni kuanzia kesho.

Kwa hiyo, Waheshimiwa Wabunge baada ya kuletewa tangazo hili na kuwapa taarifa hizo, naomba sasa niaharishe Shughuli za Bunge mpaka kesho saa tatu asubuhi.

(Saa 2.38 Usiku Bunge liliaharishwa hadi Siku ya Jumatano, Tarehe 4 Septemba, 2013, Saa Tatu Asubuhi)